

---

Dr. Matjaž Ambrožič<sup>1</sup>

## PRELAT BORIS FEMC: SPOMINI ZAPORNIKA LETA 1943<sup>2</sup>

Boris Femc se je rodil 12. decembra 1914 v Trziču. Oče Jožef in mati Helena, roj. Šlibar, sta imela pet otrok. Boris je osnovno šolo obiskoval v Trziču, gimnazijo pa v škofovih zavodih – Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano. Leta 1935 je bil sprejet v ljubljansko Bogoslovno semenišče in pričel študij na Teološki fakulteti. 21. decembra 1940 ga je ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman posvetil v duhovnika.<sup>3</sup> Mašniško posvečenje je bilo tistega leta pol leta pred končanim študijem, ker so teološki študij podaljšali na šest let. Po posvečenju je bil sedem mesecev semeniški duhovnik.

Dekret o imenovanju za drugega kaplana v Cerknici je Borisu Femcu škof dr. Gregorij Rožman napisal 27. junija 1941, a je kaplansko službo dejansko nastopil 1. avgusta.<sup>4</sup> Čeprav ozračje v župniji ni bilo prijazno, je v boju proti komunizmu začel izdajati list *Notranjec*<sup>5</sup> in

---

1 Dr. Matjaž Ambrožič, docent, Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani, Poljanska cesta 4, SI – 1000 Ljubljana, matjaz.ambrozic@teof.uni-lj.si.

2 Prispevek je nastal kot rezultat dela v okviru raziskovalnega projekta J5-4595: *Med tradicijo in moderno: slovenski katoliški intelektualci in narodnostno vprašanje v transnacionalni perspektivi (1848–1948)* ter raziskovalnega programa P6-0262: *Vrednote v judovsko-krščanskih virih in tradiciji ter možnosti dialoga*, ki ju sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

3 *Cerkev na Slovenskem: Letopis 1971* (Ljubljana: Nadškofijski ordinariat, 1971), 132, 442; *Letopis Cerkve na Slovenskem 1991* (Ljubljana: Nadškofijski ordinariat, 1991), 49, 123, 278; *Šematizem ljubljanske nadškofije* (Ljubljana: Nadškofijski ordinariat, 1993), 324, 418, 422, 431; *Letopis Cerkve na Slovenskem 2000* (Ljubljana: Nadškofija Ljubljana, 2000), 336, 369.

4 Nadškofijski arhiv Ljubljana, Župnije, šk. [?], Cerknica 1901–1960, Ordinariat Femcu, Ljubljana 27. 6. 1941, št. 2524; Odlok Visokega komisariata, Ljubljana 2. 10. 1941, št. 2202/1.

5 Začetek izhajanja *Notranjca* ni znan. Verjetno je izhajal le leta 1942 in 1943.

pripravljati teren za ustanovitev fantovske Katoliške akcije.

Dogajanje jeseni 1943 je popisal v spominih. Iz Cerknice je odšel k vaškim stražarjem v Begunje, kjer so ga zajeli partizani. Nato je bil kot ujetnik iz Cerknice prepeljan v Dijaški dom v Kočevju in vojašnico v Ribnici, kjer je doživljal zasliševanja in sodna procesa. Naposled je bil interniran v cistercijanski opatiji Stična. Ob prihodu Nemcev je odšel v Ljubljano in se zatem začasno vrnil v Cerknico, od koder je zaradi neugodnih razmer ponovno odšel v Ljubljano.

Femc je formalno ostal drugi cerkniški kaplan do 31. julija 1944.<sup>6</sup> 10. avgusta istega leta je postal prefekt v Zavodu sv. Stanislava,<sup>7</sup> ki je zaradi nemške zasedbe stavbe v Šentvidu nad Ljubljano deloval v nedokončani stavbi Baragovega semenišča. Tam je za njim ostal tudi izvirni tipkopis spominov. Maja 1945 se je pred komunistično oblastjo umaknil na avstrijsko Koroško, od koder je odšel v Ekvador, kjer so ga zaradi pomanjkanja duhovnikov radi sprejeli.

Duhovnik Boris Femc je deloval v župniji Junin in ji posvetil 45 let svojega življenja. Za zvesto služenje je skupaj z ostalimi desetimi slovenskimi duhovniki, ki so delovali v Ekvadorju, prejel od papeža naslov častnega prelata. Po značaju je bil skromen človek in tihe narave. Zadnje obdobje svojega življenja je preživel kot puščavnik. Po osamosvojitvi Slovenije je enkrat obiskal svojo domovino.

Umril je 4. avgusta 2001 v Juninu v pokrajini Manabi v škofiji Portoviejo v Ekvadorju, kjer je tudi pokopan.<sup>8</sup>

### Spremna beseda

Spomine z naslovom *Moja prva življenjska preizkušnja* je ob koncu leta 1943 napisal na 97 tipkanih straneh drugi cerkniški kaplan Boris Femc. Ob prvi obletnici italijanske kapitulacije jih je 9. septembra 1944 v dvanajstih nadaljevanjih začel objavljati *Slovenski dom*.<sup>9</sup> Zaradi vojnih razmer so se na uredništvu odločili, da avtorjevega imena ne objavijo, čeprav je bilo iz vsebine vsakomur jasno, da gre za Borisa

6 NŠAL, Župnije, šk. [?], Cerknica 1901–1960, Odločba šefa pokrajinske uprave, Ljubljana 26. 9. 1944, št. 3082/1.

7 NŠAL, Župnije, šk. [?], Cerknica 1901–1960, Ordinariat župnijskemu uradu Cerknica, Ljubljana 10. 8. 1944, št. 1514.

8 »Naši rajni. Prelat Boris Femc,« *Sporočila slovenskih škofij*, št. 10 (2001): 148–49.

9 *Slovenski dom* je izhajal med letoma 1935 in 1945. Po drugi svetovni vojni so ga imeli za domobranski tednik.

Femca. Pod naslovom vsakega od nadaljevanj so zapisali Spomini slovenskega duhovnika po lanskem 8. septembru in pri objavi sploh niso upoštevali avtorjevega izvirnega naslova. V uvodnem pojasnilu beremo:

»Za obletnico usodnega lanskega 8. maja začenjamo priobčevati spomine slovenskega duhovnika, ki je tedaj pastiroval v Cerknici na Notranjskem. Doživel je žalostno usodo zaslepljenega kraja, ki ni hotel verjeti, da je komunizem poguba, pa je šel zaradi tega po zlu. Spremljal je svoje ovce iz Cerknice v Begunje, bil priča junaškega boja te protikomunistične postojanke in njenega zloma pod badoljevskimi topovi. Na žico privezanega so ga s toliko poštenimi Notranjci vlekli v Ribnico pred rdeče zasliševalce in rablje. Bog ga je rešil iz ječe, iz katere je toliko Slovencev moralo iti v smrt. Ko se je pa vrnil iz rdeče svobode, je napisal zgodovino tistih strašnih dni, kakor jo je doživljal sam, v pričevanje in opomin vsem tistim, ki še danes ne verjamejo, kako je bilo tedaj Slovincem hudo – po zaslugi ljudi, ki so trdili, da so naši bratje.«<sup>10</sup>

Izvirni tipkopis Femčevih spominov je med letoma 1946–1947 v Baragovem semenišču našel nekdanji miličnik Stane Krotec, v devetdesetih letih prejšnjega stoletja stanujoč na Cankarjevi 8 v Sežani.<sup>11</sup> Obdržal ga je pri sebi. Okoli leta 1992 ga je izročil takratnemu vodji Nadškofijskega arhiva Ljubljana prof. dr. Bogdanu Kolarju, ki ga je shranil v fondu zapuščin duhovnikov.<sup>12</sup>

Izvirni tipkopis Femčevih spominov je na posameznih mestih bolj izrazen in spoštljiv kot pa objavljena inačica. Neznani urednik je namreč določene izraze ali besedne zveze zaostрил. Za partizane je dosledno uporabil izraze: »tolovaji«, »rdeči«, »komunisti«, ki jih v izvirniku na istih mestih ni. Nekatero odstavke in stavke je izpustil, ker so vsebovali občutljive podatke, oziroma jih je nadomestil z uredniško reinterpretacijo. Najbolj bode v oči neobjava kratke izjave v prid OF, ki jo je Femc napisal v imenu duhovnikov pred premestitvijo iz Ribnice v Stično. Urednik tudi ni upošteval avtorjeve razdelitve besedila na poglavja, saj je njihove naslove preprosto izpustil in vstavil svoje. Naslovi posameznih nadaljevanj so v objavljeni inačici zato uredniško prirejeni:

10 »Bilo je 8. septembra 1943...«, *Slovenski dom*, 9. 9. 1944, 4.

11 Tako je napisano na ovitku tipkopisa.

12 NŠAL, Zapuščine, šk. 350a, Femc.

1. Bilo je 8. septembra 1943 ...<sup>13</sup>
2. Med tolovaji od ječe do ječe<sup>14</sup>
3. »Križaj ga, križaj ga, belogardista«<sup>15</sup>
4. Na vrvi in žici v rdečo »svobodo«<sup>16</sup>
5. Dnevi v kočevskih »delavnicah«<sup>17</sup>
6. »Ali si ti organiziral belo gardo?«<sup>18</sup>
7. Pred rdečimi izpraševalci in sodniki<sup>19</sup>
8. Poslednji dnevi v kočevskih ječah<sup>20</sup>
9. Boj za življenje v ribniških vojašnicah<sup>21</sup>
10. »Ti ljudje nimajo nič srca, nič srca ...«<sup>22</sup>
11. »I, kaj neki, ustrelili vas bomo ...«<sup>23</sup>
12. Jetništvo v Stični, rešitev in svoboda<sup>24</sup>

Številni podnaslovi prav tako niso bili objavljeni v izvirni obliki ali pa so bili besedilu dodani. Urednik tudi ni upošteval podčrtanih stavkov in besed, s katerimi je avtor želel podati posamezne vsebinske poudarke.

Navedeni uredniški posegi so botrovali odločitvi, da se spomini Borisa Femca na tragične dogodke objavijo v izvirniku, ki odseva avtorjevo objektivnost in neposrednost v doživljanju dogodkov, preizkušenj in stisk.

V slovenskem zgodovinopisju so bili Femčevi spomini v glavnem prezrti, čeprav so edinstveno pričevanje svojega časa. Posamezne odlomke iz njih je leta 1996 objavil Janko Maček v Novi slovenski zavezi.<sup>25</sup> Upamo, da bo objava izvirnika koristila raziskovalcem pri

13 »Bilo je 8. septembra 1943...«, *Slovenski dom*, 9. 9. 1944, 4.

14 »Med tolovaji od ječe do ječe«, *Slovenski dom*, 16. 9. 1944, 6.

15 »Križaj ga, križaj ga, belogardista«, *Slovenski dom*, 23. 9. 1944, 6.

16 »Na vrvi in žici v rdečo »svobodo«,« *Slovenski dom*, 30. 9. 1944, 8.

17 »Dnevi v kočevskih »delavnicah«,« *Slovenski dom*, 7. 10. 1944, 7.

18 »Ali si ti organiziral belo gardo?«, *Slovenski dom*, 14. 10. 1944, 7.

19 »Pred rdečimi izpraševalci in sodniki«, *Slovenski dom*, 21. 10. 1944, 7.

20 »Poslednji dnevi v kočevskih ječah«, *Slovenski dom*, 28. 10. 1944, 5.

21 »Boj za življenje v ribniških vojašnicah«, *Slovenski dom*, 4. 11. 1944, 5.

22 »Ti ljudje nimajo nič srca, nič srca...«, *Slovenski dom*, 11. 11. 1944, 5.

23 »I, kaj neki, ustrelili vas bomo...«, *Slovenski dom*, 18. 11. 1944, 5.

24 »Jetništvo v Stični, rešitev in svoboda«, *Slovenski dom*, 25. 11. 1944, 4–5.

25 Janko Maček, »Kako se je začelo. Umor še ene slovenske učiteljice«, *Zaveza* 6, št. 23 (1996): 11–28; Stane Okoliš, *Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem. Gradivo Komisije za raziskavo poveljnih množičnih pobojev, pravnodvomljivih procesov in drugih nepravilnosti občine Cerknica* (Ljubljana: samozaložba, 1996).

interpretaciji dogajanja po kapitulaciji Italije leta 1943 na področju Cerknice in Begunj pri Cerknici, zlasti pa pri obravnavanju ozadja t. i. kočevskega procesa in ribniškega procesa, ki sta svoje epiloge dobila v pobojih v Mozlju, Jelendolu in Grčaricah. Boris Femc je v spominih ovekovečil trpljenje duhovniških tovarišev in vernih laikov, od katerih so bili nekateri ustreljeni.

Boris Femc

## MOJA PRVA ŽIVLJENJSKA PREIZKUŠNJA

Bilo je v Cerknici na praznik Marijinega rojstva,<sup>26</sup> ko je tam farno žegnanje in celodnevno češčenje.

Po končani pobožnosti sem šel v župnišče k večerji. Na ljudeh, ki sem jih srečeval, sem opazil, da se jih loteva čuden nemir, kakor da pričakujejo nekaj zelo pomembnega. Tudi mi ni šlo v glavo, kako da na cesti ne vidim nobenega italijanskega vojaka.

Ko sva z gospodom Janezom Kalanom,<sup>27</sup> prvim cerkniškim kaplanom, šla domov – v kaplanijo, sva slišala veselo petje, ki je prihajalo iz vojašnic. Gospod Janez je rekel: »Lah poje, dež bo!« Tako je imel navado reči, kadar je slišal cesarskega vojaka peti, posebno tistega v zvoniku farne cerkve, se pri tem veselo nasmejal, zadovoljno povlekel svojo „fajfco“ in prav nagajivo puhnil črn dim proti zvoniku ali pa meni pod nos, da bi me, kakor je sam trdil, „razkužil“ in pomoril vse bacile, ki so si drznili prileteti na moj nos.

Pred stanovanjem me je čakal dober mladenič Mihevc Jože in rekel: »Gospod, slišal sem, da je Italija kapitulirala. Kaj pravite, ali je res?« »Dragi moj Jože, tako hitro pa menda taka reč spet ne gre,« sem mu odgovoril, na tihem pa začel premišljati, kaj se vse lahko zgodi, če je ta vest resnična. Ko sva se razgovorila, je šel domov.

Kmalu po njegovem odhodu pa je Bečaj Matija, eden izmed možakarjev, ki so iz Dolenje vasi hodili spat v cerkniško kaplanijo, prinesel na dan še eno novico: »Gospod kaplan! Med potjo me je srečal Milavec iz Dolenje vasi in mi rekel: „Matija, danes greste zadnjikrat spat v Cerknico.“«

Zaradi takih novic me je stvar začela zanimati in skrbeti obenem, dokler nisem čez dobre pol ure na lastna ušesa slišal, da je Italija res položila orožje.

Ko je bila vojakom ta vest uradno razglašena, so od veselja še glasneje peli in kričali pozno v noč, spravljali svoje reči vkup in se pripravljali na beg pred Nemci, katerim so bili še pred pol ure zavezniki!!

---

<sup>26</sup> 8. septembra 1943.

<sup>27</sup> Janez Kalan (\*22. 10. 1908 Škofja Loka, †11. 8. 1967 Ramos Mejia, Argentina)

Da, zares se danes tok zgodovine v trenutku spremeni.

»Lah poje, dež bo!« Toda posledica tega petja ni bil za Slovence le navaden dež, ampak strašna svinčena toča, ki je priletela na naše dobre ljudi potem, ko je Badoglijeva<sup>28</sup> Italija brezpogojno pokleknila in s tem povzročila, da je druga svetovna vojna z 8. sept[embrom] 1943 postavila v zgodovini našega naroda mejnik novega razdobja in mu podčrtala krvavo pot mučeništva. Toda, kje in kdaj se bo ta pot končala?

[2] Vest o zlomu Italije je pretresla naše vrste, ker na kaj takega nismo bili še pripravljeni. Občinski tajnik Petrovič Rado, ki je stanoval v kaplaniji, je brž izza omare privlekel puško in jo nabil. Iz podstrešja je prinesel – ne vem iz katerega kota – jugoslovansko „mavzerco“<sup>29</sup> in cel zaboj municije. Za prvo silo je bila na ta način obramba pripravljena. V najmanjši sobici mojega stanovanja pa sta že več kot en mesec spala oz. hodila spat člana begunjske vaške straže: Štrukelj Jože in Hren Franc, oba doma iz Cerknice in odlična sodelavca pri naši propagandi. To je bila moja „osebna straža“. Zaradi njiju so ljudje rekli: »Če bi kaplan imel mirno vest, bi ga ne bilo treba stražiti! Gotovo ima kaj nad seboj. Sedaj se je sam izdal!«

Med tistimi iz Dolenje vasi, ki so v kaplaniji prenočevali, smo tudi imeli dobre strelce, enega avstrijskega „Zugsführerja“<sup>30</sup> – Franceta Škofa in celo enega izkušenega topničarja – ne vem, katerega bataljona?! Vojaškega vodstva, moštva in orožja nam torej ni manjkalo in za prvo silo bi šlo, če bi seveda ne bilo preveč napadalcev.

### Kaj storiti?

Medtem ko je radio venomer ponavljal novico o kapitulaciji, so prihiteli v kaplanijo še Skubic Vinko, šol[ski] upravitelj v Cerknici; urednik Slovenskega doma Mirko Javornik, ki je bil takrat s svojo družinico v Cerknici na počitnicah; Ponikvar Tone, obč[inski] blagajnik /sedaj beg[unjsko]-cerkn[iški] župan/ in še par drugih. Posvetovali smo se, toda odgovoriti na vprašanje: »Quid faciendum? – Kaj nam je storiti?« nismo znali. Zato smo sklenili, da počakamo, kaj nam bo prinesel četrtek, 9. sept[ember] 1943.

28 Pietro Badoglio (\*28. 9. 1871 Grazzano Monferrato, †1. 11. 1956 Grazzano Badoglio)

29 Tip puške Mauser.

30 Čin vodnika.

Približno ob pol 11<sup>h</sup> zvečer je kričanje in petje v kasarnah ponehalo. Vojski so šli spat, da bi si nabrali novih moči za beg v Italijo. Drugi dan so se začeli umikati. Imeli so namen bežati preko Rakeka, pa so bili od Nemcev zavrtnjeni. Zato so si izbrali smer: Cerknica–Grahovo–Št. Peter. Kar je bilo vrednega in koristnega so naložili na vozove, da bi odpeljali s seboj. Ko je legionar iz Begunj videl na vozu med drugimi predmeti tudi pisalni stroj, je vojaka prosil, če mu ga da. Toda vojak je v svojem besu pisalni stroj rajši s puškinim kopitom razbil, nego bi mu ga izročil. S težavo se je Petroviču posrečilo, da je kupil lahko strojnico za 5000 Lir.

Ko je vojska odšla, se je pričelo ropanje vojaških poslopij. Nihče ni mislil na nobeno „idejo“ ali „nacionalni“ boj; vse je hotelo samo kra-  
sti. To je trajalo do večera. Ta posel so opravljali najrazličnejši ljudje. Eden je na primer držal v roki konec stare vojaške suknje, drugi kos železa, tretji je peljal zaboj prepečenca, četrtemu so se kljuge od vrat in oken tako zamerile, da jih je potrgal proč in odnesel, misleč, da so tudi kljuge privatnih hiš vojaško blago. Ker je bil ta fant pod Turkovo<sup>31</sup> oblastjo, jih je od istega gospoda župnika moral prav pošteno slišati.

Cerkniški otroci so stikali tam okrog municijskega skladišča in hoteli priti do nabojev, da bi potem „pokali“ po Cerknici.

Begunjski stražarji pa so z vso naglico vozili iz skladišč: puške, municijo, bombe, mine in skratka vse, kar bi jim utegnilo enkrat koristiti.

Ko sem ta dan srečeval in opazoval ljudi, me je prevzela čudna tesnoba. Tedaj sem dodobra občutil, kaj se pravi biti v ogromni manjšini [3] proti nadmočnemu sovražniku. Imel sem vtis – čeprav se morda tudi motim – kakor bi partizanski somišljeniki hoteli s svojim obnašanjem tole povedati: »Kaplan, pazi se! Sedaj te bomo dobili mi v roke. Zakaj si pa bil tako nespameten, da si delal proti OF? Posledice sam sebi pripiši. Kar si zaslužil, boš dobil!« – In nekaj dni poprej se je tole govorilo: »Ta ubogi Femc, ali ni neumen, da se v to vtika? Mar naj bi vse pri miru pustil, tako bo pa moral odgovor dajati, saj nam je znano, da on izdaja „Notranjca v boju proti komunizmu“!«

Terenci so hodili veseli okrog. Jaz pa, čeprav sem se delal, kakor da me vse skupaj nič ne briga, sem bil vendarle potrtn in sem moral priznati, da sem premagan – kako bi tudi ne bil, ko je bilo pa takrat v Cerknici komaj 10 ljudi pravega, popolnoma jasnega in odločnega katoliškega mišljenja!

31 Viktor Turk (\*13. 10. 1891 Dolenjske Toplice, †24. 10. 1943 Bavdle nad Grčaricami, ubit)

## 1. poglavje

### Iz Cerknice v Begunje in nazaj

#### V Cerknici se ustanavlja varnostna straža.

Nekateri naši fantje, ki so prišli za orožje, so nanosili v kaplanijo mnogo pušk, nabojev, bomb in drugih za bojevanje potrebnih reči. Tajnik Petrovič, ki je bil izvrsten organizator, je prevzel začasno poveljstvo nad to „cerkniško oboroženo silo“. Postavil je stražo pri vojaških poslopih, da bi neodgovorni ljudje ne prišli v nedovoljeno posest orožja in municije, ki je bilo zelo veliko.

Petrovič je bil delivec orožja. Stopil sem k njemu in mu rekel, če ima morebiti tudi zame kak „pihalnik“ za strah delati. Segel je v žep in mi dal predpotopni revolver na bobenček, v katerem so bili 3 naboji – menda tudi še iz prazgodovinskih časov. Čez dobre pol ure sem to strašilo izročil inženirju Seljaku, ki je šel v Begunje z važnimi naročili. Mladi inženir je mislil, kako imenitno in zanesljivo orožje nosi s seboj. Toda ko je čez nekaj dni poskušal streljati s tem pihalnikom, se je zgodilo nekaj nezaslišanega! Namesto močnega poka in sunka nazaj smo slišali samo kratek pisk, nekaj se je zasmodilo, se malo pokadilo in ugasnilo. Mislil je, da je vsaj en naboj dober, pa so bili vsi trije zanič. Sami torej vidite, kako „strašno“ orožje sem imel pol ure v rokah – še slon bi se ga ustrašil, če bi ga zagledal, kaj šele partizan!

To sem zato omenil, ker sem bil pri zasliševanju in raznih popisovanjih nekajkrat vprašan, če sem nosil orožje. Jasno, da sem zanimal, ker to, kar sem imel, res ni bilo več orožje, ampak igrača za strašenje.

Kaplanija se je spremenila v trdnjavo. Pripravljeni smo bili na vse. Vedeli smo namreč, da bomo kmalu napadeni in se bo treba braniti. Toda obramba brez moštva je nemogoča. Zato je bilo treba dobiti še župana in druge odlične Cerknice za to, da se ustanovi trpka straža in tako cerkniški občini zagotovi ohranitev reda in miru. V ta namen je bil sklican sestanek, na katerem so bili ljudje vseh barv in je na njem prevladovalo partizansko mišljenje. Zadeva se je očitno namenoma zavlačevala. Župan Turšič Leopold je na pr[imer] spraševal zborovalce, kam bi se spravila bukova drva, ki so [4] jih vojaki pustili pri kasarni. – Med drugim sem si zapomnil tudi izjave treh doktorjev.

1) Dr. Sfligoj, (sodnik v Cerknici), je razvijal svojo misel takole: »Jaz bi to pripomnil, gospodje, da bi se ime novi vojaški grupaciji ne dalo po že obstoječih grupacijah, ker bi vsa taka imena utegnila škodovati stvari, zaradi katere smo se danes tukaj zbrali. Saj sami veste, kako so danes ljudje občutljivi ...«

Od vseh zborovalcev je g. Mirko Javornik, urednik Slovenskega doma, zavzemal najbolj odločno stališče. Sestavil in prečital je osnutek radikalne odredbe, ki naj bi jo župan Turšič L[eopold] kot odgovoren zastopnik občine podpisal in razglasil. Odredba je obsegala tele točke:

a) kaznuje se vsaka tatvina in vsako poškodovanje javne in zasebne lastnine,

b) kaznuje se vsak napad na osebno varnost,

c) kaznuje se prekršek policijske ure,

d) za vzdrževanje reda in miru pa se ustanovi straža in se mora zato vsak brez izjeme odzvati vojaškemu vpoklicu.

Za prekrške je bila določena smrtna kazen.

Svoj predlog je utemeljeval z naslednjimi razlogi: »Prvi in edini cilj vseh Cerkljanov mora biti, da svoj kraj obvarujemo pred neredom in uničenjem. Vojske ni še konec in je tudi še lep čas ne bo. Napeti moramo vse sile, da v svojem kraju preprečimo nered in nasilje, dokler ne pride sem katera koli redna oblast. Nemci so na Rakeku in ob vsej notranjski progi. Zaradi tega je župan dolžan, da gre do nemške vojaške oblasti in izve, ali mislijo Nemci zasesti tudi Cerknico. Če ne, naj potem dovolijo, da sami organiziramo potrebno varnostno službo. Za vsako ceno je treba preprečiti, da bi kdor koli iz Cerknice napadel Nemce, zakaj v tem primeru je naš kraj izgubljen in nihče ga nam ne bo več postavil. Če sem predlagal tako ostre ukrepe za zagotovitev reda in miru, sem jih zaradi tega, da bi Cerknica ostala cela in bi ji bilo prihranjeno trpljenje. Vsi vemo, da se neredov, ropanja in izzivanj ni treba bati od pristašev nobene izmed bivših dveh političnih strank in tudi od nobenega poštenega domačina ne. Vemo, da bodo skušali delati nemir in klicati na kraj nesrečo samo tisti, ki so v gozdu. In to je treba preprečiti, če se hočemo ohraniti.«

Govornikov strah in njegove napovedi so se izkazale za povsem upravičene. Edini, ki so začeli ropati še tisti večer, so bili partizani, ki jih je pripeljal iz gozda Ludvik Lovko - Koprivc. Ko so naslednji torek hoteli Nemci skozi Cerknico v Begunje, so jih partizani navzlic prošnjam domačinov napadli – in Cerknica je zgorela.

Ker se je nekaterim zdela ta odredba preveč „barbarska“, se je v njihovem imenu k besedi oglasil cerkniški zdravnik dr. Smerdu in začel:

2) »Gospodje, kaj se vam zdi? Ali ni malo prehudo rečeno, da bo vsak, kdor se pregreši zoper lastnino, ustreljen; ali kdor bo prekršil policijsko uro, bo prav tako ustreljen; ta beseda: ustreljen je tako nečloveška. Ali ne bi rajši to odredbo umilili in to na kakšen drug način povedali? Saj veste, da smo mi sedaj zastopniki ljudstva! In kdo od nas si bo upal prevzeti odgovornost za take smrti? Zato predlagam, da se formulira takole: „Vsak, kdor se prekrši zoper kako točko te odredbe, bo strogo kaznovan.“«

Začelo se je prerekanje, ki je trajalo skoro celo uro. Najresnejši izmed vseh treh doktorjev je bil dr. Pušenjak, tudi zdravnik v Cerknici, ki je dejal:

3) »Gospodje, jaz sem doživel Maistrove dni v Mariboru, že vem, kaj je to. Za vsako drugo stvar je bila smrtna kazen.«

Končno so se zborovalci zedinili, da bo vsak, kdor se pregreši zoper kak člen odredbe, strogo kaznovan, tudi s smrtjo.

Tudi trška straža se je formalno ustanovila. Za poveljnika so izbrali Jožeta Ronko, brata vojnega kurata Toneta Ronko.<sup>32</sup>

Župan je odredbo podpisal.

Komaj pa je bil županov odlok natiskan in med ljudstvo razdeljen, je že z vso naglico pritekel v kaplanijo, kjer je bila komanda trške straže, partizanski odposlanec Klančar (Cumlov pod kaplanijo), ki je imel v Cerknici veliko besedo in je bil pozneje celo član vrhovnega plenuma OF in na vso moč prijazno govoril: »Ljudje božji, poslušajte! Partizani so že na mostu. Ludvik (Lovko) bi rad z vami govoril. Zato naj gre eden od vaše strani na most. Tam bo razgovor. Tone (Ponikvar), najboljši bo, če greš kar ti. Saj se ti ne bo nič hudega zgodilo!« [5] Toda, ker Ponikvar Tone ni hotel iti, se je za to delo odločil g. kaplan Kalan Janez. S seboj je vzel županovo odredbo in jo dal prečitati politkomisarju Ludviku Lovku – Koprivčevemu Ludvetu – Bobnarju. Ta Lovko je odgovoril g. Kalanu: »Strinjam se s točko o lastnini. Tudi proti ustanovitvi straže nisem, samo treba je vse mobilizirati, ne samo nekatere. Orožje pa se mora pobrati tistim, ki so bili pri Beli gardi. Noben belogardist ne sme v stražo. Red in mir se morata ohraniti in tatvino je treba strogo kaznovati.«

32 Anton Ronko (\*31. 10. 1901 Cerknica, †11. 12. 1962 Rob)

Gospod Kalan ga je dvakrat vprašal, kaj misli o drugi točki, pa se je obakrat naredil, kakor da ga to nič ne briga.

Glede 4. točke je še pristavil: »Mi bomo prišli in vse mobilizirali in na vsakega Nemca streljali, ki ga bomo videli.«

G. Kalan: »Toda kaj bo potem s civilnim prebivalstvom? Če boste tako naredili, bodo prišli Nemci in Cerknico požgali, ljudi pa postreljali.« Na to ni odgovoril. Le skomignil je z rameni.

Gospod Kalan se je vrnil in poročal o poteku sestanka z Bobnarjem. Učinek je bil porazen. Vse je bilo brez glave, pričela se je zmešnjava. K vsemu temu pa je prišel še kurir iz Ljubljane (Marinček iz Blok) s poročilom, naj gredo naši ljudje na določena zbirališča, naj partizanov ne napadajo, naj bodo do Nemcev lojalni. G. Kalan mu je rekel: »Če bodo šli vsi v gozdove, kaj bo potem z ženami in otroki, ki bodo ostali doma in bodo partizanom izročeni na milost in nemilost?« – »Če je pa tako, lahko doma ostanejo,« je odgovoril kurir. Tako je bilo nešteto navodil, jasnosti pa nobene. Ni čudno, če se je zmešnjava še povečala.

Prvi so se iz mrtve točke premaknili Meniševci,<sup>33</sup> ki so rekli: »Mi ne gremo v gozdove, ampak se bomo branili, orožja in municije imamo dosti za 14 dni.« Tudi jaz sem na to računal, da so Begunje nezavzetne, zato sem se na povabilo gospoda župnika Turka Viktorja odpeljal na Jagrovem motorju v Begunje, ker v Cerknici ostati se mi je zdelo preveč nevarno. Preden sem šel v Begunje, sem se poslovil še od svojega gospoda župnika. Čeprav nerad, moram zapisati, da me je tisto slovo bridko zadelo v srce. Jaz sem bil žalosten – gospod župnik pa vesel in razigran. Ne vem, zakaj. Da ga opravičim, trdim, da je bil zato vesel, ker je gotovo mislil, da je vojne konec. Z besedami: »Ta se pa boji.« mi je dal roko in šla sva vsak svojo pot.

### „Cerkniška oborožena sila“ se razbije.

Begunjski legionarji so patrolirali po Cerknici in okolici. Če se prav spominjam, so bili še tisti večer napadeni sredi Cerknice. Nekaj časa je na „Veliki gasi“ trajal pravi poulični boj. – Ponoči so od Rakeka sem posvetili žarometi. Nemci so prihajali. Ko so naši ljudje to zapazili, so se prestrašili, pustili postojanko – cerkniško kaplanijo – in naredili umik v Begunje. To je bila usodepolna poteza, ki je povzročila razpad

33 Prebivalci Menišije, tj. okolice Begunj pri Cerknici, ki je nekoč fevdalno pripadala gospostvu kartuzije Bistra.

straže, s takim trudom ustanovljene.

Nemci so se ustavili pri kasarnah, naložili na avto municijo in [6] jo odpeljali s seboj na Rakek. Takoj za Nemci so šli v kasarno – partizani –, saj so se njihovi preganjalci umaknili v Begunje! Ponikvar Jože jim je moral dati voz in konje. Kakor prej Nemci so sedaj partizani naložili municijo in jo odpeljali proti Grahovem.

Medtem je župan Turšič stražarjem, kolikor jih je še ostalo, naročil, naj ne rabijo orožja, ker bodo za red in mir skrbeli orožniki. Občino in kaplanijo so zaklenili in na županovo besedo, da se ne bo nikomur nič zgodilo, je v Cerknici zavladata tišina in mir.

Sredi noči so se pa kot tatovi tiho priplazili partizani, prislonili lestev in skozi okno prilezli v kaplanijske prostore, kjer je imela zadnje čase tudi cerk[vena] občina svoje urade. Partizani so odnesli tri pisalne stroje, municijo, kolikor so jo videli, tajniku Petroviču nekaj obleke, meni pa kolo. Vsi ti predmeti so romali skozi okno v grabežljive partizanske roke.

To je bil uspeh 1. točke županove odredbe!!!

Osebnih napadov ta večer ni bilo. Zgodilo se je celo tole: Na moji postelji je spal Jože Lovko, dijak iz Cerknice, ki mi je pri delu mnogo pomagal. Bil je utrujen in tako trdno spal, da ni slišal, kaj se godi v sosednji sobi. Prebudil ga je Ludvik Lovko. Pocukal ga je za nos in ga vprašal, kdo je. Ko mu je povedal, mu je rekel, da lahko kar v miru spi naprej. – Gospod Kalan je povedal, da so tudi na njegova vrata trkali, a se jim ni oglasil. V glavni občinski pisarni je na divanu spal Skubic Vinko. Tudi njega je Lovko Ludvik zbudil, toda pustil pri miru. – Arhar Alojz je bil v mali sobi mojega stanovanja. Z nogo je tiščal ob vrata, da jih partizan ni mogel odpreti. Tovariš je mislil, da je za vrati nastavljena mina, zato je šel proč in godrnjal: »Tu ni vse v redu. Gotovo je nastavljena za vrati mina, nič ne bom silil.« Tako je bil Arhar rešen tisti večer, ker njega bi gotovo že tisti večer odpeljali.

Tisti četrtek so se v Begunje zatekli še: urednik Mirko Javornik, tajnik Petrovič in Ponikvar Tone, oba gg. Šerka, dr. Pogačnik, ing. Seljak, gardisti iz Jezera (Švigljevi – Petričkovi fantje), Hren France, Štrukelj Jože in drugi. Tekom petka so prišli še Arhar Lojze, g. kaplan Kalan Janez, organist Košnik Martin, šol[ski] upravitelj Skubic in nekaj žensk.

G. Kalan je dejal: »Ko sem videl to podivjano maso in gledal, s kakšno besnostjo so metali s Hranilnice strelne line, ki so jih naredili karabinjerji, sem pustil vse in šel.«

V dneh po 8. sept[embru] so begunjski fantje dajali duška svojemu ogorčenju nad cerkniškimi OFarji. Razumljivo je, da so jih Cerknici zato še bolj sovražili.

Po nesreči se je vnela baraka slikarja Turšiča. Krivdo za ta ogenj so zvrnili na Begunjce, ki so tisti dan res metali rakete. To ni bilo prav, ker ta dogodek je dal povod, da se je razdor in prepir med Cerknico in Begunjami še povečal. Posebno hudo so se jezili na begunskega župnika g. Turka. Gospod župnik Štrajhar<sup>34</sup> je takrat podil Begunjce iz Cerknice, ljudstvo mu je pri tem pomagalo in vpilo: »Begunci so prišli Cerknico požigat ...« To je moralo biti res nekaj zelo divjega.

[7] Cerknico so partizani »osvobodili« in vzeli vso oblast v roke.

Prvi večer jih ni bilo mnogo, morda kakih 6 starih partizanov. A njih število se je kmalu pomnožilo, ker so pripravljali napad na Begunje.

V nedeljo 12. sept[embra] je imel na trgu »pod lipo« govor politkomisar Lovko - Bobnar, ki je imel nad Cerknico vrhovno besedo. Bil je in je še vedno – čeprav že mrtev – oboževano bitje partiz[anskih] somišljenikov.

Nekaj besed iz njegovega govora!

/Najprej je razpravljal o položaju, ki je nastal po zlomu Italije./

»Vse je že naše,« je dejal, »Primorsko smo že zasedli. Angleži tudi hitro napredujejo, v 14 dneh bo konec vsega. Toda mi bomo tudi Angleže napadli, če nam ne bodo pomagali in dali vsega, kar bomo zahtevali. Sedaj je prišel čas, ko mora vsak od nas nekaj trpeti za osvobodjenje naroda. Ne samo mi – stari partizani –, ki smo že dve leti zunaj, jaz sem na pr[imer] samo 18 mesecev, ampak vsak mora kaj žrtvovati. (S tem je namignil na splošno mobilizacijo.) – »Nimam gimnazije,« je nadaljeval, »moja gimnazija je ljudska šola, a vam kljub temu na tem mestu govorim. – Nekateri od vas pravijo: »Pobiti jih je treba« /namreč tiste, ki so v Begunjah (pokazal z roko tja gori proti Menišiji)/, jaz pa pravim, to ni prav. Mi ne smemo biti taki, ker, če je kdo kaj slabega naredil, bo prejel plačilo; ga bo že narod sodil.

In kaj pravite, kdo je ustanovil Belo gardo? V Begunjah so se zbrali (v neki gostilni) župnik Turk, dva italijanska oficirja in en cerkniški kaplan, ki ga vsi dobro poznate /misli je name/. Takrat se je ustanovila Bela garda.

Očitajo nam, da smo proti veri. No, ali ste že videli kakega žandar-

34 Ivan Štrajhar [Strajhar] (\*21. 6. 1878 Hruševka pri Šmartnu v Tuhinju, †6. 7. 1947 Cerknica)

ja, ki bi stal pred cerkvijo in ljudi stran podil, da bi ne mogli iti v cerkev? Poslušajte me! Tudi jaz sem šel danes v cerkev. Toda zato, ker sem zamudil, bom šel zdaj še enkrat k maši. No, ali smo res proti veri?!«

Ko je zvonilo k maši, so ljudje kričali v zvonik: »Le kaj tako dolgo zvoni? Potem pa nič ne slišimo. Ludve, ko bo nehalo zvoniti, nam boš vse še enkrat povedal. Tako radi te poslušamo, ko tako lepo znaš povedati.« /Za moje pridige pa tista oseba ni bila tako navdušena!!/

Opomba: Zanimivo je, kaj so ljudje govorili o svojem škofu.

Dejali so: »Škof<sup>35</sup> je prišel zato v Begunje na dopust, ker je hotel ustanoviti Belo gardo. Preje je bil Turk za partizane. Ko je pa škof prišel, pa kakor bi odrezal. In takoj potem, ko je škof odšel, je Turk ustanovil Belo gardo.

V soboto nam je gospod župnik Štrajhar sporočil: »Partizani bodo Begunje napadli. Vse bo zdrobljeno v prah. Prav gotovo jih bodo zavzeli. Turk, Femc in Skubic naj bežijo, dokler je še čas, ker so obsojeni na smrt. Toda ne smejo iti na Rakek po glavni cesti, ampak po stranskih potih. Kalan naj se vrne v Cerknico, ker se mu ne bo nič zgodilo.«

Gospod Turk me je vprašal: »No, kaj boste naredili?« Malo sem pomišljal in okleval, ko sem pa videl, kako močno zaupanje ima gospod Turk [8] v našo zmago, sem odgovoril: »Gospod župnik, jaz ostanem tu!« Tudi g. Skubic se je odločil, da ostane. Tako nismo šli nikamor. In prav je bilo tako, kajti Petroviču, ki je šel po stranskih potih na Rakek, se je primerilo, da je na neki stezi bil napaden. V svoji silni energiji in pogumu je skočil proti partizanu, mu iztrgal puško iz rok in mu jo dobessedno na glavi razbil ... Ko smo to zvedeli, smo Boga zahvalili, da nismo šli na tisto pot.

V Begunjah so bile v nedeljo 12. septembra kar tri svete maše. V soboto zvečer mi je rekel gospod Turk: »Kaj pravite, gospod kaplan, ali ni to satanovo delo, da je Ivan Štrajhar prav danes poslal tisto sporočilo, v katerem nam naroča, naj bežimo. Če namreč bežim jaz, če greste vi in če odide gospod Kalan v Cerknico, potem ne bo v Begunjah nobene maše. Tu ima satan svoje prste vmes, ki hoče, da bi bile Begunje brez duhovnika.«

Ta dan v nedeljo, je bilo zelo mnogo obhajil razdeljenih. Ljudje so se dobro zavedali važnosti trenutka. Pri Bogu so iskali pomoči in tolažbe in močno so zaupali, da jih Marija ne bo zapustila, da Begunje

35 Ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman (\*9. 3. 1883 Šmihel pri Pliberku, †16. 11. 1959 Cleveland, ZDA)

ne bodo uničene. In kakor kaže, za nebesa res niso bile uničene, ker najboljši farani in njih župnik so že v nebesih. To, kar je Prevzvišeni pridigal na dan svete birmе, se je uresničilo. Takrat je gospod škof govoril o Jobu, ki je bil pravičen in bogaboječ mož, pa je zaradi sata-nove hudobije izgubil prav vse imetje, sinove in hčere in nazadnje še zdravje, da je kot uboga človeška podrtija sedel ves v gnusnih tvorih na kup gnoja. Toda, ko je bilo preizkušnje konec, je dobil vse premo-ženje nazaj – in to v dvojni meri; dobil je nazaj otroke in zdravje. Bolj proti koncu govora je Prevzvišeni dejal: »Tako kakor z Jobom se lahko zgodi tudi z vašo faro – z Menišijo ...«

Med popoldansko službo božjo se je z motorjem pripeljal v Begunje nemški poveljnik iz Rakeka. Govoriti je hotel s komandantom Vojsko. Ko so mu razložili, da ga ni doma /šel je na Bloke/, je hotel govoriti z gospodom župnikom.

Na večer se je vrnil komandant ing. Vojska Jože. Povedal je, da je položaj še kar zadovoljiv, ker se postojanke: Ribnica, Bloke, Stari trg dobro držijo. Če bi se kaj primerilo, bi se Bloke umaknile in prišle Begunjam na pomoč. Toda – že drugi dan so Bloke padle ...

Komandantu Vojski smo povedali, da hoče z njim govoriti povelj-nik iz Rakeka. A ing. Vojska je vsako sodelovanje z Nemci odklonil. Zato sta mesto njega šla na Rakek Petrovič in ing. Seljak. Iz Rakeka sta se peljala v Planino. Tam jima je nemški general obljubil pomoč in naročil poveljniku iz Rakeka, da mora Begunjam takoj priskočiti na pomoč, čim bi bile napadene.

V ponedeljek se ni zgodilo nič posebnega. Le urednik *Slovenskega doma* Mirko Javornik se je ta dan umaknil v Ljubljano oz. na Rakek.

V torek zjutraj so dali partizani begunjski posadki „ultimat“: »Do 8<sup>h</sup> imate čas, da se odločite za predajo ali borbo. Če se ne predaste, bodo Begunje do tal porušene.« Ker se pa Begunje niso predale, se je začel boj na življenje in smrt.

[9] Partizani so nastopili s tankom, imeli so topove, bacače<sup>36</sup> in sploh veliko premoč. Našim hrabrim branilcem ni kazalo drugega, kakor zabarikadirati se v svoje postojanke.

Boj so pričeli partizani s težkim orožjem. Po vsej verjetnosti je bila to primorska brigada. Od komandantov sem se zapomnil Črnogorca „Pera“ – Popivoda. Z bacačem ali s topovi so streljali z nasprotnega

---

36 Minometalce.

hriba (iz Brezij). Težki mitraljez iz zvonika jim je odgovoril. Prisiljeni so bili iti drugam. – Preden prideš v Begunje, greš skozi skupino hiš, ki se imenuje „Novi Jork“. Od te strani so tedaj začele leteti mine in topovske krogle ter obsipavale župnišče, šolo, občino in zvonik. Razbili so tudi veliki zvon.

Kar nas je bilo neborcev v župnišču, smo skoro ves čas napada ždeli sredi stopnic, ki vodijo iz pritličja v prvo nadstropje. To obstreljevanje je z majhnimi presledki trajalo od 9<sup>h</sup> zjutraj do treh popoldne. Medtem smo kar naprej molili rožni venec. Zlasti gospod Kalan se je v tem odlikoval. Ko je nehalo streljati, je dejal: »Se mi je kar zdelo, da se mora zdaj enkrat nehati.«

Vzrok partizanskega umika je bil prihod Nemcev pred Cerknico, ki so iz Podskrajnika začeli pošiljati rušilne in zažigalne bombe. Zgorelo je tedaj 13 hiš pod kaplanijo.

Ko smo zagledali silen dim, ki se je valil visoko v nebo, je g. Kalan rekel: »Česar sem se tako bal, se je zgodilo. Saj sem rekel, da bo nad Cerknico moralo nekaj priti. In prišlo je. To je božja kazen.«

Ugibali smo, kje gori in kaj. Prav takrat se je dvignil ogromen oblak dima. »Tole bo „Rigolo di porca“,« je vzkliknil gospod Turk, ki tudi v tistih bridkih urah ni izgubil svojega humorja, »fantje, „Rigolo di porca“ gori, pogledjte, pogledjte!« /Rigolo di porca pomeni v cerkniškem jeziku: svinjski rigl = skupina hiš pod kaplanijo./ Vsi smo se morali smejati gospodu Turku kljub stiski, v kateri smo se nahajali, in navzlic strašni misli, da pravični Bog – po človeških rokah – že vihti svoj bič nad nepoboljšljivo Cerknico.

Ko so partizani začutili Nemce, so se umaknili. Nehalo je streljati. So se pa toliko bolj slišale detonacije nemških granat. Gospodu župniku je pogorela drvarnica, ki že dolgo ni bila tako polna kot takrat.

Med tem premirjem smo kot „izkušeni“ vojskovodje šli po vasi gledati, kakšen je položaj na „bojnem polju“. – Gospodična Anica, sestra gospoda župnika, nam je skuhala večerjo. Dim je našel svobodo že kar pod streho, ker sta bila oba dimnika prestreljena. Streha je bila razbita. Na podstrešju smo našli 2 nerazstreljeni granati. Nesli smo jih proč. Po večerji smo odmolili in šli k počitku. Ležal sem kar oblečen.

V torek, točno bo 4<sup>h</sup> zjutraj, se je divji partizanski ples znova začel. Nismo pričakovali, da nam bodo tako zgodaj zaigrali jutranji pozdrav. Ko se je naredil dan, so nam pošiljali kar po štiri krogle naenkrat. Ker se nam je zdelo, da med stopnicami ne bo več varno, smo se umaknili

v klet. Tam smo spet molili, molili ... Jagode rožnega venca so [10] drsele skozi prste. Gospod Janez jih je zmolil najmanj 15 rožnih vencev in se za ves ta čas odrekel ljubljeni „fajfci“. Medtem so žvižgale granate okrog nas in nam vzbujale vtis, da bodo vrgle župnišče iz temeljev.

Naši fantje pa tudi niso med borbo križem rok držali, ampak so partizanom odgovarjali z bacačem, s strojnicami in puškami. Mine so letele na Mrakovo hišo, kjer so se zbirali. Če je partizan le glavo pokazal na dan, že je v tisti kraj zletela toča krogel. Padel je tudi višji partizanski komandant, ki je imel precej našivov na obleki.

Zaradi neprestanega obstreljevanja je bil prostor med župniščem in šolo že ves navrtan, drevesa okleščena, vodovodna mreža pretrgana, z eno besedo: vse opustošeno. Najbolj je bilo prizadeto šolsko poslopje. Že je pretila nevarnost, da se vdre še strop nad kletjo, kamor so se zatekli branilci in stanovalci šole. Neka ženska, mislim, da je bila to Marcelanka iz Cerknice, je od neprestanih eksplozij postala tako živčna, da je začela tekati okrog šole, čeprav so nad njeno glavo letele granate in pri tem kričala, kakor bi bila neumna. Nazadnje je legla na klop pri šolski ograji, da bi se nekoliko umirila; postala je brezčutna in ni se menila za topovske izstrelke, ki so žvižgali preko nje.

Položaj je postal kritičen. Začel se je beg iz šole. Prvi so bežali otroci in ženske. Spominjam se gdč. Drobničeve (učiteljice v Begunjah), ki je vsa zmedena begala od župnišča do šole in ni vedela, kam naj beži, da je kaj hudega ne doleti. To se je zgodilo 15. sept[embra] približno opoldne.

Ko smo mi, kar nas je bilo v župnišču, videli njih beg in umik, [smo sklenili,] da se moramo za vsako ceno tudi mi pretolči skozi ogenj na komando, ki je imela sedež sredi vasi v Bonačevi hiši. Gospod župnik Turk je dejal: »Če bo šlo tako naprej, nam bodo vse stolkli. Pojdimo torej na komando in se pogovorimo s parlamentarci, da bo čim manj žrtev.« Rečeno, storjeno! – Na povelje župnikovo: »Fantje, kozo proč, bežimo!« je stražar umaknil kozo izpred župnišča, mi smo jo pa ucvrli po Begunjah navzgor ob spremstvu pokanja pušk in besnega lajanja strojnic. Le kje so se vzele! Pozneje smo zvedeli, da so bili partizani takrat že v vseh hišah, kjer ni bilo posadk. Kako in kdaj so prišli v te hiše, mi še danes ni jasno.

Tak je bil izpad, ki smo ga naredili iz župnišča: gospod Turk, g. Kalan in jaz. Pri begu smo se tesno držali hiš, mimo katerih smo tekli, kakor bi nas sam vrag podil. Tako teče človek samo takrat, kadar mu je

smrt za petami. Gospodu Kalanu se je zdelo teh neumnosti že dovolj, zato je zavil kar na levo na neko dvorišče in mislil po kaki stranski poti priti na komando. Ženske so ga videle in kričale: »Gospod, ne tam; naprej morate iti, še naprej!« Moral je nazaj na cesto in spet teči ... Midva z gospodom Turkom tudi nisva bila dosti na boljšem. Prišla sva do glavnih vrat komande, a v hišo nisva mogla, ker so bila vrata temeljito zabarikadirana. Ko so naju ženske videle, so zagnale vrišč in kričale: »Tam je zaprto, naokoli morata iti!« Ko sva prišla vsa obnemogla in upehana v Bonačevo hišo, je nastalo spet tako vpitje, da je gospod Turk moral zagroziti: »Babe neumne, ne kričati, jaz vas ne morem poslušati; če ne boste takoj tiho, grem nazaj v župnišče!«

[11] Rot Franc mlajši, doma iz Župejnega, je sedel na tla, jokal kot otrok in tarnal: »Kaj, ali se boste res vdali? Prosim vas: ne vdajte se, ne vdajte se! Pa če se boste vi, se jaz ne bom. Jaz kaj takega ne bom mogel prenesti. Toliko časa sem se boril in delal za to stvar, sedaj pa bi se jim vdal? Ne, ne, ne ...«

Nekaj veselega je bilo pa vseeno pri vsem tem. Mlad gospod je na pr[imer] klečal pred Marijino podobo in prav goreče molil. Marija ga je uslišala, rešil se je. – Kadar gre človeku za življenje, takrat hoče tudi z Bogom račune poravnati. Tega so se zavedali štirje dobri mladi gospodje. Celo svoje življenje ne bom mogel pozabiti, kako zelo sem bil ginjen, ko so svoje duše tako rekoč v moje roke izročili, da jih očistim in pripravim, da bodo umrli kot pravi borci proti komunizmu. Videl sem, da za trpečega človeka ni boljše tolažbe, kot je mirna vest. Ker le človek z mirno vestjo ob času najhujših preizkušenj lahko mirno reče: »Pripravljen sem, naj pride, kar hoče!«

Dr. Pogačnik se je ponudil, da bo šel z belo zastavo na partizansko komando kot parlamentarec. Ko se je vrnil, je povedal, da bodo partizani takoj nehali z napadom, čim begunjska posadka položi orožje. Dejal je še: »Pravkar so partizani pripeljali še eno havbico. Če se ne vdamo, bodo Begunje popolnoma uničene. Cerkničani bodo šli lahko domov, samo orožje bodo morali odložiti oz. ga izročiti partizanom. Časa imamo samo še pol ure, da se odločimo ali za predajo ali za nadaljevanje borbe.« Posvetovali so se.

Toda, še preden se je dr. Pogačnik mogel vrniti na partizansko komando in še preden so se Begunjci odločili, kaj bodo storili, so priletele ženske v sobo in kričale: »Joj, joj, kaj bo zdaj! Partizani so že v zvoniku, partizani so v šoli, so v župnišću ...«

Gospod župnik Turk ni mogel tega vpitja več prenašati, šel je iz hiše in se namenil v župnišče. Hotel sem z njim, ne vem, zakaj, toda komaj sva naredila nekaj korakov, sva zagledala partizanskega vojaka, mobiliziranca iz Blok /v uniformi VZ/, ki je postavil strojnico na sredo ceste in obvladal položaj.

Tako so Begunje, ki so veljale za nepremagljive, padle v roke partizanom, ker smo bili tako kratkovidni, da smo zaupali partizanski lojalnosti in iskrenosti.

Bili smo torej zajeti, zaprti, strti, izdani, premagani, prevarani – in se morali predati partizanski oblasti na milost in nemilost.

Večkrat me kdo vpraša: »Pa zakaj niste bežali, ko je bil še čas, in zakaj niste naredili izpada?« Po pravici povedano, na to vprašanje ne vem drugega odgovora, kakor je tista žalostna tolažba, da je že moralo tako biti. Bodimo odkriti in priznajmo, da smo naredili napako, ker smo se preveč zanašali na svojo moč, tj. na orožje in municijo, ki smo jo nakopičili po razpadu Italije. »Če nas 14 dni napadajo, bomo vzdržali, potem bo pa že prišla od kod kakšna pomoč ...« tako so Meniševci modrovali in se vdajali utvari, da partizani nimajo topov. Toda prav s temi so partizani Begunje uničili.

Besede: »Je že moralo tako biti.« pa niso samo žalostna tolažba, ampak tudi resnica. Na ta način so se uresničile slutnje Prevzvišenega, [12] ki je Meniševcem namignil, da bodo kljub pobožnosti in vestnemu izpolnjevanju prvih petkov in sobot morali pretrpeti še nekaj zelo hudega. In ko smo bili zaprti v Kočevju in Ribnici, smo se tolažili z mislijo, da trpimo po božji volji, ker Bog noče darov grešnikov, ampak žrtve pravičnih in kri mučencev, da z njo umije hudobijo grešnih in hudobnih. Matičič je rekel: »To mi je v tolažbo, da ne trpimo samo zase, ampak tudi za druge, za spreobrnjenje grešnikov. Vse, kar je Bogu všeč, vzemimo nase in trpimo – Bog že ve, kaj dela ...«

Večkrat sem slišal gospoda Turka reči, da je g. Štrajhar kriv njegove ječe, ker mu ni pravočasno sporočil, da so partizani res tako močni. – Očitek, da je Štrajhar kriv Turkove smrti, je brez podlage, ker je gospod Štrajhar tozadevno svarilo poslal ustmeno po Metki Kočevar in nam trem obsojencem svetoval, naj čim prej zbežimo na Rakek. Res pa je, da bi bilo prav, če bi poslal kako pismeno sporočilo, ne pa samo ustmeno – po stari ženski. Očitek gospoda župnika Turka, da je cerkniški župnik želel njemu smrt, ni pravilen. Prikrojen je značaju g. Turka in je izrodek starega nasprotstva med Begunjami in Cerknico

in obema župnikoma. – Pač veliko pomanjkanje edinosti, ki jo danes tako krvavo pogrešamo!!! – Jasno je tudi, da ga je g. Štrajhar krepko polomil, ker je šel poditi begunj[ske] stražarje iz Cerknice, namesto da bi se med seboj lepo pomenili in složno nastopili proti našemu največjemu sovražniku. Čeprav ni aktivno sodeloval, je vendar njegova krivda v tem, ker je dal ljudstvu slutiti, da drži s partizani – četudi sam ni vedel, kaj dela; če je pa vedel, gotovo ni predvideval, kaj bo njegovo postopanje prineslo. – Ne smemo ga preveč obsojati. Ko sem preko „svobode“, vidim, da človek v „stiski“ stori najbolje, če se prilagodi razmeram, ne da bi pri tem izdal svoj poklic, svoje prepričanje in vest, da na ta način vsaj nekaj reši. – Tudi ne morem verjeti, da bi gospod Štrajhar ob priliki Kalanovega in mojega ujetništva v Begunjah tole rekel: »Kalana bom že rešil, Femc naj pa sam gleda.« Tudi če je to rekel, mu ne zamerim, čeprav me je močno v srce zadelo. Če sem mu zmešal njegove načrte, jaz ne morem pomagati. Moja dolžnost je bila voditi brezobziren boj proti komunizmu.

Omenil sem že, da so partizani dr. Pogačniku dali besedo, da se nobenemu izmed Cerknčanov ne bo nič zgodilo, samo na komando naj pridejo, potem bodo pa šli domov.

Ta obljuba se mi ni zdelala kaj preveč prisrčna, zato sem rekel upravitelju Skubicu: »Za nas bo najbolje, če se kam skrijemo.« Na to mi ni nič odgovoril. Zdelo se mi je, kakor da je preslišal mojo besedo. Najbrž se je zanašal na partizansko obljubo. Poiskali smo že Arharja in se zbrali v cerkniško skupino. Mislim, da nas je bilo deset.

Sprevod cerkniških protikomunističnih borcev je krenil na pot. Doletela me je celo čast, da sem nosil belo zastavo /žensko srajco na nekakšnem ogrodju za omelo/. Tako smo korakali partizanom v žrelo. To je morala biti res žalostna procesija, hoja v negotovost, verjetno v smrt ... Vdal sem se v voljo božjo.

[13] Pod drevesom med šolo in župniščem smo zagledali skupino partizanov. Načeloval ji je „Pero“, ki je imel na rokavu rdeč trikot z belo peterokrako zvezdico. Na ukaz smo se ustavili. »Kam greste?« se glasi vprašanje. – »Na komando, da izročimo orožje, potem pa naprej v Cerknico.« – »Kdo vam je to rekel?« – »Saj smo se tako zmenili.« – »Dobro! Odložite orožje kar tu pod tole drevo!« Pokorno kot otroci so naši borci položili orožje na določeno mesto; bilo je vmes nekaj čisto novih „mavzerc“ in Šerkova brzostrelka. Ko so nas razorožili – zgodilo se je to približno tako, kot so pred nekaj dnevi naši legionarji

pobirali orožje bežečim cesarskim vojakom ... – so nam rekli, naj se oglasimo pri straži na koncu vasi.

Tako je naš spreved žalostno prikorakal do straže, ki nas je ustavila in pred hišo, ki stoji nasproti Jagrovi, postavila v dve vrsti. Bili smo podobni šolarčkom, ki jih učitelj postavi v dve vrsti in so popolnoma odvisni od njegove volje. Medtem smo imeli srečo videti partizansko motorizirano vojsko – ali z drugimi besedami: roparske avtomobile. – Na motorju se je sem in tja prepeljeval Logarjev Bine iz Cerknice in še en drug partizan (menda Bombačev iz Rakeka). Logarjev je imel na glavi šofersko kapo, da bi zakril razbito glavo. Prevrnil se je namreč z motorjem. Bil je krajevni šef VOS-a. Zvedel sem, da je on odločil, naj se Marcelanov sin likvidira. Delal se je pa zelo prijaznega. Ko smo stali tam pred hišo, je prišel bliže in znancem podajal roko in jih pozdravljal. Tudi Arharja je pozdravil, kar se mi je kar neverjetno čudno zdelo.

Ker je bilo videti tako malo partizanov, mi je bilo žal, da se nisem v Begunjah kam skril. Na drugi strani sem si pa mislil: »Svojih ovčic ne zapustim; če gredo drugi, grem še jaz! Če smo si bili v življenju tovariši, si bodimo še v trpljenju in, če treba, tudi v smrti!«

Za nami so v dvostopu prikorakali še Meniševci. Njim na čelu sta stopala g. župnik Turk in namestnik komandanta, trgovec Matičič Alojzij. Pretresljiv prizor! Župnik in njegovi farani, ki jih je tako rad imel, toliko zanje naredil in jih s tako vero izročal v varstvo Jezusovega in Marijinega srca.

Sam je večkrat rekel: »Bil sem na Brezjah pri Mariji Pomagaj. Mariji sem izročil svojo faro. In Ona je pokimala, da bo, ... da se bo vse dobro izteklo.« V zaporu so mi Meniševci tole pripovedovali: »Preden je gospod župnik dal svoji cerkvi slovo, je vzel iz glavnega oltarja sliko Marije Brezmadežne, ki jo je sam naslikal.« Mimogrede povedano je bil gospod župnik na to sliko zelo ponosen. Zapomnil sem si jo še prav posebno zato, ker je večkrat omenil, da je učen teol[oški] profesor iz Ljubljane (dr. Odar) takole kritiziral: »Vse je lepo, samo zelene kače pa še nisem nikoli videl!« Potem je gospod Turk kači dal pravo barvo, da je bila slika res popolna in lepa.

Nato je sliko poljubil in Mariji s solzami v očeh očital: »Marija, pa sem mislil, da nas ne boš zapustila!«

To je ena govornica. Slišal sem pa tudi, da je sliko potem, ko jo je vzel iz glavnega oltarja, nesel k Marijinemu oltarju, jo tam postavil

[14] in vpričo zbranih ovčic rekel: »Marija, mi sedaj gremo. Sedaj ti varuj našo faro, dokler nazaj ne pridemo!«

Nas Cerknjane in Meniševce so zaprli v Jagrovo hišo. To je prva trgovina, ko prideš v Begunje, in ključavničarstvo. Pišejo se Meden. Gospodarja so zaprli in z nami odpeljali v Kočevje. Očitati so mu, da je popravljaj puške belogardistom.

Tako sem bil prvič v življenju zaprt (če izvzamem, da me je mati kot otroka enkrat zaprla v klet, ker sem bil nepokoren). Takrat sem bil zaprt kot otrok, tu v Jagrovi hiši pa kot zločinec in izdajalec, kot izvržek slovenskega naroda in kot človek, ki je imel »slabo vest in iz Cerknice bežal v Begunje«.

Ko smo prišli k Jagru, je bilo prvo vprašanje, kje je komandant Vojska. Ker ga ni bilo, je partizanski komandant /mislim, da je bil „Gedžo“/ zagrozil: »Dokler se vaš komandant (Vojska) ne vrne, bom dal vsako uro po tri vaše ljudi postreliti, in to kar po vrsti!«

Gospoda Turka je poklical na zaslišanje. Ko je bilo to končano, so ga poslali pokopavati dva padla partizana. Pokopal pa je samo enega, ker so mu prinesli samo enega. Ko se je vrnil, je bil aretiran, ker ni pokopal še drugega mrliča!!! Rekli so: »Tovariš župnik, ali mar partizan ni človek, da ga nočeš pokopati?«

Medtem se je javil komandant Vojska. Prepustili smo se bodočnosti.

Mračilo se je že, ko nas je komandant „Pero“ Popivoda, Črnogorec, poklical na dvorišče Jagrove hiše. Tam se nam je dal pokazati z brzostrelko oboroženi partizan, ki je iz seznama članov begunjske vaške straže začel klicati imena zavednih in vodilnih mož in fantov iz Menišije. Ko je imena prebral in so se poklicani na povelje morali postaviti v vrsto, je vzel v roko brzostrelko – vsi smo otrdeli od strahu, ker smo bili prepričani, da se bo sodba nad njimi izvršila kar na dvorišču pred našimi očmi. Toda k sreči se to ni zgodilo. Odvedli so jih nazaj v Jagrovo hišo.

Med prvimi so bile na seznamu tri ženske „belogardistke“. Med njimi učiteljica Drobničeva in Turkova Anica, sestra g. župnika. Javila se je samo Drobničeva. Okoli nje stoječe ženske so ji rekle, naj se nikar ne javi, naj bo kar tiho. Toda Drobničca, kakor ji je rekel g. Turk, je v navalu nekega čudnega navdušenja stopila naprej in rekla: »Tukaj sem!« Zdi se mi, da je hotela iti v prostovoljno mučeništvo.

Na dvorišču smo ostali Cerknjani in velik del Meniševcev. Na povelje smo morali utihniti in poslušati govor komandanta „Pera“. Hlinili smo kar se da veliko navdušenje nad njegovimi izvajanji. Govoril nam je o hrabri partizanski vojski, o okupatorju in njegovih hlapcih (belogardistih). Nazadnje je pozval vse tam zbrane, naj se javijo v partizansko vojsko, ki je edina vojska na osvobojenem slovenskem ozemlju. Javili so se skoro vsi, pravzaprav vsi, razen g. Kalana, Pogačarja (bogoslovca križ[niškega] reda) in mene. Zgodilo se je pa takole. „Pero“ je rekel: »Kdor se javi v partizane, naj stopi sem!« In, ko se je to izvršilo, je dejal: »Sedaj ste se odločili za partizansko vojsko. Sprejememo vas; imeli boste vse pravice pravih partizanov. Zakličimo še trikrat [14a] živila naša bratska slovanska Rusija!« – »Živijo!« so zagodrnjali naši ljudje in držali pesti kvišku. – »Živila partizanska vojska!« – »Živijo!« – Mislim, da je nazadnje imenoval Stalina. Še tretjič so novomobiliziranci dvignili pesti in zavpili: »Živijo!«, nato so jih poslali v šolo, kjer so jih razporedili po četah in jim razdelili orožje.

Na Jagrovem dvorišču smo ostali samo g. Kalan Janez, Pogačar in jaz. Na vprašanje g. Kalana: »Kam naj gremo pa mi?« so nas poslali nazaj v sobo k izbranim „kolovodjem“. Soba je bila polna. Še vžigalice v škatlici niso tako natlačene, kot smo bili mi. Pri mizi je sedel gospod župnik Turk. Molčal je; gotovo je bil zatopljen v grenke misli; kar na jok mu je šlo. Tudi ostali Meniševci so molčali, da bi gospoda ne motili. Bil sem truden. Ker ni bilo nobenega stola, sem sedel na nizek zaboj. Če se ne motim, je bila to prevrnjena strelna lina.

Ko je prišla noč, sem skušal zaspati. Komandant Vojska se je zleknil po tleh in naslonil glavo na zaboj, na katerem sem sedel. Gospod Kalan se je spravil nekam za vrata. Sedel je kar na tla in dremal. Franc Rot ml. iz Župejnega se je ulegel v otroško zibelko, ki je bila v sobi. Ker je bil zelo truden, je prav sladko zaspal, čeprav že okrog 40 let „star otrok“.

Iz polsna me je vrglo vpitje zunaj hiše. Kmalu nato pa je v sobo pridrvel divji partizanski surovež, spotoma nahrulil stražarja in v mešanici vseh slovanskih jezikov kričal: »Če (Kje) je župnik?« – »Kaj pa je?« mu je Turk odgovoril. »Če je župnik, pravim? Jaz hočem župnika! Pokažite ga, kje je!«

Ko se ni nihče zanj zmenil, je začel še bolj vpiti: »Ali je to kakšen župnik, ki je cerkev naredil za kasarno? On je vsega kriv!« »Kaj pa pravzaprav hočete?« mu Turk odgovori, »mene je že komandir zasli-

šal in samo njemu bom odgovarjal. Kdo pa ste vi?» On pa: »Tudi jaz sem komandir!« Nato smo slišali še nekaj zadirčnih besed v nekaki ruščini in tovariš „komandir“ nas je zapustil. Tisto noč nas ni nihče več nadlegoval; imeli smo mir. Ko smo predremali noč, smo od dobrih ljudi dobili črno kavo, kruh, sadje. Bog jim povrni!

### Bilo je 16. sept[embra] 1943.

Tovariši in tovarišice so z zanimanjem hodile gledati naše čevlje. Med drugimi je prišel tudi „intendant“ z grdo tovarišico, ki je imela popolnoma strgane čevlje. Najprej sta se nas „na prvu ruku“ ogledala, potem pa pravi ona: »Tovariš, preskrbi mi no kakšne čevlje, saj vidiš, kako so tile strgani!« – On pa reče: »Ja. Veš tovarišica, jaz sem intendant samo za svojo četo, ti pa nisi iz naše čete. To dolžnost ima tvoj komandant. No, pa naj vseeno bo! Kar poglejva!« – Začelo se je iskanje.

Tovarišica gre kakor ptica roparica po sobi in išče žrtev.

»Tovariš, pokaži čevlje!« mi ukaže partizanka. – Ubogal sem. – Koliko imaš številko?»

»40 – pa so preveliki za vas. Vas bodo ožulili!«

Sezuj se, jih bom pomerila!« – Pomerja. – »Daj še drugega!«

[15] Pokorno in brez besed sem ji ustregel in obsedel v samih nogavicah na svojem mestu. Tako sem bil ob svoje izvrstne tržiške gojzdarce.

Gospod Turk je ob tej priliki rekel: »Čevlje so mu že vzeli; je že ven z njim; to je začetek konca.«

Ista tovarišica ima strgane hlače (pumparce); dobiti mora druge; išče jih; oči ji obvisе na pumparcah poštnega uradnika Bonača Janeza. Ukazujoče mu reče: »Tovariš, daj hlače!« – Janez ji odgovori: »Ja, tovarišica, ali bom jaz potem brez hlač okrog hodil?!« – Tovariš intendant je bil očitno boljšega srca. Dejal je: »Pusti ga no, ker drugače bo brez hlač!«

Prideta tovarišica in tovariš mitraljezec. Tovariš išče žrtev s škornji. Uboga žrtev je ob škornje, da se partizan z njimi baha. /Mislim, da je sezul Šviglja iz Bezuljaka./ Tovarišica, ki ji je tovariš jako všeč, zavpije potem vsa vesela: »Živel naš mitraljezec! Sedaj ima škornje!« Nato sta oba jadrno odhitela iz sobe, ker brez posebnega dovoljenja nista smela vzeti nobene reči.

Tisti četrtek 16. sept[embra] je bil od sile dolgočasen dan. Bolj živahno je postalo okrog poldne, ko so matere sinovom, žene možem,

sestre bratom in otroci svojim očetom nosili hrano, obleko, denar in se od njih poslavljali. Tri partizanke so se žrtvovale, da so jetnikom skozi okno izročale te predmete. Takrat so tovarišice naredile še dokaj dober vtis na nas. »Vsaj za nekaj dobrega se jih da porabiti,« sem mislil sam pri sebi. Ena od njih je bila videti prav posebno uslužna. Cel čas je letala okrog in prinašala hrano. Bilo je približno pol 2<sup>h</sup> popoldne, ko jo je njena tovarišica nagovorila: »Sedaj pa pojdi še ti jesti!« – »Ne, nič ne bom jedla, grem kar malo počivati,« ji je odvrnila. Ne vem, iz kakšnega namena je to naredila. Toda naj bo kakorkoli! Jaz sam zase sem imel vtis, da mora biti iz kake boljše družine. Gotovo je bila dobro vzgojena, pa od slepilne Osvobodilne fronte zapeljana. Rekel bi, da je bila ascetičen tip partizanke! – Njena asceza pa najbrž ni bila prevelika, ker je po vsej verjetnosti šla v gozd zaradi „ljubljenega tovariša“. – Koliko sicer dobrih deklet se bo na ta način popolnoma izgubilo!

Prišla je sestra gospoda župnika Turka. Izjemoma so jo pustili v hišo, da je mogla govoriti s svojim bratom duhovnikom. Prinesla mu je jesti. Žlica pa ni bila njegova, ker so župnišče izropali.

Žena Janeza Bonača tudi ni pozabila priti. Prinesla je možu kosilo, katerega sva bila tudi midva z gospodom Kalanom deležna. Bog naj ji to povrne! Od moža se je dolgo poslavljala; kar se nerodno ni mogla ločiti od njega. Nazadnje me je prosila za blagoslov. Malo nerodno mi je bilo. Zakaj bi ravno jaz moral to napraviti, ko je pa njen župnik v prvi vrsti za to poklican. Toda vse izgovarjanje ni nič pomagalo. Moral sem ustreči njeni prošnji. Je pač Čopčova (Otoničar) iz Begunji! Kar si vtepe v glavo, mora na vsak način doseči.

Še en primer slovesa (poslavljanja) sem si zapomnil. Trgovec Matičič priteče k oknu. Tam stoji njegova žena in poleg nje otroci, ki so prišli po slovo od očka. Če se prav spominjam, je dejal Matičič svoji [16] ženi: »Bodi močna!« – Ona pa je rekla: »Vse so nam pobrali; trgovino popolnoma izropali; tako da nič nimamo. Toda na zunaj niti malo nočem pokazati, kako hudi mi je pri srcu. Naj vidijo, da me ne morejo ukloniti!« Nato je oče vsakega otroka posebej pokrižal in poljubil. Žena mu je izročila sliko cele družine – za spomin. Spravil jo je v listnico. Končno se je poslovil še od ljubljene – za vedno.

Okoli 11<sup>h</sup> nas je partizanski zapisnikar prišel popisovat. Pri tem sva predmet posebne pozornosti postala midva z gospodom Kalanom. Na vprašanje, čemu sem bežal iz Cerknice v Begunje, sem mu razložil, da sem se umaknil v Begunje iz strahu pred Nemci. Tudi g.

Kalan je navedel podoben razlog. Dostavil je še, da so ga Nemci kot zagorskega kaplana odpeljali v Laško, od tam pa izgnali na Hrvaško. Ko sva tovariša zapisnikarja prepričala, da sva šla v Begunje zgolj iz strahu pred Nemci, je ta postal nekam prijaznejši in na vprašanje, kaj mislijo z nama narediti, odgovoril, da bodo takoj poslali kurirja na Bloke, kjer je glavna komanda, ki bo odločila našo nadaljnjo usodo. Ko je zapisnikar odšel, sem šel na svoje mesto in opazoval promet na cesti. Rad bi videl kakega Cerkničana – preoblečenega v partizana. Dolgo časa ni bilo nič. Končno sem pa le zagledal dva, ki sta se mi zdela znana. Ker sta prišla k oknu, sem ugotovil, da sta to Urh Milan, ki sem ga spravil iz internacije, in slikar Turšič, ki mu je zgorela tista znamenita baraka, ki je v Cerknici dvignila toliko prahu. Urh Milan je rekel g. Kalanu: »Ja, gospod, zakaj ste pa šli iz Cerknice, zakaj ste bežali v Begunje, ko vas imajo pa ljudje tako radi in vam nihče ne bi nič žalega storil?« – Zame ni imel nobenih „tolažilnih“ besed, zato sem mu rekel: »Milan, prosim te, reci gospodu župniku Štrajharju, naj se za naju kaj potegne.« Obljubil je, da bo to storil. – Slikar Turšič se je pa medtem pogajal s komandantom ing. Vojsko o povračilu za požgano barako. Kaj sta se zmenila, ne vem, ker meni je tisti čas nekaj drugega padlo v oči. Zagledal sem voz, na njem pa g. Štrajharja. Pozneje sem zvedel, da je šel obhajati neko deklico, ki se je ponesrečila. Kakšne občutke je takrat imel domači dušni pastir, si lahko vsak sam misli. –

Popoldne nas je obiskal g. Pintarič (ali Plantarič). Med drugimi novicami je povedal tudi to, da je bogataš Meden postal begunjski župan. To je tisti Meden, ki je kot „podeželski magnatar“ zaničeval beg[unjske] legionarje kot „nazadnjaške tipe“; ki je kot star svobodomislec, če se je le dalo, metal polena g. Turku pod noge; ki je kot zastopnik „naprednih krogov“ podpiral OF in po gostilnah deklamiral: »Gospodje, največ sveta otrokom sliši Slave!« Po 8. septembru je zasedel tako zaželeni županski stolček begunjske občine. Kot župan se je skušal pokazati nadvse velikodušnega in svojim nekdanjim političnim nasprotnikom naklonjenega in vseodpuščajočega. Celó za gospoda župnika Turka je prosil, naj ga spustijo na svobodo. Toda vprašanje je, koliko so njegovi ljubljenski partizani dali na njegove besede in prošnje!!!

Prepričan sem tudi, da mu županski stolček ni prinesel sreče; kajti čez nekaj mesecev ga že vidimo v Ljubljani, kako znancu pripoveduje, da se med tistimi ljudmi tam gori ne da več živeti! Bog daj, da bi

industrialec Meden končno le spregledal in spoznal, da komunizem res ni drugega kot velikanska sleparija in da on in vsak bogataš, [17] ki sodeluje in plačuje za OF, pač ni drugega kot slepo orodje komunistične stranke, ki vpreže v svoj voz vsakega konja, četudi je slep – samo da vleče!!!

Tisto popoldne smo zvedeli še eno, prav čudno novico: »Gospod Tone Ronko, bivši vojni kurat, je bil naprošen, da prevzame komando mesta v Begunjah. Njega so izbrali zato, ker so Begunje zelo važna postojanka. Take postojanke pa ne more braniti navaden vojak, biti mora oficir. In, ker drugega oficirja ni, so voj[aškemu] kuratu Ronku poslali poziv, naj nastopi to službo. Bomo videli, kaj bo naredil.« Koliko je to res, je drugo vprašanje. Zapisal sem to, kar sem slišal.

Gospe „Jagrovi“ sem izročil nalivno pero in svojo oporoko.

V hiši smo bili nekako do 4<sup>h</sup> popoldne. Potem so nam ukazali iti na dvorišče. Čevlji, ki mi jih je dala partizanka v „zameno“, so bili tako slabi in strgani, povrh tega pa še brez vezalk, da jih nisem mogel nositi. Le za prvo silo sem jih nataknil na noge in šel s sojetniki na dvorišče. Spotoma sem srečal sestro gospe Medenove in jo prosil za kakšne boljše čevlje. Letala je po hiši in iskala čevlje za »ta mlajšega cerkniškega kaplana«. Našla jih je in prinesla; bili so to čevlji italijanskih cesarskih vojakov, že precej izdelani, toda vseeno 100-krat boljši od tistih, ki mi jih je »blagovolila nakloniti« partizanka. Kar na dvorišču sem jih obuval. Hvala Bogu, da jih je prinesla, ker sicer bi moral v samih nogavicah ali pa bos v Cerknico.

Na dvorišču smo stali v štiristopih. Po kratkem čakanju smo imeli pridigo. (Mislim, da je govoril „Gedžo“.) Zvedeli smo, da bodo krivci prišli pred sodišče; smrtne obsodbe se ne bodo takoj izvršile; čakali bodo /namreč tisti, ki so krivi/ na mednarodno sodišče, ki bo začelo poslovati šele po končani vojni; obravnavali bodo tam vse zločine in uboje, ki jih je kdo zagrešil nad partizani; sodišče se bo oziralo tudi na to, če je bil kdo prisiljen; takemu se bo krivda zmanjšala ali celo izbrisala. Govor je zaključil z besedami: »Cerkničani greste lahko domov.« /Opomba: Za vrnitev v Cerknico so prišli v poštev poleg mene še: Marcelan Peter, dva Švigljeva iz Jezera in g. Kalan. Toda od vseh teh je res na svobodi ostal samo g. kaplan Kalan. Vse druge so zaprli. Tako partizan drži besedo!!!/

Zanimivo je tudi tole. Po končanem nagovoru je šel zgoraj omenjeni govornik k priletnemu možičku in mu rekel: »Ja očka, ali ste kaj

vedeli, zakaj ste vzeli puško v roke? Pa proti kom ste jo vzeli? Proti nam! Sedaj pa povejte, smo li res taki razbojniki, kakor so vam pripovedovali vaši voditelji?» In ta očka, ki se je kar tresel od razburjenja in ki je bil vesel, da se tako visok gospod zanj zanima, je odgovoril: »Ja, vejo gospod, saj mi smo z vami. Jaz bi nikoli ne vzel puške, če bi drugi ne rekli ...« /Opomba: Navsezadnje je vse, kar so taki možički govorili, letelo na te prek[lete] „farje“, češ, farji so nas zapeljali./ Tako je bil ta zbor zaključen.

Vprašal sem tam stoječega partizana, če bomo šli kar peš v Cerknico. Namesto odgovora je pokazal na tovorni avto, ki je stal pred dvoriščem Jagrove hiše. Z žalostjo sem moral ugotoviti, da se ne bo dalo uiti. Na povelje smo morali na avto. [18] In strogo zastraženi smo se med vpitjem žensk in otrok (žena Bonača Janeza je bila še prav posebno glasna) odpeljali proti Cerknici. Preden se je avto premaknil, sem imel priliko videti, kako je z velevažnim obrazom hodil tam okoli pastorek cerkniškega župana, Turšič Pepko, oblečen v uniformo italijanskega oficirja.

V Cerknici se nismo ustavili, ampak peljali kar naprej proti Grahovemu. Ko smo bili že blizu ovinku med Grahovim in Cerknico, nas je prehitel motociklist in naročil, naj se avto obrne nazaj proti Cerknici. Vse to so storili namenoma, da bi se med tem časom nabralo kaj ljudstva na trgu in bi nam to ljudstvo priredilo sprejem, kakor ga izdajalci zaslužijo. Toda voditeljem se ta manever ni posrečil. Namesto divjega kričanja je nastala tišina. Kot bi jim sapo vzelo! Le ta ali oni je izgovoril kako besedo. Pa ne smemo misliti, da so nas gledali kot prijatelje! Kaj še! Kajti, če z besedami niso govorili, so pa toliko jasneje govorile njih oči, iz katerih je odsevalo sovraštvo in škodoželjnost.

Polagoma so se jim jeziki razvezali in, ko so se nas od daleč nagle dali, so začeli prihajati bliže in se celo obešati na avtomobil. Otroke, ki sem jih v šoli učil, sem slišal govoriti: »Glej ga, Femca!« – In ko je gospod župnik Turk videl, kako „ljudstvo“ steguje vratove, da bi videlo „ujete Begunjce“, je rekel: »No, pa vstanimo, da nas bodo vsaj videli, kakšni smo!« – Alojziju Ponikvarju so od Omaharjevih prinesli njegovo leto in pol staro hčerko. Dober oče je hotel ljubljenega otroka vzeti v naročje, pa mu Ris Matevž ni pustil. Neka korajžna ženska mu je zato zagodla prav po cerkniško: »Boš tihi, k' s' od Tavžljevih (Ponikvarjevih) več kruha snu, zastonj dubu, kot si svoj'ga sploh zaslužu!«

Na avto je zlezel tudi Lovko Ludvik, politkomisar, ki sem ga v „No-tranjcu“ napadal, da je zastrupil vso cerkniško dolino in da se bori s satanovo močjo ... Ko sva se po dolgem času spet videla, sva se pozdravila. Na zunaj ni kazal nobenega sovraštva naprav meni. Opazil sem pa, da me pomiluje.

»Ali boš ostal doma?« me je vprašal.

»To se samo ob sebi razume, da ostanem!«

»Potem greš lahko doli. Samo glej, da res ne boš ušel! Toda stalno ne boš doma. Čez dober teden boš šel v Ribnico pred sodišče, kjer se boš moral zagovarjati. Če ti ne bodo mogli nič dokazati, se boš vrnil nazaj v Cerknico.«

»Dobro! Bodite brez skrbi! Ostanem!«

Med razgovorom sem si ogledoval njegovo obleko. Imel je, kakor vsi odličnejši partijci, rjav, nepremočljiv suknjič. Iz zgornjih žepkov tega suknjiča so mu gledali svinčniki vseh barv, iz spodnjih žepov pa so mu gledali razni papirji ali z drugimi besedami: iz žepa mu je gledala potujoča pisarna. Čez ramo mu je visela brzostrelka. »Ali je angleška?« sem ga nalašč vprašal. – »Ne,« je odvrnil, »nemška je.« – Tako je tekel pogovor med dvema nasprotnikoma, med cerkn[iškim] politkomisarjem in cerkn[iškim] kaplanom, ki sta se po 18-mesečnem boju spet videla.

Opomba: S tem komisarjem sem se seznanil kmalu, ko sem prišel v Cerknico. Po cele ure sva debatirala o socialnem vprašanju, o novem redu, [19] prišel je tudi pogovor o prvih petkih. Ko sem namreč nosil po hišah škofovo vabilo, naj se verniki oprimejo pobožnosti prvih petkov, sem pri OFarskih ljudeh [naletel] na odpor: »Jaz pa mislim, da nas prvi petki ne bodo rešili, ampak na bojnem polju se bo odločilo,« tako je modroval Cerknčan, ki je sicer bogat mož ... Tudi Koprivčev Ludve, kakor temu komisarju pravijo, je podobno govoril, samo da je dodal besede: »Socialnih krivic ne bodo rešili prvi petki. Cerkev je imela že dovolj časa za rešitev socialnega vprašanja. Če tega ni storila in socialnih krivic še ni odpravila, je znamenje, da je zanič. Da se to zgodi, mora priti močna roka, ki pa je samo v ruskem vzorcu. Treba bo močnih in brezobzirnih zakonov in socialno vprašanje bo kar n-enkrat rešeno. In ti prvi petki so proti narodu, ker so naperjeni proti OF, ki se bori za narod. Škof je prve petke zato uvedel, da bi pomagal okupatorju do zmage ...«

S temi besedami je gotovo izpovedal moč, ki jo ima v sebi molitev. Po mojem mnenju je računal takole: »Če bodo ljudje mesec za mesecem molili, da bi jih Bog obvaroval boljševizma, bodo uslišani in tako bo zmagal okupator, Rusija pa bo uničena.« Zato njegov krik proti prvim petkom ni nič drugega kot strah, ki ga ima satan ne pred okupatorjem, ampak pred Srcem Jezusovim in pred molitvijo, ki je velesila, pred katero vsaka satanova moč izgine kakor dim!

Enkrat me je Koprivc sam obiskal. Takrat sva govorila najmanj tri ure. Izpodbijal sem mu boljševiške nazore in predsodke, a od svojega prepričanja ni odstopil niti za milimeter. Ostal je to, kar je bil – komunist z dušo in telesom. Ko sva govorila o delu, je razvijal svojo misel takole: »Delo je vir vrednosti. Vzemiva smreko, ki raste v gozdu nad Jezerom. Ta smreka ni ne moja ne tvoja, ampak je skupna last in tudi vrednosti nima nobene, ker šele delo je vir vsake vrednosti. Ko smreko posekajo, je le toliko vredna, kolikor dela je s tem vanjo vložena; ko jo peljejo na žago in tam razrežejo, so posamezne deske le toliko vredne, kolikor dela je vanje vložena; ko iz desk napravijo mizo, je spet le toliko vredna, kolikor dela je vanjo vložena. Tako kakor z lesom je z vsako stvarjo; le toliko je vredna, kolikor dela je vanjo vložena.«

Ko je nehal, sem ga vprašal: »Ja, dragi Ludvik, sedaj mi pa povejte, kaj potem, če je miza iz mahagonijevega lesa ali celo iz zlata? Ali je tudi potem miza samo toliko vredna, kolikor dela kdo vanjo vложи? Saj zlata miza je vendar nekaj drugega kot miza iz mahagonijevega lesa in mahagonijeva miza zopet neprimerno boljša od mize iz smrekovega lesa! Zato bo tudi ena miza neprimerno dražja od druge, in to ne samo zaradi dela, ampak predvsem zaradi snovi, iz katere je narejena ta in ta miza. Vir vrednosti ni torej samo delo, ampak tudi material, iz katerega je kakšna stvar narejena.«

Potem je odgovoril: »V novem redu bo edino delo vir vrednosti, zlato naj imajo kapitalisti. Sicer bo pa kapitalistični red izginil in namesto njega nastopil nov red, ki bo zgrajen na delu.«

Na tak način sva si izmenjavala misli in bila prepričana, da bova drug drugega zase pridobili. Toda zmotil sem se jaz, ko sem mislil, da ga bom izpreobrnil, in motil se je on, ko je računal, da me bo pridobil za delo v OF. Poslej sem v njegovih očeh veljal za okupatorjevega hlapca [20] in ni čudno, če se je razširjala govorica, da me je škof poslal v Cerknico zato, da bi tam špijoniral za okupatorja. Po mojem mnenju si je to laž mogel izmisliti samo komunist Lovko, ki

me je po tistem triurnem sestanku jezen zapustil. Ne dolgo zatem je organiziral prevoz trobent, vojaških oblek in orožja iz Cerknice proti Grahovemu. Ker se je pa to podjetje ponesrečilo in ga je kot glavnega krivca hotela vojaška oblast prijeti, je zbežal v gozd ter med ljudi vrgel novico, da on sploh ni partizan, da ne hodi z njimi (partizani), ampak se skriva samo pred Italijani. Da bi odvrnil pozornost od sebe, se je dal proglasiti za mrtvega. Potem se je pogosto držal v Dolenji vasi pri Svetovih, večkrat se [je] pa oglasil tudi na svojem domu. Ko so Italijani to zvedeli, so ga zasledovali in iskali, a nikoli dobili. Cesarski vojaki so bili zares „soldatje“! Pred nosom jim je zbežal in se še naprej skrival, po 8. sept[embru] pa vodil cerkniško življenje v komunističnem duhu, dokler ga ni na velikonočni ponedeljek, 10. aprila 1944, podrla domobranska krogla.

Tako je prejel zaslužen plačilo. Zadnje čase, tako so govorili, je imel pod svojo oblastjo velik teritorij: od Vrhnike do hrvaške meje. Bil je pravi partijec, nad vse sposoben organizator, znal je pridobiti posameznika in množico in vsak, kdor se mu je dal v službo, je moral pod pritiskom čudne, dejal bi, demonske moči, še naprej ostati zvest njemu in partiji.

Ko se nas je ljudstvo, zbrano na glavnem trgu v Cerknici, dodobra nagledalo, so nas odpeljali do sodne hiše. Tam smo poskakali z avtomobila. Stražarjem, ki so nas vlačili v zapore, sem dopovedoval, da sva oba z gospodom Kalanom svobodna, da smeva iti domov. Nekateri suroveži pa tega kar niso mogli ali, bolje rečeno, niso hoteli razumeti. Šele, ko je prišel politkomisar Lovko Ludvik, sva smela na svobodo, kolikor se to lahko svoboda imenuje. Tisti namreč, ki ni komunist, ne more biti v komunistični družbi nikoli svoboden, ker je pod stalnim nadzorstvom vsaka njegova kretnja in vsaka beseda.

Pred vrati sodišča naju je čakal gospod župnik Štrajhar. Ko je videl, da sva izpuščena, je radosten prijel vsakega za roko in naju kot oče dva otroka peljal po partizanski Cerknici navzgor.

Med ljudmi se je brž razširila novica, da me je Koprivc izpustil na svobodo. Toda že takrat, ko sem šel z g. župnikom po „veliki gasi“, sem opazil, da Cerkničani z mojo svobodo niso nič kaj preveč zadovoljni, ampak da me to ljudstvo hoče prej pogubiti kot rešiti. A zanašal sem se na izjavo politkomisarja Koprivca, Ludvika Lovka, ki mi je zatrjeval, da sem prost in da bom vsaj 10 dni imel mir pred „partizansko oblastjo“. Pa kako kruto sem se zmotil, ko sem zidal na njegove

besede! Takrat se mi niti sanjalo ni, da bo politkomisar, kakršen je bil Lovko, tako odvisen od podivjanega ljudstva oziroma od nekaterih pobesnelih žensk! Na svetu je pač vse mogoče. Posebno pa še pod komunistično strahovlado!

Ne morem drugače reči, kot da je sam vrag obsedel ničvredne ženske, ki so začele besno kričati: »Femca nazaj, Arharja ubit'! Femca nazaj (namreč v zapor), Arharja ubit'!« K sreči tega kričanja nisem sam slišal, ker [21] sem bil tisti čas v župnišču in si miril živce od zadnjih dni prestanih strahot.

Jasno je, da zaradi vpitja pobesnelih žensk nisem dolgo užival svobode. Doma sem bil komaj 3 ure in niti povečerjal še nisem, ko že stojita v župnišču dva partizanska žandarja in me pozoveta, naj se v imenu zakona hitro pripravim za odhod.

»Kam bomo pa šli?« sem ju kar se da prijazno vprašal.

»Na sodišče.«

»Za koliko časa pa?«

»Samo za čez noč!«

»Bom torej jutri že zopet lahko maševal?«

»Se razume! Nihče ti ne bo branil!«

Brž sem pobral aktovko, v kateri je bilo nekaj najpotrebnejših reči, brevir in križ. Tudi posodice s svetim oljem nisem pozabil. Čez roko sem vrgel še toplo odejo, ki jo je prinesla nečakinja g. župnika, gdč. Micka Štrajhar. Tako otovorjen sem v čevljih cesarskega vojaka in v spremstvu partizanskih žandarjev prehodil pot iz župnišča na sodišče. Tovariša orožnika, ki mi je bil bližnji, sem vprašal po imenu. Toda kot „uradna oseba“ mi je pojasnil, da se take stvari ne pripovedujejo. Povedal je samo to, da je doma iz Dol[njega] Jezera. /Pravijo, da je bil Mahonov: Jermanov. Drugi moj spremljevalec pa je bil doma iz Žerovnice (menda Teličev).

## Ljudstvo

Pred sodiščem je stalo „LJUDSTVO“, tisto cerkniško ljudstvo, ki sem ga 2 leti in pol učil, svaril in opominjal, sedaj me pa za plačilo tira v ječo. Zaradi teme nisem mogel videti, kateri ljudje so ga sestavljali. Ko sem šel mimo tega ljudstva, sem pričakoval, da me bo zmerjalo in kričalo name. Toda nastala je tišina; le neka ženska je hotela v zaničljivem tonu reči: »Namestnik Kristusov!« pa se ji ni posrečilo, ker je ostala osamljena.

Na podlagi vsega tega sem imel od „cerkniškega ljudstva“ tale vtis: ko smo bili daleč, na primer v Begunjah, so kričali na nas in nas zmerjali, ko smo pa prišli pred njih oči, so obmolknili. – Ko sem bil v župnišču, so ženske kričale: »Nazaj ž njim!« Ko sem pa prišel nazaj in so dosegle, kar so hotele, so utihnile, kot bi se svojega dejanja sramovale. Ne morem drugače reči, kot da se je tu pokazala tista grda hinavščina „cerkniškega ljudstva“, da vpričo tebe molči, te hvali in se ti prilizuje, ko si pa proč od njega, te psuje, kolne, obrekuje in hudo želi.

Na sodišču sem bil prav po „tovariško“ sprejet. Saj je vsakemu zavednemu Slovencu znano, kako partizani pojmujejo svoje tako razvpito „tovarištvo“. Ker sem bil v civilu, niso vedeli, kakšnega razbojnika imajo pred seboj. Ko so pa zvedeli, da sem kaplan, so me obstopili in gledali kot čudo devetega sveta.

Preden so me spustili v celico, so me temeljito preiskali. »Pokaži no, kaj pa imaš tamle notri,« mi je dejal eden od stražarjev in mi iztrgal [22] aktovko iz rok. »Glej no, kakšne lepe reči ima ta buržuj, mi smo pa brez vsega,« je dejal, kakor da v življenju še nikoli ni videl volnenih nogavic in tistih par robcev. Na dnu taške je bil križ. Vzel ga je v roke in se iz njega norčeval. »To je pa res svoboda vere,« sem si mislil in mu izpulil križ iz rok z besedami: »Odločno protestiram, da bi se norčevali iz križa, ker sem kristjan in je križ zame najsvetejša stvar; to je najsvetejše znamenje krščanstva!« In ko sem videl, kako poželjivo gledajo po stvareh, ki sem jih imel v aktovki, sem rekel: »Vse, kar imam v torbi, mi pustite pri miru; če bo kdo kaj ukradel, bom to povedal politkomisarju Lovku, potem pa le glejte!«

Iz rok teh grabežljivih in nevernih tovarišev me je rešil ječar Dimitrij, ki sam ni bil videti kaj dosti boljši; toliko je pa le bil, da me je v pravem času odpeljal v celico. Vrata za njim so se zaprla, zaškrtala je ključavnica in cerkniški kaplan je bil v ječi. K sreči pa nisem bil sam; našel sem v sobici sotrpina inženirja Seljaka, ki je bil komisar za živino na cerkniškem Prevodu.

»Kaj, si Ti tudi tu?« sem ga vprašal.

»Da, Boris, jaz sem tudi tu. Hvala Bogu, da si prišel. Sva vsaj dva.«

»Kajne, dragi moj Jože, kdo bi si mislil, da bova morala midva kakorikoli biti takole skupaj v ječi zaprta. No, pa res hvala Bogu, da sva vsaj dva. Če mora pa človek biti v taki ječi sam brez pomoči in tolažbe, je to gotovo nekaj strašnega. Midva se bova zdaj malo pogovarjala, malo počivala in trpela, pa bo minil čas – ali ne Jože? Vesela bodiva,

saj veva, zakaj trpiva in pa: saj sva zavodarja!«<sup>37</sup>

Ko je videl, da ni več sam, je bil neverjetno vesel. Začel mi je pripovedovati vso zgodbo, kako so Cerkničane peljali naprej iz Jagrovega dvorišča v begunjsko šolo, od tam pa v cerkniške zapore. Nato je govoril o dr. Pogačniku, ki si je na skrivnostni način zlomil nogo in se na ta način rešil. Zaključil je pripovedovanje z besedami: »Meni je dr. Pogačnik naročil, naj le vse po pravici povem, kaj smo delali.«

Ne bo pa napak, če opišem še podrobno križev pot mojih dragih sotrpinov, ki so jih vlačili po cerkniških zaporih.

Najprej nekaj o tem, kako se je obnašalo cerkniško ljudstvo med napadom na Begunje.

Ko so tisti torek ljudje slišali, da gredo partizani nad Begunje, so se ljudje jezili, češ zakaj se vendar Begunje ne podajo, ko pa vidijo, kakšna premoč je na partizanski strani. Hodili so skupaj in stikali glave, nekateri veseli, drugi žalostni. Ljudje so govorili: »Kdo jim bo pa pomagal in na pomoč prišel, ko je pa Italija kapitulirala? Se jim bo že vračalo, če se ne bodo podali partizanom. Partizani jim bodo vse porušili. Mnogo jih je odšlo na Slivnico, da bi od tam videli žalosten konec Begunj, toda razočarani so se vračali, ker partizani kljub premoči niso nič opravili. Nekateri, ki so bili na Slivnici in se veselili nesreče, so rekli: »Ti hudiči se nočejo podati, pa naj poginejo pod razvalinami.«

Zakrajšek Pavla (Blažičeva) je bila tisti dan od sile zgovorna. Hodila je po hišah in govorila: »Če bi pred nekaj dnevi ti izdajalci vedeli, kaj bo, bi ne delali tako. Sedaj se jim bo pa vse obračunalo!«

[23] Skozi vse dni je zvezo med Begunjami in Cerknico držal Logarjev Bine na motorju. Bil je šef obveščevalne službe za Cerknico in je, kakor sem že omenil, predlagal, naj likvidirajo Marcelanovega sina, ki je pa srečno ušel in je danes izvrsten domobranec, kakor sem slišal. Kadar je Logar Bine prišel v Cerknico, so ga obsuli z vprašanji. Posebno jih je zanimalo, kako poteka borba. Toda nikdar ni nič dobrega vedel povedati.

Bilo je drugi dan napada na Begunje, 15. sept[embra]. Partizani so kleli, ker še niso zmagali. Okoli 1<sup>h</sup> popoldne je prišel pred množico ljudi, ki so stali pred trgovino Bata, neki Primorec, ki je imel okrog vratu navezано rdečo ruto. Ljudje so ga spraševali o poteku bitke.

37 Nekdanja gojenca škofovih zavodov sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano.

Rekel je: »Ti hudiči se še niso podali!« Potem je iskal motorko (mot[orno] brizgalno). „Runč“ – Vidmar, ki je bil v službi pri cerkniškem vodovodu, mu je rekel, da bo vodo za nekaj časa zaprl, da se je bo več nabralo. Mislil je, da kje gori in partizani mislijo gasiti. Toda partizan mu je odgovoril: »Bencin je že pripravljen. Če so taki, da se nočejo podati, pa naj pocrkajo! Še otrok ne puste ven! Sedaj jih bomo polili z bencinom, potem pa zažgali. Vse naj zgori, pa še otroci zraven! Namesto, da bi danes zavzeli Rakek, se moramo pa tu boriti in se ukvarjati s temi Begunjami ...«

Med obleganjem Begunj je ostalo mnogo partizanov v Cerknici. Morda so bili res prepričani o svoji silni moči in so z gotovostjo računali, da jim bo vsak čas tudi Rakek padel v roke. Utaborili so se na Peščenjku, to je v tistem koncu Cerknice, kjer je bil Lovko Ludvik doma. Šerkov vrt se jim je zdel zelo primeren kraj za taborišče. Takoj, ko so prišli, so morali pri vsaki hiši skuhati jedi za določeno število partizanov. Pozneje pa so imeli skupno kuhinjo na Šerkovem dvorišču. Tam so tudi spali. Pod kozolcem so ležali ranjenci in tisti, ki so si ubirali uši. Že takrat je bila ta živalca stalen partizanski gost. Zvedel sem, da je kuharja obiskal znani terenski trgovec Lavrenčič iz Cerknice in jim podaril kanto olja, ki jo je pred nedavnim dobil iz Rakeka. Nemci so namreč dali za Cerknico aprovizacijo,<sup>38</sup> ker se je župan Turšič lagal, da v Cerknici sploh ni bilo partizanov in da tista dva, ki so ju Nemci prvi večer dobili pri bunkerjih, nista bila partizana, ampak člana vaše straže, ki sta stražila Cerknico pred banditskimi Begunjci, ki mislijo Cerknico požgati. (Opomba: Ker se je po nesreči vnela baraka slikarja Turšiča!)

Ko so Cerkničani zvedeli, da so Begunje premagane, so komaj čakali, kdaj bodo pripeljali tiste izdajalce od tam gori. Po Cerknici so kričali: »Farji so vsega krivi! Ljudstvo bo sodilo! Komandante naj postrelijo!« Neka ženska je rekla: »Sedaj pravijo partizani, da smo vsi bratje. Toda „izdajalci“ tega ne zaslužijo, da bi bili naši bratje! Postrele naj jih pri mostu, saj oni tudi prej niso vedeli, da smo mi bratje!« Klobčar, ki je veljal za možakarja, ker ni hodil v cerkev, je rekel: »V Svetem pismu piše, da je treba ljuljko iztrebiti; tako bi tudi jaz vse „ta bele“ pobil, potem bi bilo šele v redu življenje!« (Opomba: Le kaj so mu duhovniki hudega naredili!)

Medtem je bilo cerkniško ljudstvo pijano od zmage, je bilo pa

38 Aprovizacija – zlasti v vojnem času organizirano preskrbovanje z življenjskimi potrebščinami.

ljudstvo v [24] Begunjah žalostno, zbegano, razočarano in tako preplašeno, da so sami partizani rekli: »Nikjer niso imeli ljudi pred nami takega strahu kot prav v Begunjah.«

Sedaj pa v duhu glejmo, kako en del Meniševcev in Cerkničanov ostane v Jagrovi hiši in kako druga skupina koraka z dvorišča Jagrove (Medenove) hiše v begunjsko šolo.

Tam so jih razporedili po četah in jim razdelili orožje. Cerkničani so sklenili, da se bodo skupaj držali in se, če se bo le dalo, iz šole izmuznili. Prosili so partizane, naj jih pustijo v Cerknico, da se doma preoblečejo, opremijo za vojsko in od domačih poslovijo, na kar se bodo čisto gotovo vrnili nazaj v Begunje. – Petrovič, cerkniški občinski tajnik, se je pa kar na svojo roko naredil svobodnega. Nekaj časa se je pogovarjal z Bočkovimi dekleti, potem pa izginil, kakor bi se vdrl v zemljo.

Čez nekaj časa so Cerkničane res odpeljali v Cerknico. Bili so to: Ponikvar Tone, Arhar Alojzij, ing. Seljak Jože, dr. Pogačnik, Šerko Dani in Franci, Štrukelj Jože, Hren Franc in morda še kdo.

Spremljala sta jih 2 stražarja, oba novomobiliziranca. Štrukelj Jože je Arharja silil, naj uide: »Lojz, kar skoči in zbeži! Tebe bodo gotovo ubili!« Pa ni verjel, ker se je zanašal na dano partizansko besedo. Ko so korakali mimo Jagra, so tam stali Mayer (Grudnov Miro), Turk Vinko (Kravajnetov pomočnik) in Logar Bine in se norčevali iz mimoidočih. Ker sem bil pri oknu, se dobro spominjam, v kakšnih okoliščinah so šli mimo nas. Biti pa je moralo to ob pol 9<sup>h</sup> zvečer.

Prišli so do brezovske žage. Tam sta jih srečala Cipkov Matija (sedaj domobranski kaplar)<sup>39</sup> in Blažičev Ludve, divji partizan. Od žage naprej sta jih spremljala še ta dva. Pred Knapom (prva gostilna, ko prideš v Cerknico) so imeli naši ujetniki prvi sprejem. Množica je kričala: »Smrt belogardistom!« Šli so naprej. Pred Bavdkom so morali počakati. Blažičev Ludve (Zakrajšek Ludvik) je šel naprej in jim preskrbel „arest“. Ko se je vrnil, so jih odpeljali na glavni trg.

Po cesti je za našimi ljudmi pridrvel na kolesu Petrovič Rado. Podil je tja proti Rakeku. Na nesrečo ga je pa partizanska straža ustavila in zahtevala dovoljenje. Ker ga ni imel, se je brž znašel, po partizansko pozdravil in zdirjal nazaj proti Begunjam. Naredil pa je takrat napako. Moral bi se na vsak način, četudi čez hrib, pretolči na Rakek, obvestiti oblast in pripeljati pomoč.

<sup>39</sup> Kaplar – desetnik.

Na „veliki gasi“ so naše junake sprejeli novomobil[izirani] partizani in jih začeli zmerjati. Nato so jih peljali pred gostilno Žumer. Tam je Blažičev Ludve spraševal po komisarju Lovku Ludviku, okoli protikomunističnih borcev pa so se zbirali ljudje, jih zasmehovali in govorili: »Ja, kaj ste pa vendar mislili ...?«

Potem so jih odpeljali na sodišče, kjer se dolgo časa ni nihče zanje zmenil, čeprav so partizani neprestano hodili iz hiše ven in noter. To prilikoma je mislil izrabiti Štrukelj in skočiti čez zid, pa ga [25] Skubic ni pustil: »Nikar ne misli na kaj takega,« mu je dejal, »sicer bo za nas še slabše, saj nam je dr. Pogačnik garantiral, da se nam ne bo nič hudega zgodilo. Kar čakaj!«

Dr. Pogačnika in oba gg. Šerka so pod stražo spustili domov, brez nahrbtnikov seveda! Vse ostale so pa zaprli v eno celico in jih nagнали na tisto ušivo Badoglijevo slamo. Na neprestane prošnje so se partizani vendar dali toliko omečiti, da so v sredo zvečer spustili pod stražo domov še: Ponikvar Antona, Alojzija Arhar, Hren Franceta, Štrukelj Jožeta, Vinka Skubic. Čez 2 uri so jih prignali nazaj in spet zaprli. Drugi dan so pripeljali nazaj še oba gg. Šerka, dr. Pogačnik si je pa nalomil nogo, zato so ga pustili pri miru. Seljaka so ta dan zaprli v posebno celico, da je bil do večera sam.

Ljudstvo je bilo podivjano in zaslepljeno. Po „veliki gasi“ in po glavnem trgu je divjalo od srede zvečer do nedelje zjutraj, ko so mu Nemci z ognjem kri ohladili. Podivjano je bilo to ljudstvo, da človeku lasje vstajajo, ko sliši pripovedovanje očitcev. Vzemimo Skubica! Njegovo delo v zadrugi in zasluge za ljudski blagor so bile res velike. Tako nesebičnega delavca lahko iščeš z lučjo po najjasnejši Cerknici. Ljudje so govorili: »Ja, tak človek je dober; tako je prav; taki ljudje morajo imeti besedo!« Toda na dan, ko so ga vleкли po Cerknici, so ga opljuvali in kričali: »Pobij ga! – Ha, prasec, vampec, zdaj vam je pa odzvonilo!« Pokopala ga je zadruga, ki je bila nasprotna, pa je propadla. (To je takozvana Mikšetova zadruga, pri kateri je imel besedo tudi Cumlov – Kranjc, poznejši član Plenuma OF).

V četrtek zjutraj se je pričelo splošno zmerjanje in pljuvanje skozi lino celičnih vrat. Posebno se je v tem odlikoval Urbas iz Dolenje vasi pri Cerknici (mislim, da je štev. 48). Po domače se reče pri Japcu. Ljudje so takrat čisto podivjali. Japec je bil besen, kot bi bil obseden. To je bil res divji mož. Zagnal je peklenski vrišč, klet, da se je kar kadilo in kresalo, ter stoje in zvijaje pred celicami vpil: »Ha, ven s temi pra-

sicami, prec tle ven, prec, od zunaj jih bomo pobili, da nam nazadnje še ne uidejo, te svinje preklemanske ... (in klet v vseh mogočih jezikih sveta). Pa tle je že v redu, a tam dol' v Dolenji vas' tam imam tri tičke, pa še več jih je, a mi mammo že pogruntane, kater' so, nam ne bodo ušli, ne ...!» Mislil je pri tem na Jerneja Martinčiča, na Franceta Škofa in Jožeta Braniselj. Prvega so dobili in v Mačkovcu ubili, druga dva sta pa srečno ušla. Škof se je skrival doma in pri sosedih, enkrat se je skril v fižol, drugič spet kam drugam, dokler ni srečno ušel na Rakek in od tam v Ljubljano.

K lini je hodil tudi Primšarjev Janezek (Mele). Delal se je lepega in jih tolažil: »Saj jaz bi vas rad izpustil, a višja komanda ne pusti. Meni se smilite, pa vam ne morem pomagati.« Toda Primšarjev Janezek je bil samo eden. Je bil pa zato Jeriha, železničar in fotograf v Cerknici, bolj divji. Zelo se je odlikoval v zmerjanju in pljuvanju.

Posebno duhovite v izrazih so se pa izkazale cerkniške umazane deklinae, ki so se preje vlačile z Italijani. Ena med njimi je bila Šajnova, ki je imela na prsih našito največjo zvezdo. Grde psinke, ki so za [26] vsakega grobega tovariša prej kot za ženska usta, so se jim zdele nekaj posebno imenitnega; bile so pač besede njim primerne. Predvsem so si privoščile Arharja Lojzeta in Skubica. – Že v petek po razpadu so vpili: »Skubica in Arharja je treba likvidirati, ker ta dva sta kriva, da so Begunjci doli prišli nas komandirat, ti garjavi beli psi. Vse nam bodo požgali ...« Neki Mele Tone je bil kar penast, tako je divjal takrat, ko je gorela znamenita Turšičeva baraka. In še mnogo drugih iz Cerknice, med njimi Ris Matevž. – Naj omenim še zanimivost, kako sta se dve vlačugi zmerjali med seboj z italijanskimi kurbami. Pozorišče<sup>40</sup> je hodnik pred celico celicami, osebi sta pa Blažičeva Pavla in Levstkova N. »Ti ... si ti!« »Kaj jaz? To ni res! Jaz nisem nobena k[urba], ampak ti si.« In tako dalje.

Takrat so ljudje kar tekmovali, kako bi povedali svoje misli, da bi se „lepše“ slišalo. Toda kakor povsod je bilo tudi tu nekaj častnih izjem. Lahko pa se reče, da se je teh komedij udeleževalo 2/3 Cerknice. Bilo je to eno samo nepretrgano zmerjanje in psovanje, ki se ne da povedati, ki si ga pa vsak lahko predstavlja, kako bruha iz ust podivjanih ljudi, ki so računali, da bodo neomejeni gospodarji in se bodo lahko brez pomislekov predali svojim strastem in nagonom.

40 Kraj dogajanja.

Besede zaničevanja in psovanja so se v posebni meri ponavljale pred celico inženirja Seljaka Jožeta, uslužbenca pri cerkn[iškem] Prevodu. Ljudstvo mu je naprtilo še to, da je kriv, da so morali dajati živino Prevodu. Očitali so mu, da je sam določeval, kdo mora dati živino, čeprav bi ne bilo treba. Če mu je kdo dal 1000 Lir, je bil oproščen dajatve. Vse te grde obdolžitve so letele na ubogega inženirja in ga še bolj tlačile k obupnim mislim. Tako delajo ljudje in ne pomislijo, kaj je služba. Znano je namreč, da je bil ing. Seljak skromen v obleki in hrani. Bil je iz 17-članske družine, dobro vzgojen in zavodski študent.<sup>41</sup> Če so bili ljudje nanj jezni, ni mogel pomagati. Taka je bila pač njegova služba! Te službe ni vršil rad in je sam večkrat potožil, da se zaveda tega, da ga ljudje sovražijo, a pomagati si ni mogel. To je bila krivda vojne, ki ga je prisilila, da je nastopil službo komisarja pri Prevodu, kakor so morali to storiti tudi mnogi drugi. Vojna je vojna, a tudi v vojskinem času mora človek živeti stanu primerno!

Ljudje „zmerjalci“ so bili vseh vrst. Nahujskal jih je menda sam vrag. Sprostili so se takrat v cerkniškem narodu vsi nagoni. Vpili so med drugim: »Kaj ste pa mislili, ko ste naše ljudi pošiljali v internacijo, da so na Rabu umirali? Vi ste krivi, vi in nihče drug!« Če je pa recimo Ponikvar vprašal: »Koga sem pa spravil v internacijo jaz ali upravitelj Skubic?« Pa so Ponikvarju odgovorili: »Ja, saj tebi nič ne očitamo, saj zate nihče nič ne reče, samo zakaj si pa šel v tiste preklete Begunje?« Najbolj so očitali Arharju, češ, da je on delal seznam, katere je treba spraviti v internacijo, da je on vsega kriv.

Japec (Urbas) in Grleč (Mele Tone iz Dol[en]je vasi) sta se ga pošteno nalezla, samo da je bil Japec še bolj okajen in bil res zver v človeški podobi. Ta dva sta se najbolj odlikovala pri zasramovanju. Pa za kakšnega Japca bi človek še ne kazal začudenja. Prišli so pa zasmehovat celo taki, o katerih človek nikdar ne bi mogel kaj takega misliti. Pokazati se je dal celo župan Otoničar, ki je vodil občino pred Turšičem. Rekel je sedanjemu županu g. [27] Ponikvarju: »Eh, otroci, ki se gredo vojsko, zdaj pa jokajo!« A takoj drugi dan je bil drugačnega mišljenja, ko je gledal, kako Cerknica gori, ker se otroci gozda igrajo z ljudmi in cerkniškimi domačijami.

In Ule Jakob je tudi zmerjal, ta dedec stari, ki še na stara leta ni prišel k pameti! Na cesti v Dolenjo vas in po Cerknici je hodil in vpil

41 Gojenec Zavoda sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano.

proti izdajalcem.

Blažičeva Pavla je zmerjala: »Italijanski plačanci!« Štrukelj Jože ji je zavpil: »Ti si pa italijanska vlačuga!«

Štrukelj Jože sploh ni gledal ne na levo ne na desno. Govoril je iz prepričanja in brezkompromisno. Ko so se drugi menili, kako in kaj, je on na glas govoril: »Mi ne bomo nikoli prišli iz „aresta“. Če sem „bel“, pa sem in bom tudi ostal. Nihče mi tega ne bo iztrgal iz srca. To je moje prepričanje, pa četudi me na mestu ustrele! Če pa pridem ven na svobodo, bom še z večjim veseljem obračunal z vsemi ...«

Drugi so ga svarili, naj bo tiho ali pa vsaj bolj po tiho govori, ker sicer ga bodo slišali in navsezadnje res kar v ječi ustrelili.

Obiskal je naše trpine tudi Bombač (Ambrožič iz Rakeka), sin branjevke, aktivni art[iljerijski] podnarednik. Kakor vsak, ki ni vedel, kaj bi rekel, je tudi on vpraševal: »Ja, kaj ste pa mislili?«

Pa še ena tovarišica jih je zmerjala. Namreč tista, ki je meni vzela čevlje in ki je hotela, da bi Janez Bonač brez hlač okoli hodil!

Toda nisem bil samo jaz ob čevlje. Podobna usoda je doletela tudi vse cerkniške jetnike. Zgodilo se je to v četrtek dopoldne. Enemu od Šerkovih so jih celo dvakrat „zamenjali“. Zmajeval je z glavo in gledajoč „priposestvovane“ čevlje, ki so bili zaradi večje trpežnosti povezani z žico, ker sicer bi jih razgnalo, saj žica je gotovo boljša kot najboljša tržiška „dreta“ in tožil: »Ubogi narod, ubogi narod! ... ki ga bodo vladali taki ljudje.« Če se kdo ni hotel sezuti, mu je tovariš Dimitrij pomolil pištolo pod nos ...

Pobirali so tudi ure, zlatnino, polne nahrbtnike in obleko. G. Šerko je imel pri sebi precej denarja. Da bi mu ga ne vzeli partizani, ga je razdelil med tovariše sotrpine. Za del tistega denarja smo v Kočevju kupovali jabolka.

V zaporu se pa včasih zgodi tudi kaj veselega, če so seveda ljudje za to. Ne vem, kako bi to imenoval. Najbolje bo, če rečem: burka v zaporu!

Ko so naši jetniki postali žejni, so hoteli piti. Denarja jim ni manjkalo, saj ga je imel g. Šerko več kot dovolj. Zato so začeli „tuhtati“, kako bi prepetnajstili partizana ječarja, tovariša Dimitrija, da bi jim na kak način preskrbel buteljko dobrega vina. Rekli so: »Najprej moramo tovariša lepo pozdraviti.« Toda kako? Najbolj gotovo ga bomo pridobili, če mu rečemo: »Gospod stražar, ali greste malo sem?« To bo prva točka. Nato mora kot druga točka slediti ganljiv nagovor na

tovariševo srce, češ, da je tudi on potreben dobre kapljice in da bo tudi zase lahko kupil 2 l vina. Rečeno, storjeno! Poklicali so ga in začeli tako kot svetuje knjiga: Kako si pridobiš prijateljev?

[28] »Gospod, halo, gospod stražar, pojdite malo sem!« Toda naši ljudje so se malo vračunali. Tovariš Dimitrij na ime: gospod! ni hotel nič slišati. Šele, ko so mu rekli tovariš stražar, se je zganil in vprašal: »Kaj pa hočete?« Oni mu pa odgovore: »Kajne tovariš stražar, vi bi tudi radi kak kozarček dobrega vinčka; gotovo se vam bi prilegel. To se nam res čudno zdi, da vam vaši voditelji ne dovolijo piti vina, a ne da se pomagati, ker pokorščina je pokorščina. Nam je pa sedaj prišla na um izvrstna misel, tako da bo za vas in za nas dobro. Veste kaj, ali bi se dalo takole narediti: Poglejte! Vi, ki ste se tako hrabro borili za osvoboditev slovenskega naroda, ste na vsak način zaslužili kozarček vina. Toda vaše veselje še ni pravo. Šele, ko boste pili vino, boste lahko dali duška svojemu zadovoljstvu, ker ste tako imenitno zmagali. Mi bi vam radi pomagali, pa zaenkrat ne moremo drugega, kakor da vam velikodušno predlagamo tole: Tu imate denar pa pojdite v gostilno in kupite za vas 2 litra in [za] nas 2 litra vinčka. No, ali bo šlo tako?«

»Seveda bo šlo!«

Nato je vzel denar in čez par minut že prinesel 2 štefana vina, da so si tovariši partizani in naši dragi sotrpini privezali duše za pričakovanje srečnejšega konca. Tovariš Dimitrij pa, ki je dobil 100 Lir nagrade, je hotel še naprej biti na uslugo svojim „varovancem“ in jih vsako minuto hodil izpraševati, če je treba še kaj prinesiti ...

Nato so oba gg. Šerka in Toneta Ponikvar izpustili. Ko so cerkniški možakarji zagledali Ponikvarja, so rekli: »No, sedaj je pa vse dobro, samo, da so tebe izpustili!«

Tako smo prišli do tistega trenutka, ko so v cerkniške zapore pripeljali gospoda župnika Turka in Meniševce. Omenil sem že, da smo se skupno pripeljali, da so nas vse vlekli v zapor in da sva bila midva z g. Kalanom izpuščena. Ko sem stal pred celico in se upiral, da ne grem notri, so v celico potisnili gospoda Turka in njegove. Ne spominjam se, da bi slišal, če je kdo hodil prav g. Turka zaničevati. Vem pa to, da je gospod veliko pretrpel, ko je moral poslušati strašno Japcevo divjanje in zmerjanje, ki je letelo na vse, ki so bili v celici zaprti. Gospod Turk sam mi je tole pripovedoval: »Hudo je bilo, ko so nas hodili zmerjat skozi lino in zasmehovat. Japec iz Do[enje] vasi je bil še posebno divji. Spravil se je nad inženirja Vojsko. Kričal je: »Ti si

kriv, da so naše ljudi odpeljali iz Dolenje vasi. Če bi jih ti ne izdal, pa jih ne bi odpeljali. Ti si kriv, ti si morilec naših otrok! Ti si jih naznačil, da so jih potem odvlekli v Ljubljano in so jih tam, kakor pravijo, Nemci vse postrelili. Če je to res, vas bodo naši ljudje vse pobili, ti morilec naših otrok!«

Divja kot razbesnela zverina je bila tudi Kristinčkova – sestra Kristinčkove iz Peščenjka. Piše se tista deklina Štritof. Njen brat je bil prej partijec, ko je pa spoznal zmoto, se je Partiji izneveril in prijel puško proti partizanom. Zaradi tega so ga z drugimi zaprli v cerkniško ječo. In njegova sestra, ki ne zasluži več tega imena, ga je prišla sramotit in vpila nad njim (baje je tudi pljuvala vanj): »Ti nisi več moj brat! Ne priznam te več za brata, ker si nas izdal. Bil si v Partiji, pa si iz nje izstopil. Zato nisi več moj brat! Sram te bodi!« [29] Takrat, ko so mene pripeljali iz župnišča na sodišče, je glavna nevihta sramotenja in zasmehovanja že ponehala.

### Kako sem preživel v cerkniški ječi?

Omenil sem že, da so me dali v celico, kjer je bil zaprt in g. Seljak Jože. Ugotovili so, da tudi jaz spadam med nevarnejše zločince, zato so me dali v tako majhno sobico. Na Seljaka je tista samotna celica zelo porazno vplivala. Bil je prepričan, da imajo zoper njega zelo obremenilne dokaze, ker sicer bi ga ne dali posebej. Bil je ves obupan, duševno in telesno strt. Če bi zanj ne skrbela zaščitna sestra, s katero sta se razumela, bi revež ostal brez hrane in sleherne postrežbe.

Iz temnih obupnih misli ga je predramil moj prihod. Ne da bi se s tem ponašal, moram reči, da sem bil ponosen, ker so me dejali v posebno celico, ki je bila določena za težke ribe. Najprej sem svojega sojetnika razvedril, nato pa vzel v roke brevir. Za tisti dan ga še nisem nič zmolil. Jože mi je pa rekel: »Ti, Boris, dajva si najprej urediti ležišče. Ti boš spal na postelji (ali bolje rečeno na deskah, ki 20 cm nad podom ležijo na železnem ogrodju) jaz bom pa legel kar tja v kot na tistole slamo.« – »Ne, Jože, Ti boš spal na postelji, jaz pa na tleh. Saj sem jaz šele zdaj prišel, ti si bil prvi in imaš vso pravico do boljšega ležišča. Pusti me, bom jaz spal na tistile slami, čeprav je sumljiva zaradi živalic!« – Ko sva se tako nekaj časa prav bratsko prepirala, kdo bo spal na tleh, sem v znamenje, naj naredi, kakor hoče, vzel ponovno v

roke brevir in začel z: Aperi, Domine ...,<sup>42</sup> njega pa pustil, da je začel pripravljati staro, ušivo Badoglijevsko slamo sebi za ležišče.

Dolgo časa sem imel mir. Čudim se, da me nihče od ljudstva ni prišel zmerjat ali psovati. To mi je bilo prihranjeno. Bog že ve, zakaj. Morda bi bil zame to prehud udarec, če bi moral poslušati zmerjanje svojih faranov, za katere sem se toliko trudil. Skozi lino se je oglasil samo Primšarjev Janezek, ki me je prej tolažil kot zasmehoval. Zaradi njega sem z brevirjem malo prenehal in stopil k linici. Kar prijateljsko sva se pogovorila. Obžaloval je, ker mi ni mogel pomagati. Zdaj ne vem, ali je bila vse to samo igra ali kaj? Zakaj na primer niso pred najina vrata takrat, ko sem bil jaz zaprt, spustili kakšnega divjega Japca ali recimo tisto pobesnelo Blažičevo Pavlo? Zakaj so mi s tem prizanesli? Kolikor poznam komunizem, ni izključeno mnenje, da se je Ludve Lovko pred menoj hotel narediti lepega in zato prepovedal vsako zmerjanje pred mojo sobico, da bi jaz ne odnesel slabih vrisov iz „arestov“ pod partizansko knuto.<sup>43</sup> Najbrž je Lovko predvideval, da bom izpuščen, zato je pa hotel z mano delati v rokavicah. Pa naj bo tako ali tako, čudno je vseeno, da me niso sramotili skozi lino.

Ko je Primšarjev Janezek odšel, sem se ponovno spravil nad brevir. Res, kar verjeti nisem mogel, da sem v cerkniškem zaporu in da tam molim brevir, morda prvi od cerkniških duhovnikov! In to ne kot kak razbojnik, pretepač ali požigalec, ampak kot duhovnik, ki se je boril proti brezboštvu in je zato v pričakovanju smrti ... Tisto sredo je bila ravno osmina farnega žegnjanja. Sklenil sem, da bom zmolil vse predpisane molitve, pa ni šlo, ker komaj sem prišel do konca „Hvalnic“, se je z mojo molitvijo pomešala kletvina [30] tovariša ječarja Dimitrija, ki nikakor ni mogel najti pravih ključev in odpreti. Ko se mu je končno to posrečilo, je vstopil v celico in mi ukazal: »Tovariš, daj mi tistole odejo!« – »Ni moja,« sem mu odgovoril. »Če bi bila namreč moja, bi vam jo rad odstopil, ker je pa župnikova, vam je ne morem dati.« – »Ha, lažeš! Ti bom jaz že dal župnikova! Tvoja je!« – »Nič ne lažem! Res je župnikova. Če jo boste vzeli, kako jo bom moral njemu vrniti, pustite mi jo!« In ko sem se še naprej izmikal in izgovarjal, da odeje ne morem izročiti, mi jo je s silo potegnil iz rok in mi v zameno zanjo dal staro italijansko – vojaško. Nad to nasilnostjo pa nisem mogel več brzdati jezika. Postavil sem se mu nasproti in mu v primernem tonu

42 Odpri, Gospod moje ustnice.

43 V ruskem okolju je knuta bič s tremi, na koncu razpletenimi jermeni z vozli.

rekel: »Hvala lepa!« Tedaj je bil pa ogenj v strehi! Ti dve besedici sta ga neverjetno razburili. Tekel je ven, odnesel odejo, nato pa pridrvel nazaj in mi s pištolo, ki je bila že samo na pogled strašna, grozil, da me ubije. Kričal je: »Kaj, ti si upaš zdaj še hvala lepa reči? Ti bom jaz že pokazal! Le še enkrat reci, če si upaš! Le še enkrat reci! Takrat sem videl, da sem ponovno prišel v pest krutim rokomavharjem.<sup>44</sup>

»Ta je pa lepa,« sem si mislil, »v novem redu boš streljan, če boš tovarišu rekel: Hvala lepa! To bo pa res čuden red!«

Ker sem vedel, da streljati ne bo upal, ker sicer bo sam ustreljen, sem ostal popolnoma miren, se mu nasmejal in rekel: »Poslušajte, dragi moj! Saj to ni tako huda reč! Krščanstvo nas celo uči, da je lepo, če se tudi tistim, ki nam kaj slabega naredijo, zahvaljujemo. Nikar se torej ne razburjajte. Le mirno kri! Vidite, če bi bila ta odeja moja last, bi nič ne rekel. Ker je pa župnikova, nisem mogel molčati.«

Po teh besedah se je tovariš Dimitrij pomiril in umaknil pištolo. Ko je videl v mojih rokah brevir, ga je morala kljub njegovi trdi duši le nekoliko vest peči. Dejal je: »Ti si torej kaplan?« – »Da, kaplan sem!« – »Kaj, kaplan je to? Ali res?« tako so se izpraševali tovariši, sami mladi partizani, ki so se med najinim prepirom zbrali v krog in me ogledovali, kakor da še nikoli v življenju niso videli tako strašne prikazni, kot je ubogi cerkniški kaplan. »Saj je res kaplan! Poglejte, brevir ima v roki,« je rekel eden od najbolj junaških. – »Da, brevir imam v rokah, da molim; pa ne samo zase, ampak za vas vse molim, tudi za vas,« sem odgovoril. – Po teh besedah so utihnili in se mirno umaknili iz celice. Ostal je le še tov. Dimitrij in mi rekel: »Pa še zame zmoli dva očenaša!« – »Bom, gospod Dimitrij. Pa ne samo dva očenaša, ampak cel rožni venec bom zmolil za vas!« – Videti je bil ginjen, še bolj sem bil pa jaz. Ločila sva se kot prijatelja; še roke sva si podala. Vse to je Dimitrija zelo umirilo. Gotovo mu je žarek milosti posijal v srce, žarek, ki ga je spomnil na zapoved ljubezni do bližnjega. Dočim je prej skakal kot podivjan od celice do celice, jetnike zmerjal, jim kradel in grozil s pištolo, je od takrat naprej bil kakor izpremenjen. Tudi takrat, ko so nas navezovali na vrv, ni kazal več prejšnjega nasilja, samo kleti ni pozabil in tega ne vem, kakšen je bil naslednji dan.

Za njim so se vrata celice spet zaprla. Mislil sem, da bova od tedaj naprej imela z Jožetom mir. A sva se ponovno zmotila. Komaj sem

<sup>44</sup> Rokovnjačem – ničvrednim ljudem.

namreč utegnil zmoliti nekaj vrstic iz brevirja, sem iz veže slišal glasen pogovor [31] ali bolje rečeno kričanje o nekakem „štriku“ in „dratu“, vrata so se s pomočjo kletvine odprla, prikazal se je spet tov. Dimitrij in mi naročil, naj se takoj pripravim za odhod iz celice.

»Ali gremo domov?«

»Rekel sem ti, da se pripravi za odhod!«

»Kam pa gremo? Zakaj so mi pa potem rekli, da bom jutri že lahko v Cerknici maševal?«

»Hitro ven, sem rekel! Pripravi se!«

Videl sem, kako se premaguje, da ne bi bruhnul v jezo, zato sem ga ubogal. Kaj je pa s „štikom“ ...

Skubic Vinko je v Kočevju tole pripovedoval: »Bili smo zaprti v eni od večjih celic. Ko smo slišali poveljujoč glas: „Pripravite ,štrik‘, ,drat‘ in bencin!“ sem bil prepričan, da nas mislijo zvezati, pobesiti in politizirati z bencinom ter zažgati, da bomo goreli v Cerknici kakor nekoč kristjani v Rimu za Neronovih časov. Ko sem to misel povedal sojetnikom, smo vsi popadali na tla, zmolili kesanje in se pripravili na tako strašno smrt žive bakle. Toda, hvala Bogu, ni bilo tako hudo!«

Ko sem prišel na hodnik, sem zagledal dolgo vrv, ki sta jo dva partizana držala vsak za en konec. Od začetka nisem vedel, kaj naj ta vrv pomeni. Ko so pa nanjo privezali nekega Meniševca, mi je bilo v hipu jasno, da nas mislijo vse privezati na vrv. In lahko si mislite, kako mi je bilo pri srcu, ko sem položil križem roke na vrv in se dal zvezati ... Za privezovanje pa jim ni služila kakšna tanjša vrv, ampak stara zarjava žica. Ščipal je pa med drugimi to žico tudi fant, ki je bil izbran za „vodja“ pri cerkniški KA.<sup>45</sup> To je res žalostno! Bil je to Žnidaršič Edo, tip cerkniške nestanovitnosti. Imel sem 4 fante, ki sem jim zaupal in o katerih sem mislil, da bom na njih zgradil cerkniški fari tako potrebno KA. Eden od teh fantov je bil od partizanov prisilno mobiliziran in padel od Nemcev zadet (Petrič Janez). Dva sta ostala dobra (Štrukelj Jože in Mihevc Jože), četrti pa v vlogi „judeža“ v partizanski uniformi ščiplje žico za vklenitev naših rok. To je fant, ki je enkrat dober, drugič slab; enkrat proti partizanom, drugič z njimi – kakor nanese, kakor je družba! Najprej nam veže roke, potem pa, ko čez 5 minut stoji kot stražar na avtomobilu, v svojih mislih kuje načrt, kako bi tistih par partizančkov pobil in nas vse osvobodil ... Pa

45 KA – Katoliški akciji.

potem razumi cerkniško dušo, če jo moreš. Jaz je ne morem! Zato tudi Edvardu ne zamerim. Bil je tako navdušen za vojaško stvar, da je bil pripravljen služiti vsakomur, ki mu je dal puško ali revolver, pa naj bi bil kdorkoli. Žalostno je pa vseeno, da je bil takrat zraven, ko so vezali na vrv mene in Štruklja Jožeta, ki sta si bila prej dobra prijatelja.

Z žico so nas torej privezali, ali bolje rečeno, privili na vrv. Roke smo križem držali. Bili smo podobni obsojencem ali sužnjem, ki so jih v prejšnjih časih – za vrat privezane – vlačili skozi afriško puščavo.

Eden od stražarjev se je iz nas norčeval: »Kakšen fajn roženkranc bo iz tehle ...« Bog mu ta greh odpusti, naj bo kdorkoli.

[32] Bil sem privezan na vrv. Mlad partizanski surovež me je s tisto zarjavelo žico tako privil k vrvi, da sem vsak hip pričakoval, kako bo iz zapestja brizgnila kri. Mislim, da sem bil med zvezanimi jaz četrti od začetka. Ko je bila vrv do sredine polna, je stopil k meni komisar Lovko – Bobnar in me gledal z izrazom človeka, ki se hoče maščevati.

»Pa ste rekli, da lahko doma ostanem; saj vam ne bi nikamor ušel. Kam pa pravzaprav gremo zdaj?« sem ga vprašal.

»V Ribnico za zaslišanje!«

»Prav. Pa naj grem! Saj nimam nobene krivde nad seboj!«

Strupeno me je pogledal in rekel: »Na tvoj strojček se je tipkal „Notranjec v borbi proti komunizmu“. In v tem „Notranjcu“ si napisal, da se jaz borim s satanovo močjo. Mi vse to vemo!«

Presenetil me je s tem očitkom. Da sem mu nekaj odgovoril, sem začel: »Toda, Ludvik, vi imate kaj slabe informacije, če vam je kdo na nos nesel, da sem bil jaz ne vem kje in ne vem v kateri gostilni zraven, ko se je po vašem mnenju ustanavljala Bela garda. Toda cela Cerknica ve, da sploh nikoli nisem šel v gostilno, razen takrat, ko sem podil pustne šeme iz Zgončeve gostilne na pepelnično sredo ... In vi ste to laž pripovedovali pred množico pod lipo. A to ni nič drugega kot grdo obrekovanje. No vidite, da se tudi vi lahko zmotite, če verjamete vsem novicam, ki vam jih kaka ženska na nos prinese ...«

»Ti greš zdaj v Ribnico! Jaz sem te prej izpustil, a narod te je zahteval nazaj. Hotel sem te rešiti, čez voljo ljudstva pa ne morem.« (Op[omba]: In kdo je bilo tisto ljudstvo? Pravijo, da so bile to tri ničvredne ženske ...)

»Če drugega ne, mi pa dajte vsaj kakšen boljši „drat“! Tale je ves rjav; se bom še zastrupil z njim! Ali pa mi ga vsaj malo omehčajte, da me ne bo tako žgalo!«

Res mi je potem nekoliko odvil žico na rokah.

Na povelje se je ta živa kača „32 prekletih belogardistov“ začela pomikati iz sodišča v avto. Klopi na njem ni bilo. Na povelje smo se morali usesti na tla ob ograji in po sredi. Ker je bilo prostora silno malo, smo sedeli skrčeni. Poleg mene je sedel Seljak Jože, naslonjen na svoj nahrbtnik. Začele so me boleti kosti od sedenja na trdem, pomagati si pa nisem mogel, ker sem bil zvezan. Počasi sem prišel v nekakšno omotico, bolečin nisem čutil več in kar prijetno se mi je zdelo, da trpim.

Peljali smo se v negotovost, a bili smo brez strahu, ker nam je bilo pač vseeno, četudi nas pobijejo že sredi poti. Ker smo vedeli, da bomo, če umrjemo, umrli zaradi svojega verskega prepričanja, zato nismo bili žalostni. Čisto gotovo pa nam je Sveti Duh takrat dajal tolažbo.

V Ribnici nas niso sprejeli, ker ni bilo prostora, zato so nas peljali naprej v Kočevje. Vožnja je trajala približno 4 ure. Vozil nas je Milan Mele iz Cerknice. Z njim je šla tudi njegova žena – kot partizanka. Ob pol 3 zjutraj (v petek 17. sept[embra] 1943) smo prispeli v Kočevje. Ko so nas izročili straži Dijaškega doma, smo se pričeli imenovati: jetniki Dijaškega doma.

### **Poglejmo še malo v Cerknico.**

Preden so nas odpeljali, je Ludvik Lovko dal z vrvi odvezati [33] Štruklja Jožeta, Hrena Franceta in Ponikvar Lojzeta; Hrenu in Štruklju je rekel: »Vidva danes še ne gresta nikamor. Bosta šla pa drugič v Ribnico, da vaju tam zaslišijo, na kar se bosta pa lahko vrnila nazaj v Cerknico. Vsi skupaj s kaplanom vred ste bili veliki zapeljanci.«

Za Štruklja vem, da ga je to rešilo, ker so mu vzeli čevlje; bosega pa niso hoteli odpeljati. Zato so ga še naprej imeli zaprtega v Cerknici. – Drugi dan, v petek, so tem trem jetnikom prinesli ovsen močnik. Hrena in Ponikvarja Lojzeta so ta dan izpustili. V zaporu je ostal samo še Štrukelj. Koprivc je trdil, da mora ostati in je ostal.

Ko je bil sam v zaporu, se je delal, kot bi spal, in se ni brigal za zmerjanje, ki se je nadaljevalo in bilo še posebej njemu namenjeno.

V soboto zjutraj je poklical gospoda župnika, da ga je spovedal. G. župnik mu je rekel: »Se ne da nič pomagati; kar je, pa je!«

Popoldne je dobil družčino. Pripeljali so občinskega tajnika Petroviča, ki se je ves ta čas skrival v Begunjah pri Bočkovih. Bil je izdan.

Partizani so naredili v hiši preiskavo. Skritega pod posteljo je iztaknil cerkniški orožnik Lambergar. Nato so ga vklenili in vlekli v Cerknico. Vsa sreča pa, da je patroljo vodil in odgovornost nosil France Žnidaršič, mizar iz Cerknice. Ker se je zavedal, v kako nevarnem položaju je Petrovič, s katerim sta si bila dobra prijatelja, je prosil partizansko oblast, naj njemu dajo nalogo, da ga pripelje v Cerknico. Ugodili so mu. Ko je Petroviča peljal po cesti, ni pustil nobenega človeka blizu. Gorje pa, če bi ga peljal kdo drug! Ljudje bi ga gotovo odrinili, planili na Petroviča in ga linčali na trgu pod lipo, ker so bili strašno jezni nanj. In kako so ga zmerjali, ko so ga zagledali! Kričali so: »Glej ga prasca, glej ga prasca?!« (Op[omba]: To so mu zato rekli, ker je on dajal formularje za dovoljenje za prehod skozi blok.)

Nato so ga peljali v zapor in dali pod 2 ključavnici. Kmalu za njim so pripeljali še 3 Bočkove iz Begunj (najprej eno, potem še ostali dve).

Petrovič je bil skrušen, popolnoma izčrpan in duševno strt. Taka reč človeka zdela! Kljub njegovi močni volji ga je zlomilo. Kako ga tudi ne bi, ko je bil pa tako zaničevan in zapuščen. Vsa sreča, da je imel vsaj Ponikvarjevo, pri kateri je bil na hrani. Gospa mu je prinesla jesti. Posebej se je zanj zanimal tudi part[izanski] stražar Bajc, sin kiparja Bajca. Prinesel mu je v celico celo liker, ki so mu ga dali Ponikvarjevi. A ni se mu ljubilo piti; preveč je bil potrt.

Ljudstvo ga je hodilo zmerjat in zasramovat. Ponovno so se v tem odlikovale Levstova Mima, Blažičeva, Baškova in Šajnova Meri in še mnogo drugih ljudi. Celo Bajčkov Edo je prišel in dejal: »Poglejte ga „belčka“!« – Petrovič se je temu ljudstvu skril za vrata v kot, da ga ni mogel nihče videti. To zmerjanje je trajalo do 11<sup>h</sup> zvečer. Zvedel je, najbrž med tistim zasmehovanjem, da bo drugi dan miting in da bodo njega in Štruklja peljali pred ljudstvo, ki naj ju sodi. Tako je prišla nedelja 19. sept[embra] 1943.

Ta datum bo še pozne cerkniške rodove spominjal na grozote razdejanja. Kar se je to nedeljo godilo, sem zvedel od očitvidcev. Pripovedovali so: [34] »Partizani so sklenili, da to nedeljo napravijo miting v Cerknici. Vse je bilo že pripravljeno, tudi modroci in koci, ki so jih ljudem ugrabili in zložili na velike kupe tam na trgu „pod lipo“. Nastopila naj bi tudi godba, ki je imela spravljene svoje instrumente v dvorani hranilnične hiše. Iz te hiše je vihrala velikanska komunistična zastava. Vse načrte veselja in zabave pa so partizanom prekrižali Nemci, ki so bliskovito hitro in popolnoma nepričakovano od vseh strani izvr-

šili napad na Cerknico. Pokalo je na vseh koncih. Partizani so imeli precej mrtvih. Gorelo je na mnogih krajih. Nemci so zažigali hiše na ta način, da so jih polivali s tekočim ognjem, ki ga je bruhal iz sebe nemški tank. Žrtev tega ognja je postala tudi hiša naše Hranilnice. Zažgali so jo zato, ker je imela izobešeno partizansko zastavo. S hišo vred so zgoreli vsi glasbeni instrumenti partizanske godbe. Kapelnik te godbe je bil sam politkomisar Lovko. Zgoreli so tudi koci in modroci, na katerih naj bi se valjali zmag pijani partizani in partizanke. Tako se je torej končal prvi partizanski miting v Cerknici. Pogorelo je tisto nedeljo preko 80 stanovanjskih hiš in mnogo več gospodarskih poslopij. Poleg tega so Nemci takrat pobirali ljudi na debelo. Nekaj so jih tudi postrelili. Mnogo jih je pa rešil Petrovič, to je prav tisti Petrovič Rado, ki so ga ljudje prejšnji dan zmerjali: »Svinja, svinja!«

### Kako smo ušli in Petrovičevo maščevanje.

V nedeljo zjutraj so bili na straži sami domačini: Žajfar (Martinčič Ivan, gost[ilničar]) in Vičič Franc iz Cerknice. Druga straža: Rakovčkov Tone (Meden) in Mekinda Franc. Tretjo stražo: od 6–8 pa sta imela Šemičev Jože (Urbas) in Vičič /že drugič/. Ko sta ta dva zaslišala regljanje nemških brzostrelk, sta prišla vprašat Štruklja, kaj naj naredita. On jima je rekel: »Hitro puške proč zaženita in bežita!« Res sta jo ubrala iz zaporov, da bi se rešila. Šemičev Jože (Urbas) pa je bil tako nespameten, da je prišel nazaj po ključe. To ga je pogubilo. Zunaj so ga dobili Nemci in ga, ker je bil v vojaški obleki, odpeljali na Rakek, poklicali iz vrste in ustrelili kot talca.

Oskar Böhm, ki je že prejšnji večer prinesel Bočkovim večerjo, je poskrbel, da je bila celica, kjer so bile zaprte vse tri sestre, kar odprta. Tako so bile ob napadu prve proste. Gledale so okrog, če bi morda našle kako sredstvo, s katerim bi odprle vrata Petroviču in Štruklju. Štrukelj jim reče: »Tamle so ključki. Morda bi se z njimi dale odkleniti najina vrata.« Toda tisti ključki jim niso dosti koristili. Morala je nastopiti sila in moška pest!

Petrovič je bil takoj potem, ko je slišal pesem nemških strojnic in lomastenje tankov, prepričan, da je prišla pomoč in se bliža rešitev. Ta misel, da je rešitev blizu, mu je vrnila pogum; slabost telesa pa mu je pregnal liker, ki se preje zanj še zmenil ni, zdaj ga je pa spil kar v dušku. Takoj se je lotil dela, ki ni bilo lahko, ker je bil zaklenjen z dvema

ključavnicama. Od postelje je odtrgal nogo in z njo razbijal od notranje strani po vratih, od zunaj so pa pomagale z razbijanjem vse tri sestre, dokler se nista ključavnici vdali in se niso vrata odprla. Petrovič je [35] bil rešen. Rešiti je bilo treba še Štruklja. Pri njegovih vratih je bilo delo težje in dolgo časa jih ni bilo mogoče odpreti. Končno se je le posrečilo s težkim razbijanjem znotraj in zunaj, da so popustila. In naši jetniki, ki so bili tedaj že v glavnem rešeni, so bili od veselja in ginjenosti tako veseli, da so se začeli kar objemati.

Pogled na gorečo Cerknico je moral biti nekaj strašnega. Nasproti sodišča je gorela Jerinova hiša, potem Cibova, Žumrova, Kranjčeva ... in naprej proti mostu je bilo vse v ognju.

Ko so naši osvobodenci prišli iz zaporov, niso vedeli, kaj bi storili in kam bi šli. Petrovič jo je mahnil proti zidu, splezal nanj in skočil na drugo stran. Štrukelj je zastonj za njim klical, naj ostane, da bodo skupaj.

Partizanski stražarji so bili takrat v zaklonišču, namesto da bi „junško“ preganjali okupatorja. Ko so videli samoosvobodjene jetnike, so prilezli iz zaklonišča in jih podili nazaj v zapore. Ti so se jim pa nalagali, da je Nemcev kot listja in trave. Ta potegavščina je partizanom vzela ves pogum, zlezli so nazaj v zaklonišče, naši junaki ali junakinje pa čez zid k tramovom, ki so bili na tisti prostor zloženi. Oprezovali so okrog sebe in čakali, kaj bo. Tako skrite za tramovi jih je opazil nemški vojak in šel proti njim. Vstali so in dali roke „u vis“, nakar so šli na povelje na cesto in potem pred nemškega poveljnika. Ta jih je postavil pred trgovino „Bata“. Štrukelj, ki je bil bos, je šel v trgovino po copate. Trгоvec, sicer partizanski tip, je bil takrat z njim zelo prijazen.

Medtem so začeli Nemci vlačiti moške skupaj. Petrovič je šel z vojaki v zaklonišče. Tam je bil dr. Smrdu, ki je vojake milo prosil in rotil, naj ga ne ubijejo. Se je pač bal, ker je imel mnogo masla na glavi!

Zanimivo je pa tole! Cerknško ljudstvo je prejšnjo soboto popoldne nad Petrovičem kričalo: »Svinja ... kje imaš permesso!«<sup>46</sup> Ko je pa v nedeljo stal ob nemškem poveljniku in imel v rokah stotino cerknških življenj in je ljudstvo videlo, da edino on more še kaj rešiti, so se iz ust istega cerknškega ljudstva slišale prošnje: »Gospod Petrovič, našega rešite, našega rešite, saj ni nič kriv, saj se nikamor ni vtikal, zmeraj je bil doma, lepo vas prosim, pomagajte, gospod Petrovič!« –

46 Kje imaš dovolilnico?

On je pa odgovoril: »Zakaj pa sedaj pravite, gospod Petrovič!, ko ste pa še pred kratkim kričali: „Svinja!“ Zakaj rajši ne rečete: „Gospod svinja, pomagajte?“«

In kako se je Petrovič potem maščeval? To maščevanje je bilo povsem drugačno, kot ga poznajo partizani. Lahko rečemo tole. Če bi takrat ne bilo Petroviča, bi bilo najmanj 80 ljudi postreljanih. Rešil je celo žandarja Lambergarja, rešil Turšič Toneta (Kuskovga), učitelja Štruklja Staneta in mnogo drugih uglednih oseb iz Cerknice, ki so se še pred enim dnevom vse prej drugače obnašali kot v prid Petroviču.

Vseeno so jih pa takrat Nemci 11 postrelili. Toda Nemci sami so jih zbrali, ne pa Petrovič, kar so mu pozneje očitali. Bila sta 2 iz Zelš, iz Cerknice Šemičovega so vzeli na Rakek zato, ker je bil v vojaški obleki. Petrovič pri ustrelitvi ni bil navzoč, ker če bi bil, bi gotovo prosil [36] za pomilostitev in bi tudi Ponikvar govoril v dobro prijetim. Ker so pa terenci na Rakeku Petroviča smrtno sovražili, se je raznesla govorica, da je Petrovič ukazal, katere morajo postreliti.

Kaj vse se pa takrat ni govorilo! In kaj vse so ljudje takrat verjeli! Čim večja laž je bila, tem bolj so planili po njej. Govorilo se je, da Tone Ponikvar, njegov brat Lojze in cerkniški organist sedijo v nemški uniformi v nemški pisarni; da je eden od Cerkničanov sedel v nemškem avionu in kazal, katere hiše je treba bombardirati; da je tajnik ali Ponikvar bil skrit v nemški tank in kazal s prstom, katere stavbe morajo politi z bencinom in zažgati ...

### **Zakaj Begunjci niso naredili umika?**

Zato, ker so trdno zaupali v svojo moč in na nemško pomoč. Petrovič in Seljak sta bila na Rakeku in Planini. Tam je bilo rečeno, naj Begunje Cerknico zasedejo. Če bodo potrebovali pomoči, jo bodo dobili. Medtem so pa cerkniški terenci, ali vsaj komunistični pomagači, sijajno opravili svoje delo zmešnjav in grde politike. Šli so na Rakek župan Turšič, Klamer, Sfiligoj, Pušenjak in še eden. Tam so pregovorili nemškega poveljnika, da v Cerknici ni partizanov, da so pa v Begunjah zbrani čudni elementi, ki so tudi Nemcem nevarni ... Tako so takrat Cerkničani dobili celo aprovizijo, Begunjci pa so ostali brez pomoči in kapitulirali. Spomnim se, kako je bilo Seljaka sram, ko je pripovedoval, kako je moral pod moralnim pritiskom tam v Planini pritrditi nemškemu komandantu, da se je pripravljen boriti ramo ob

rami z Nemci proti komunistom. Potem je bil čisto deprimiran, ker je mislil, da je s to izjavo izdal svoj narod. Njega je bilo sram; ni pa bilo sram cerkniških odposlancev, ki so sklepali mir z Nemci in trdili, da so lojalni ..., samo da bi jim Begunjci ne komandirali! Tu se je videlo, kaj so terenci, kaj je bil Turšič. Izrabiti so hoteli položaj, prepričati Nemce, da v Cerknici ni partizanov in se tako v lepem miru pripraviti za naskok na Begunje in za nepričakovan napad na Rakek. Prepričani so bili, da tista peščica Nemcev ne bo kos močnim partizanskim brigadam, ki se bodo zbrale v Cerknici in okolici. Toda nemški poveljnik je sumil, da nekaj ne bo v redu. Zato ni zaupal ne Begunjam in ne Cerknici. Tako se je zgodilo, da so bile Begunje ob napadu popolnoma sebi prepuščene. Ko je pa dobil komandant na Rakeku jasno sliko o vseh dogodkih, je hotel telefonirati po pomoč v Planino, pa ni mogel, ker so partizani pretrgali telefonsko zvezo. Tako so Begunje ostale brez učinkovite pomoči, nam vsem pa je skočilo srce v hlače ...<sup>47</sup>

47 Besedilo je v objavljeni inačici dopolnjeno in ima podnaslov *Kdo je kriv za usodo Begunj in Cerknice?*

Lansko jesen, pa tudi pozneje, se je večkrat slišalo vprašanje, kako da so vrle Begunje in njihova posadka doživele tako žalostno usodo. Marsikdo je spraševal, kdo je to zakrivil. O tem je težko govoriti, posebno še, ker je večina tistih, ki bi lahko dali pojasnila o tem, kako so potekale ure pred vdajo, plačala svojo zvestobo in vero z življenjem.

Zdi se mi pa, da vzroki za žalostno usodo Begunj niso nič drugačni kakor vzroki za usodo drugih postojank in Turjaka.

Borci v Begunjah so bili prav tako brez slehernega pametnega in treznega navodila iz Ljubljane kakor posadke drugod. Zanašati so se morali samo na lastno silo in na lastno orožje. To bi jim bilo tudi pomagalo vzdržati, da ni bilo Badoljevskih topov, ki so izrekli odločilno vojaško besedo.

Posadka v Begunjah je od 9. do 13. septembra pričakovala od koder koli navodil, kakšno stališče naj zavzame vaška straža do Nemcev, ki so bili na Rakeku, dalje, ali naj se združi v kakem določenem kraju s sosednjimi edinicami, ali naj se proti tolovajem bori in kar je bilo še takih nujnih vprašanj. Toda sporočila ni bilo od nikoder.

Zaradi tega je poveljstvo begunjske posadke po posvetu z župnikom Turkom in drugimi gospodi prosilo urednika »Slovenskega doma« g. Javornika, naj gre on v Ljubljano po navodila. Ta se je 12. septembra popoldne s patrolo prerinil mimo zasedene Cerknice do Rakeka in drugo jutro odpotoval v Ljubljano. Pred odhodom je dobil sporočilo, da so tolovaji začeli Begunje napadati s topovi in da naj skuša kjer koli dobiti pomoč, zakaj proti topovom ne bo moči zdržati. Poskušal je, toda bilo je prepozno in je komaj sam srečno ušel – na veliko žalost banditov, zlasti pa njihovih cerkniških boljših in slabših somišljenikov in podpornikov. Tam je zmagovito radost po padcu Begunj kalila samo ta grenka

kaplja, da »prekletega Ribenčana« – (tako se pravi pri Javornikovih po domače) niso dobili v roke, da bi mu jermene rezali s hrbta.

Velik in morda odločilni del krivde za usodo Begunj pa imajo cerkniški terenci in njihovo orodje – župan Turšič.

Poveljnik nemške posadke nadporočnik Erkens je že v nedeljo, 11. sept. z motorjem prišel v Begunje, da vidi položaj. Vozil se je skozi Cerknico tik potem, ko je bil tam rdeči miting. Ko je župana vprašal, če so v Cerknici banditi, mu je ta zvesto zatrdil, da jih ni, čeprav je tam blizu stal visoki komisar Koprivc. V Begunjah je Erkens dobil točno sliko o položaju tam in v Cerknici. Vsi, ki so z njim govorili, so imeli pred očmi samo en cilj: ohraniti oba kraja pred sleherno škodo, ki bi ju lahko zadela zaradi kakih novih komunističnih nastopov.

Naslednje jutro sta šla na Rakek po zahtevi nemškega poveljnika tajnik Petrovič in inž. Seljak. Nadporočnik je Begunjcem zapovedal, naj oni zasedejo Cerknico in vzdržujejo tam red in mir. Če bi do česa prišlo, bodo dobili z Rakeka vso pomoč.

Begunjci, ki so vedeli, kako jih rdeči Cerkljani sovražijo, so se tega branili. Zaradi tega je nadporočnik Erkens zapovedal, da mora župan Turšič sam iti prosit Begunjce za zasedbo.

Če bi se bilo zgodilo tako, bi bili seveda prekržani vsi komunistični računi glede Cerknice in Begunj. Župan Turšič je torej spravil na noge večje zastopstvo, v katerem so med drugimi bili sodnik dr. Sfiligoj, gostilničar Klamer iz Dolenje vasi, ter Turšič. Turšič je nemškega poveljnika prepričeval o dobri volji Cerkljanov. Zatrdjeval je – kakor je pozneje pravil nadporočnik Erkens sam – da v Cerknici ni nobenega tolovaja, da bo občina s svojimi silami vzdrževala red in mir, za kar daje poročstvo on. Če bi Begunjci zasedli Cerknico, bi to pri ljudeh vzbudilo razburjenje nad takimi nemškimi ukrepi. Vrh tega so Begunjci nezanesljivi ter Nemcem sovražni. Zaradi tega je nemški poveljnik svoj načrt opustil. Kot Nemec je verjel, da so ljudje, ki ti dajo moško besedo, pač možakarji.

Ponoči pa je v Cerknico prišla menda »Primorska brigada«, pomnožena s prisilnimi mobiliziranci z Dolenjskega ter z badoljevci od vseh vetrov. Privlekla je topove in zasedla položaje za napad na Begunje, ki se je začel naslednje jutro

...

Nemški poveljnik je lažnivo igro nekaterih Cerkljanov zdaj spoznal. Še bolj jo je spoznal, ko je poslal oddelek vojakov s topom na pomoč Begunjam, pa so tolovaji to skupino napadli iz Cerknice, kjer bi po neštetih zatrdilih ne smelo biti nobenega bandita in nobenega Nemcem sovražnega človeka.

In ni bila prav ta sramotna dvolična igra najmanj kriva, da je Cerknica doživela tako usodo, kakršna jo je doletela najprej 13. septembra, potem pa še naslednjo nedeljo ...

»Dnevi v kočevskih »delavnicah«,« *Slovenski dom*, 7. 10. 1944, 7.

[37]

## 2. poglavje

## Kočevske delavnice

Peljali so nas v veliko sobo v drugem nadstropju Dijaškega doma. Komandir straže, že prileten mož, ki je bil svoj čas v Čabru konjski hlapec, /sedaj baje že ubit, ker so mu ušli 4 jetniki!/, nam je v pozdrav obljubil, da: »Svaki, koji samo poskusi pobegniti, bit će odmah streljan!« Nato je imel še kratek nagovor, v katerem nam je „pojasnil“, kdo je kriv naše nesreče. Približno takole je dejal: »Župnike je treba pobiti, pa bo mir na svetu! Župniki so tisti, ki hujskajo ljudi, da brat brata ubija. Če ne bi bilo župnikov, bi ne bilo tega. Župniki so vsega krivi!« – Ko je pozneje zvedel, da sta bila pri njegovem „nastopnem govoru“ kar 2 duhovnika, mu je bilo nekoliko nerodno.

Nato so nas vzeli z vrvi, a nam roke ponovno povezali z žico. Bili smo utrujeni, nekateri že več dni niso spali. „Odpočili“ smo se na trdih deskah jetniških postelj; kdor pa ni dobil postelje, je razpoložil svoje kosti kar po tleh. Vse to smo vzeli za pokoro in se popolnoma vdali v božjo voljo. Ponoči je nekje v bližini Dijaškega doma neprestano streljalo. »Morda streljajo „nezanesljive“ ljudi,« sem si mislil in vsak čas pričakoval, da nas bodo še tisto noč kam drugam odpeljali in likvidirali. Toda medtem, ko sem se mudil v tako črnih mislih in ko sem hotel kljub zvezanim rokam malo zaspati, je napočilo jutro 17. septembra. In s tem dnem sem nastopil jaz in moji sotrpini čas največje preizkušnje in najhujšega trpljenja.

Tisti petek dopoldne nas je prišel pogledat komandant mesta Kočevje, mlad človek, učitelj Šubic, in se kar načuditi ni mogel: »Ja hudiča, to je pa sama inteligenca! Kaj ste pa vendar mislili?!«

Posebno pozornost je vzbujala „tovarišica“ učiteljica Drobničeva iz Begunj. Komandant jo je vprašal: »Kaj s'pa ti?« – »Učiteljica«. – »Ja, kaj s' pa mislila? V šol' b' b'la, ne pa pr' Bel' gard'!« – Pozneje se je skoro vsak „višji“ vanjo obregnil in se ponorčeval: »Glejte, glejte! Še tovarišice imate med seboj!« Ali pa: »Ja tovarišica, kaj pa ti tle delaš? Kaj s' bla tud' ti pr' Bel' gard'« Na vsa taka vprašanja smo začeli takole odgovarjati. »Ja, veste, smo vsaj ljudem podobni, ko imamo ženske med seboj!« Ta šala je pomagala in Drobničca, kakor smo jo imenovali, je imela poslej več miru.

Komandant mesta se je precej časa z nami razgovarjal in zelo potrpežljivo poslušal naše zagovore. Hoteli smo mu dopovedati, da Begunje niso mogle storiti drugega, kot prijeti za orožje, četudi jim ga da v roke sam okupator. Gospod Turk je dejal: »Poslušajte! Če hiša gori, ne bom gledal, ali je voda ali gnojnica, ampak pograbil škaf, zajel in zлил na ogenj, da ga pogasim, ali ne, gospod komandant?« Nič ni odgovoril. Gospod Turk [38] je nadaljeval: »Mi smo orožje vzeli v silobranu, to je pa dovoljeno po vseh božjih in človeških postavah. Braniti smo se pa začeli šele, ko so nam ubili dva najboljša fanta, kar smo jih imeli v Begunjah: Hitijeva. Po smrti teh dveh fantov smo imeli na izbiri tele tri možnosti:

- 1) da se damo pobiti (od partizanov ali Italijanov),
- 2) da se izselimo v Italijo ali
- 3) da primemo za orožje za obrambo in ostanemo doma.

Jasno je, da smo izbrali tretjo možnost,« je nadaljeval gospod Turk in še pozneje večkrat poudaril: »Branili smo se! Nismo mogli drugače. S tem smo si vsaj za eno leto življenje podaljšali, če že drugega nismo dosegli.« Pozneje pa, ko je videl, da nobena beseda nič ne zaleže, o teh rečeh sploh ni več govoril.

Komandant mesta je potem, ko smo mu povedali vsak svoj poklic, ukazal stražarjem, naj nam odvijejo žico z rok. Gospodu Turku in upravitelju Skubicu je sam odvezal vezi rekoč: »Ja tovariš, kaj s' pa v'nd'r mislu?«

Opoldne smo dobili „menaž“. Tako je komandir straže imenoval hrano, ki so nam jo prinesli v velikem kotlu. Ko je rekel: »Fantje, zdaj bote pa dobil' menaž,« gotovo niti pomislil ni, da potem, če besedi „menaž“ pridenemo še črke –erija–, dobimo besedo „menažerija“, kar pomeni zverinjak. In ugotoviti moram, pa naj reče kdo, kar hoče, da je bila naša „menaž“ po preteku enega tedna celo slabša od tiste hrane, ki se daje živalim ...

Ta menaž, ali z drugimi besedami: prežganko z makaroni, je delil sam komandir straže. Priznati moram, da je bil pri tem zelo pravičen. Prvi dan smo jedli kar brez žlic, to se pravi: spili smo prežganko, tistih par makarončkov pa kar z rokami spravili v usta. (Op[omba]. Vrnili smo se pač nazaj v prakulturo ali vsaj h K[arl] Mayevim Indijancem ...!) Poleg menaže so nam dali še pol hlebčka kruha. Tako hrano smo dobivali dober teden. Dovolili so nam, da smo si kupili še kak priboljšek. Napisali smo na listek, kaj bi radi, in stražar nam je prinesel. Ku-

povali smo jabolka, bombone; na nasvet g. Turka sem naročil 10 kock Maggi-ja, kar mi je pozneje služilo za zabelo; navdušeni mesojedci so naročali salamo in jo tudi dobili, enkrat kar „cel kilometer“! Trgovec Baraga iz Grahovega, ki je postal naš hišni trgovec, je salamo prav strokovnjaško razrezal na pravične dele in jo razdelil med naročnike. Oskrbeli smo si tudi potrebne žlice. Spominjam se stražarja Kajfeža, ki nam je nosil naročene stvari iz mesta. Da se je pisal Kajfež, vem po tem, ker mi je pred odhodom v mesto pokazal legitimacijo in rekel: »Poglejte mojo sliko v dokaz, da sem „ta prav“. Zdaj grem v mesto, toda, če me ne bo več nazaj, se me zapomnite, da boste vedeli, komu ste izročili denar.« Včasih smo mu naročili kar po 50 kg jabolk. Ker nismo imeli tehtnice, smo dobljena jabolka stresli iz vreče na odejo in jih razdelili na kupčke, ki naj bi predstavljali težo 1 kg. Potem je dobil vsak toliko kupčkov, kolikor kg je naročil.

Komandir straže je poskrbel, da smo dobili kak košček mesa v menaži. A to ni bilo vsak dan! Enkrat je prišel v sobo in rekel: »Fantje, danš bo pa meso. Ena mula si je nogo zlomila, smo jo pa morali pobiti.« Če smo pozneje dobili košček mesa, smo bili veseli in poredni obenem. Norčevali smo se namreč, da je zato meso, ker je spet kakšna mula „preč prišla“.

[39] Kmalu za nami so privlekli v našo sobo še žrtve iz Grahovega in Starotržane. Zvedeli smo, da so v isti hiši zaprti tudi Bločani, gospod kaplan Tomazin<sup>48</sup> in bloški komandant Omerza. Ko smo bili nekega dne zelo potrti in žalostni, se nam je približal komandir straže in rekel: »Fantje, jaz vas imam rad! Tako skrbim za vas, kot za lastno družino. Nič se ne bojte! Če bi vas mislili postreliti, bi to že zdavnaj naredili in bi vam ne dajali jesti. Kar mirni bodite! Vse se bo dobro izteklo!«

Prve dni so nam vsak dan pripovedovali o odporu, ki ga nudijo branilci Turjaka. Ko smo pa zvedeli o padcu te trdnjave, so nam tovariši povedali še to, da morajo v Dijaškem domu pripraviti mesto za vseh 800 ali 900 ujetnikov, ki jih bodo v nekaj dneh pripeljali v Kočevje. Povedali so, da je bil pri Turjaku ranjen v roko njihov general. (Op[omba]. Najbrž je bil to Jaka Avšič.)

Predno so prignali ujete „Turjačane“, smo se morali preseliti iz drugega v prvo nadstropje. Postelje smo nesli s seboj. Toda te postelje niso predstavljale kakšne posebne udobnosti. Toliko je bilo, da nismo spali na tleh. Slame, ki bi jo dali pod svoje razbolele kosti, nismo imeli.

48 Ludovik (Ludvik) Tomazin (\*9. 8. 1915 Naklo, †16. 9. 2001 Maule, Čile)

Vsak si je „postlal“, kakor je vedel in znal. Če je pod glavo namesto blazine stlačil svoj suknjič, je bil pa lahko že kar zadovoljen! Pa tudi takega ležišča se človek kmalu navadi. Zlasti me je minil vsak smisel za udobnost, ko se je pričelo zasliševanje.

Ko smo komandanta mesta Šubica vprašali, kaj mislijo z nami narediti, je odgovoril: »Smo računali, da bomo z vami kmalu uredili, pa vedno kaj vmes pride. Sedaj moramo sprejeti še Turjačane, potem se bo začelo zasliševanje.«

In res so kmalu zatem pripeljali Turjačane. Nikoli ne bom pozabil branilcev Turjaka, teh izmučenih, rekel bi, mučeniških obrazov, ki so kazali prestano trpljenje, strah in gorje. Ti fantje so bili podobni najbolj zapuščenim ljudem. Na sebi niso imeli drugega kot suknjič, v rokah kako culico, v kateri je bil morda še košček kruha. Bili so zaraščeni, prepoteni, umazani, lotevale so se jih uši, nekateri so kar bosonogi letali na stranišče ... Res žalostna slika prežalostne resničnosti. In to ubogo rajo so podili po stopnicah Dijaškega doma kakor divjačino in jih nagnali v prazne, mrzle sobe z razbitimi okni. Po moji sodbi so jih pripeljali v Dijaški dom kakih 300–350, ostale pa namestili po izpraznjenih barakah, kjer je uši kar mrgolelo. Bili so res veliki reveži, veliko večji od nas, ki smo imeli za s seboj vsaj najpotrebnejše stvari.

Nad nami je letal avion ter razburjal partizane z letaki, katerih vsebino smo navadno zvedeli od stražarjev samih, ker je bil med njimi vedno kakšen dober. Videli smo, čeprav so nam okna zapažili in je bilo prepovedano gledati ven, kako so pričeli voziti topove, municijo in hrano iz Kočevja tja proti Kočevski Reki. To se je poznalo tudi pri hrani. KRUHA NI BILO VEČ. Prej so nas vedno hodili izpraševati, če smo s hrano zadovoljni. Jasno je, da smo pritrdili! – Ko pa ni bilo več kruha in smo se začeli pritoževati, da je hrana slaba, so nas z vprašanji o hrani pustili pri miru. Če smo jih prosili za izdatnejšo hrano, so nas tolažili s obljubami, da bo kmalu bolje. Za kruh so pa rekli, da ga njihovi vojaki tudi niso dobili. A tisti, ki nas je tako tolažil, sam gotovo ni bil [40] brez kruha! Bil je oblečen v suknjič iz usnja – kot kak mesar!

Na naše številne pritožbe glede hrane so se največkrat takole izgovarjali: »Ja, veste, tovariši, tudi mi smo morali biti – včasih kar po tri dni – brez jesti. Pa še skrivati smo se morali in bežati pred vami. Zgodilo se je tudi, da smo morali kotel pravkar kuhane menaže prevrniti in bežati ...« – In, ker so morali partizani bežati, smo morali biti lačni!

Prehrana je postajala iz dneva v dan slabša. Namesto kruha so

nam v menažo vrgli k redkim makaronom še par zelenih, neolupljenih krompirčkov. Samo ob sebi se razume, da je bila taka hrana absolutno nezadostna. Dobivali smo to mešanico dvakrat na dan. Presledka od večerje do kosila je bilo tudi 19 ur.

Zastraženi smo bili zelo strogo. Ko smo bili v drugem nadstropju, sta podnevi stalno hodila dva stražarja po sobi gori in doli. Pa tudi ponoči se je zgodilo, da sta dva tovariša z nakovanimi čevlji „zelo neslišno“ hodila skozi naše vrste. Koliko smo seveda takrat spali, je pa drugo vprašanje! – Pri oknu ni smel nihče stati, kaj šele skozi gledati! Stražarjem je bilo naročeno, naj streljajo na vsakega, ki bi si drznil pogledati skozi okno. Toda kadar je prišel na vrsto kak dober stražar, takrat se je dalo tudi to narediti, čeprav nas je moral vedno od okna stran poditi.

Kadar je bil dan znak za alarm, so bili posebno nataktnjeni. Dali so nam dvojno stražo s samimi divjimi stražarji. Na povelje smo se morali vleči na tla. Kar so nam ukazali, smo storili brez upiranja. Poleg smo pa stražarje takole tolažili: »Saj nismo taki zločinci! Brez skrbi bodite, nikamor vam ne bomo ušli! Če bi namreč hoteli uiti, bi to lahko že zdavnaj storili, toda mi smo šli v ječo prostovoljno. Zato nas ni treba tako strogo držati.«

Gospod Turk nam je večkrat dejal: »Kolikor je mogoče, bodite do stražarjev dobri, da bodo videli, da nismo taki razbojniki, kot so jim o nas pravili njih komisarji. Naj dobijo o nas dober vtis!«

Jasno pa je, da so stražarji imeli stroga navodila in bi z glavo plachali, če bi se pregrešili. Ko sta na pr[imer] 2 plavogardista, ki so ju ujeli pri Grčaricah, bila sta to Capuder in Jesenovec, ušla tako, da sta se iz drugega nadstropja Dij[aškega] doma spustila po vrvi, ki sta jo naredila iz razrezanih odej in pasov, je pridrvel komandant mesta in komandirja straže strašno ozmerjal, stražarju pa, ki je tisto noč imel službo, vrtel svojo brzostrelko okrog glave in mu zabičeval, da ga bo na mestu ustrelil, če se primeri še en tak slučaj.

V spodnjih prostorih smo imeli malo več prostosti, ker je bila straža bolj prijazna. Med drugimi nas je stražil tudi cesarski vojak,<sup>49</sup> ki je neprenehoma pel in žvižgal. Celo noč smo morali poslušati njegove korake in melodijo in skladbe: Na valovih Donave. Menda je bilo hrabrega vojaka strah! G. Kalan Janez je rekel: »Lah poje, dež bo!« Tu

49 Nekdanji italijanski vojak.

bi pa veljalo drugače: »Lah poje, strah ga je!!«

V strahu, da bi ne ušli, so nas stražili tudi od zunaj. Ponoči so zakurili pod našimi okni velik ogenj, postavili strojnico in nam grozili, da se po 9. uri zvečer ne sme nihče približati oknu, sicer bo streljan. Ko sem šel na stranišče, sem videl vrv, ki je visela iz drugega nadstropja do dvorišča. Namenjena pa je bila vrv zasledovanju beguncev. Če bi hotel kdo uiti, bi se stražar najprej spustil po vrvi na dvorišče od [41] tam pa zasledoval ubežnika, dokler bi ga ne dobil v svojo pest.

Skoro vsak dan enkrat nas je obiskal part[izanski] funkcionar, ki je imel velike brke. Ko je zagledal oba plavogardista, je dejal: »Pojdita no z mano, drugače nam bosta še kakšno zagodla!« Odpeljal ju je v drugo nadstropje v posebno sobico. Pa sta mu vseeno zagodla, ko sta jo pobrisala!

Vsak dan zjutraj je bilo snaženje stranišč. Turjačani so ga naredili podobnega morju s številnimi otoki, da bi moral imeti čoln, če bi hotel sploh kam priti. In to reč so snažili naši sojetniki. Posebno se je v tem odlikoval Matičič iz Begunj, ki je v znak spokornosti in ponižnosti rad opravljal najnižja dela.

Nekega dne je prišel v sobo komandir straže in rekel: »Alo fantje, pet naj jih gre z mano! Gremo pod streho!« Radi so se javili, ker so upali, da se bodo na ta način nekoliko razvedrili in pod streho dobili tudi kaj koristnega „za spomin“ na kočevske delavnice. In res so kmalu nato prinesli s podstrešja stare nočne omarice, ki so jih svoj čas rabili dijaki Dijaškega doma. V predalčkih teh omaric je bilo mnogo papirja, polomljenih škarij, noži, žagice, pilice, posebne vrste barvaste ploščice iz celuloida in podobna drobnarija. Ko je bilo delo na podstrešju končano, so se fantje vrnili na svoja mesta in začeli rezati, piliti, žagati in oblikovati iz celuloida križčke, srca in sidra. Kdor je enkrat izgotovil vse troje, je križ, srce in sidro zvezal z žico in obesil k verižici za spomin na kočevske ječe v znamenju vere, upanja in ljubezni!

### Oltar smo dobili

Na dan sv. Lina, drugega papeža, 23. sept[embra], smo dobili v „Kočevske delavnice“ oltar (portatile)<sup>50</sup> in vse potrebno za sveto mašo. Samo vino je mežnar doma pozabil.

50 Portatile je mašna kamnita plošča kvadratne oblike, ki ima na sredini grobek s svetniškimi relikvijami.

Do oltarja smo pa prišli takole.

Kmalu po našem prihodu v Kočevje nas je obiskal g. dekan Flajnik. Takrat je bil videti precej razburjen. Ni dosti govoril; povedal pa je, da je položaj slab in da je spodaj zaprt tudi kaplan g. Tomazin. Obljubil je, da se bo za nas potegnil in govoril o nekem dr. Hočevarju, s katerim se dobro pozna. Ta dr. Hočevar nam bo pomagal. – Nato smo ga vpričo komandanta mesta prosili, če bi se lahko dovolila pravica maševanja v zaporu. Dejal je, da bo vse pripravil, samo če bo komandant mesta s tem zadovoljen. In takoj je komandantu Šubicu izrazil našo željo in prošnjo. Ta je malo pomislil in rekel: »Lahko mašujete, če hočete, zakaj pa ne ...,« kakor bi s tem hotel reči: »No vidite, da nismo proti veri! Še maševati vam pustimo!« – In res so potem po Begunjah govorili, da se nam v Kočevju dobro godi, da so nam dovolili celo maševati. – Vse jim je služilo za propagando. (Opomba: Zanimivo je tudi tole. Ko sem se po dveh mesecih vrnil v Cerknico, so ljudje govorili: »No vidite, saj ga niso ubili, saj se je vrnil! Tako se bodo tudi drugi vrnili, ker partizani ne pobijajo duhovnikov!«) Za propagando jim vse prav pride, samo da morejo ljudi vleči za nos!!!

Drugi dan nam je g. dekan<sup>51</sup> poslal še vino. Tako je bilo za sveto mašo [42] vse pripravljeno. Zanimivo pa je, da se je to zgodilo 24. septembra, na god Marije Rešiteljice jetnikov.

Maševal je najprej g. župnik Turk. Ministriral je navadno Arhar Alojzij, kamnosek in bivši cerkovnik v Cerknici. Tudi v zaporu je bil za „hišnega mežnarja“. Okno smo zastrli z odejo in predenj postavili mizo s portatilom in vse[m] potrebnim. Za pult je služil pokonci postavljen predalček od „prastare“ nočne omarice, ki so jo iznajdljivi begunjski fantje iztaknili pod streho Dijaškega doma.

Gospod dekan je poslal precej malih hostij, a jih je kmalu zmanjkalo, ker je bilo veliko svetih obhajil.

Med sveto mašo gospoda Turka sem navadno spovedoval. Ker ni bilo spovednice, sem se usedel na posteljo, spovedanec je pa pokleknil poleg mene na tla, se naslonil na moja kolena in pripovedoval zgodbo svojega življenja ... Za marsikaterega je bila takrat poslednja spoved. Skoro vsi iz begunjske fare so hodili vsak dan k svetemu obhajilu. Tudi druge fare niso mnogo zaostajale. Vsi smo bili ganjeni in mnogi so jokali od prevelike sreče, da je prišel Bog med nas, in iz globoke

<sup>51</sup> Peter Flajnik (\*21. 3. 1893 Vinica, †18. 2. 1979 Šentrupert na Dolenjskem)

hvaležnosti do presvete Matere, ki se nas je usmili prav na dan, ko jo sv. Cerkev časti kot zavetnico jetnikov. – Takrat je bilo vse tako lepo in čudovito praznično! V dušah vernikov je svetila milost božja, z njo pa je prišla v naše duše najgloblja tolažba, kot dar posebne božje dobrote. – Škoda je le, da Andreja Purkata nismo mogli pridobiti za to, da bi se spovedal. Že trideset let ni bil. Ko sva govorila, mi je rekel: »Jaz bi že opravil spoved, pa kaj, ko vem, da se ne bom nič poboljšal. Kadar bom spoved opravil, bom naredil zares, bom sklepe res držal. Kajti meni se ne zdi prav, če gre kdo danes k spovedi, jutri je pa prav tak grešnik kot prej. Bolje je ne iti, kakor sklepe prelomiti! Zato jaz ne grem, ker vem, da se še ne bom poboljšal.« – Po pravici povem, da mi je ugajal ta človek. Včasih je res malo preveč „hudiče na pomoč klical“, a drugače je bil zelo mehak in socialen človek, čeprav v „branju levitov“ brezobziren in tudi krivičen. Vse je združeval v sebi. V eni sapi je bil nežen in besno jezen. Kar zagnalo ga je kvišku, če mu je kdo kaj ugovarjal. Bil je že precej star, a še vedno neuravnovešen. Vero je imel v nekakšno vsemirje in oboževal naravo. Pri zračnem napadu v Ribnici sem ljudem rekel, naj brž zmolijo kesanje. Potem sem jim pa dal odvezo. Ko je bilo nevarnosti konec, sem vprašal tega našega Andreja P[urkata]: »No, gospod Purkat, kako je z vami? Čudno je bilo, kajnega? Za take slučaje je najbolje, če je človek z Bogom spravljen. Ali ste kaj obudili kesanje? Ali ga hočeva sedaj skupno obuditi, saj bi to nič ne škodovalo. Pa odvezo bi vam tudi dal, če bi hoteli. Spoved lahko tudi kar bolj na kratko narediva, ker sedaj zaradi gneče v sobi ne bo treba vsega natanko povedati. Bova pa v Cerknici drugo uredila. No, gospod Purkat, če hočete, kar začniva! Toda silil vas ne bom. To vas pa vseeno prosim, da vsaj takrat, preden dam skupno odvezo, obudite kesanje. Potem vam bo Bog vse odpusti.« – Mislil sem mu govoriti še o Bogu in verskih resnicah, pa je bil možakar nekam nedovzeten za take pogovore. Imel je pač svoj način verovanja, vero v neko „višjo silo“, vero v Naravo. – Večkrat je svojo misel takole povedal: »Novi rod, ha, ha! Ali je to kakšen raj na zemlji? (Se zakolne, da se kar zakreše!) Saj [43] mora vse hudič vzeti, če bo šlo tako naprej. Pa narava bo že svoje naredila. Narava se bo že maščevala nad vsem tem!« – »Kakšna narava?« sem ga vprašal. – »I, narava!« je odgovoril.

Upam, da je imel toliko vere in kesanja, da je ob zračnem napadu dobil odvezo. Če pa ne, mu je Bog gotovo dal poslednjo milost – krst krvi. Ustrelili so ga nekje pri Velikih Laščah. Obžalujem, ker ga nisem

bolj poučil. Kakor njega bi moral še nekatere druge pripravljati na morebitno smrt. Priznati moram, da sem premalo apostolsko delal. Če me še enkrat doleti tak zapor, bom res apostol med jetniki. To svetujem in prosim tudi druge duhovnike, ki bi prišli v podoben položaj. Ker ni je večje tolažbe za vernika – jetnika, kot je mirna vest in pripravljenost vsak hip stopiti pred božjega Sodnika.

Ko je prihajal nebeški gost med nas, nam je v zaporu postalo kar prijetno. Čutili smo božjo bližino in vedeli smo, da se kljub partizanski rdeči zvezdi dogajajo v Dijaškem domu velike reči. Vedeli smo, da nas ima Bog še rad, da nas ni zapustil. Če nam ne deli telesnih darov, nam daje pa tolažbo in dušno hrano. Hvala ti, večni Bog!

Toda naša vdanost v voljo božjo je bila kmalu preizkušena. Včasih si človek domišlja, kako je do Boga velikodušen, češ, vse sem pripravljen dati za tebe, o Bog! Tudi imetje, zdravje, življenje! – Ko pa je treba Bogu res vse dati, takrat človek tega brez milosti božje ne zmore.

V sobo je prišel komandir straže in rekel: »Fantje, zdaj je prišel ukaz, da morate izročiti vse ure, nože, denar, brivske aparate, legitimacije, svinčnike, notese, glavnike, knjige, papir in sploh vse do šivanke! Pa vse dajte! Prav vse! Bo preiskava, vsak kotiček bodo pregledali! In strogo bo kaznovan, pri katerem se bo kaj našlo! Zato vam svetujem, fantje, vse dajte, prav vse.«

Gospod Turk je brž skril zemljevid, blok za risanje in svinčnik. Zemljevid nam je zelo prav prišel, da smo takrat, ko so prišla tiskana poročila, vsaj vedeli, kje in kaj se godi po svetu.

Vsak je sedel na svojem prostoru, štel denar in spravljaj na kupček stvari, ki jih je imel namen izročiti. Gospod Turk je podražil komandirja straže: »Ali naj brevir tudi dam?« »Pravzaprav bi ga moral dati,« je odgovoril, »pa naj bo zate; ga lahko obdržiš, ker si župnik!«

Imel sem pri sebi 3 ameriške dolarje in 1000 Lir. Pomišljal sem, bi denar izročil ali ne. Če ga dam, ostanem brez centesima.<sup>52</sup> Še najmanjše stvari si ne bom mogel kupiti. V podobni zadregi so bili tudi drugi. Po kratkem posvetovanju sem se odločil, da se odpovem vsemu. Šel sem torej k zapisnikarju, ki je vse, kar je kdo prinesel, zapisal v debelo knjigo. Narekoval sem mu: »F. B. izroča zapestno uro (Ancre, 15 rub[inov]) (Op.: To uro sem kupil pred nekaj meseci. Bila je ura boljše vrste. Nisem je videl več.) Izročam tudi: legitimacijo, denarnico, 1000

<sup>52</sup> Brez stotina.

Lir, 3 dolarje, (Op.: Kar smejalo se je zapisnikarju, ko jih je videl ...), notes, svinčnik, brivski aparat, britvice in glavnik.« Vse to sem zavil v paketič in oddal. Kaj sem dobil nazaj, povem kasneje. Ker nisem imel pribora za britje, se tri tedne nisem bril. Bil bi že dober za kapucina!!!

Ko sem te predmete oddal, sem postal popolnoma „svoboden“. A svoboden sem bil tudi v resnici. Kar vesel sem bil, da nič nimam, čeprav sem celo svoje življenje imel dosti denarja in vsega drugega. Privoščil sem [44] si precej dovoljenega veselja, zlasti romanja po svetu. Tedaj pa nisem imel niti centesima več v žepu; vse sem izročil „partizanski oblasti“. Predvsem sem se zgoraj navedenim predmetom odpovedal zaradi tega, ker sem se spomnil, kako so moji farani, Cerkničani /ali kdorkoli že/ popolnoma izropali Šerkovo hišo v Cerknici, kako so meni že prvi večer iz kaplanije odnesli kolo, kako so že pri prvem nastopu iz občine pokradli tri pisalne stroje, četudi je politkomisar Bobnar – Lovko sam dejal, da se vsaka tatvina strogo kaznuje. Toda partizansko načelo je: privatna lastnina je tatvina, krasti ukradeni blago pa je dovoljeno! Da bi se ti ubogi ljudje spreobrnili, prišli do pravega spoznanja ter ločili, kaj je moje in kaj je tvoje, zato sem to žrtev nase vzel. Bog, delivec vsakovrstnih dobrot, pa mi je to žrtev bogato poplačal z velikim notranjim mirom. Res, ko človek nič nima, šele občuti, kaj se pravi biti svoboden otrok božji.

Začelo se je zasliševanje.

### 3. poglavje

#### Zasliševanje jetnikov

Preiskovalni sodniki so bili trije: Briški N., Premrov N. in nekdo iz Krškega (menda prof. Zemljak?). (Opomba: – Žalostno je, da sta bila Briški in Zemljak zavodska študenta. Pa, če Zemljak ni bil, je bil Briški prav gotovo.)

Po zaslišanju so vsakega poslali v drugo nadstropje, in sicer v sobo, v katero so nas nagnali tisto noč, ko so nas pripeljali v Kočevje. – Zasliševanje ni šlo po abecedi, ampak po spisku, ki so ga napravili pri popisovanju. Med prvimi sta bila poklicana oba inženirja: Vojska in Seljak. Vsa ta zadeva je šla zelo počasi naprej. Kar po dve uri je bil kdo tam. Bloški kaplan, g. Tomazin Ludvik, celo 4 ure. – Jaz sem prišel na vrsto v ponedeljek, 27. septembra. Zasliševal me je tisti iz Krškega. Imel je tipkarico, ki je s svojo mirno držo – saj se cel čas zasliševanja ni prav nič premaknila – in s svojimi težko namazanimi ustnicami bolj sličila kakšni egiptovski mumiji kot pa živemu bitju. To njeno zadržanje je name dobro vplivalo, ker sem imel vtis, da imam pri zaslišanju le enega nasprotnika – izpraševalnega sodnika.

Izpraševalec je začel:

»Tovariš, ti si kaplan, kajne?«

»Da! Cerkniški kaplan sem.«

»Vidiš, najlepše je, če se duhovnik v politiko nič ne vtika. Jaz poznam duhovnika, župnika Filipiča. Rad sem poslušal njegove pridige, ker se ni vtikal v politiko. Nobenega strankarstva ni nosil na prižnico. Župnik Filipič je zame vzor duhovnika in govornika. In tak naj bi bil vsak duhovnik. Ali poznaš tega gospoda?«

Pritrdil sem mu, da ga poznam, da je res izvrsten duhovnik in pridigar.

Do tu je bil najin razgovor prijateljski, kolikor moremo pri partizanih [45] to besedo rabiti. Potem se je pa začelo zares. Na listu je imel napisanih 8 točk in pričelo se je izpraševanje kot takrat, ko sem sedel za zeleno mizo in gledal obraz in poslušal glas strogega profesorja. Samo da profesorji pri izpitih ne nosijo samokresov,<sup>53</sup> kot ga je imel

---

53 Samokres – pištola.

za pasom moj izpraševalec!

»Tovariš, to menda veš, da je treba govoriti resnico. Mislim, da te na to ni treba posebej opozarjati. Toda, če se odkrije, da si lagal, potem veš, kakšne posledice te čakajo.«

»Saj sem duhovnik! Veste, da ne bom lagal!«

»Veš pa tudi, kaj te čaka, če si storil kak zločin. Na primer bloški župnik Hren ni zaslužil drugega, kot da so ga ustrelili; ker kam pa to gre, da duhovnik tako tesno sodeluje z okupatorjem? (Op.: Med tem njegovim pripovedovanjem sem pogledal na kup aktov, ki so bili na mizi. Na vrhu je bilo napisano „justifikacije“. Ko sem to videl, me je spreletel neprijeten občutek po telesu in komaj sem čakal, kdaj se bo izpraševanje nadaljevalo.)

»Dobro! Sedaj mi pa povej, ali se je Tone Duhovnik katerikrat pri tebi oglasil?«

»Da, večkrat je prišel v Cerknico. Toda ta gospod ni imel nikoli obstanka. Komaj se je usedel, kaj malega pojedel, že je odhitel drugam. Kam je hodil, ga nisem izpraševal. Kadar sem imel čas, sem ga spremljal iz Cerknice v Grahovo in, ko ga je zanimalo, kakšni so ljudje v cerkniški dolini, sem mu moral potožiti, da so pokvarjeni od tiho-tapstva, da se z njimi ne da nič napraviti. Včasih je prišel vsak teden. Zadnje mesece pa se ni več oglasil.«

»Kje pa je zdaj ta Tone Duhovnik?«

»Mislim, da v Ljubljani.«

»Kje pa stanuje?«

»Ne vem. V take reči se navadno ne vtikam.«

»Dobro! Ti si torej tovariš Femc Boris?«

»Da.«

»Kdaj in kje si rojen?«

»12. decembra 1914 v Tržiču na Gorenjskem.«

»Imaš teološko fakulteto?« /Ne vem, zakaj ga je to zanimalo./

»Da,« sem odgovoril.

»Imaš kaj premoženja?«

»Da, imam mize, stole, omaro ...«

»Ne! Ne mislim na te reči, ampak če imaš kako posestvo?«

»Ne, posestva pa še nimam!«

»Torej, potem nimaš premoženja! Sedaj mi pa povej, ali je Cerknica tvoje prvo službeno mesto?«

»Da, prvo!«

»Koliko časa si bil tam?«

»Približno 2 leti in pol.«

»Kje so te pa aretirali?«

»V Begunjah nad Cerknico. Bilo je pa takole. Ko so se Begunje pre-dale partizanski vojski, so me z drugimi vred zaprli, nato pa odpeljali v Cerknico. Tam me je politkomisar Lovko izpustil, toda čez kaki 2 uri so [me] prišli iskat. Ko sem komisarja vprašal, zakaj so me vzeli, je rekel: „Narod [46] zahteva, da se te odpelje.“ Potem sem bil nekaj ur v cerkniških zaporih, zdaj sem pa tu pred vami.«

»Ja, zakaj si pa šel v Begunje?«

»Poglejte! Ob razpadu Jugoslavije sem bil v Tržiču na počitnicah. Ko sem zvedel, da Nemci pobirajo in zapirajo duhovnike, sem v Ljubljano vprašal, kaj naj storim. Odgovorili so mi, naj se nemudoma vrnem v Ljubljano. Ubogal sem in ostal v Ljubljani – brez nemškega dovoljenja. Ko je pa razpadla Italija, sem še enkrat bežal. Takrat pa iz Cerknice v Begunje. V Begunje sem torej bežal, in sicer iz strahu pred Nemci.«

### Ti si imel Katoliško akcijo?

»Tovariš, ti si imel Katoliško akcijo in škof te je prav zato poslal v Cerknico, da jo organiziraš?«

»Ne vem, če me je škof prav zaradi tega v Cerknico poslal. Veste, v Katoliški cerkvi je tako, da novoposvečeni duhovnik škofu obljubi spoštovanje in pokorščino. In škofovo voljo mora duhovnik izpolnjevati, četudi mu škof kake stvari posebej ne naroči. Ker je pa škofova želja in ukaz, da se mora povsod organizirati Katoliška akcija, je jasno, da sem v Cerknici ustanavljal KA po svoji duhovniški dolžnosti, iz pokorščine. Nočem torej valiti krivde na svojega škofa, češ da sem prisiljen, čeprav je na drugi strani gotovo, da se ne bi tako boril proti brezbožnemu komunizmu, če bi mi škof ne svetil z zgledom in besedo. Torej, ne kot poseben škofov odposlanec, ampak kot duhovnik sem imel dolžnost organizirati KA. Sicer pa je bila cerkniška Katoliška akcija zelo klavrna. Že ko sem nastopil službo, sem uvidel, da ljudstvo ne bo navdušeno za take reči. A vseeno sem iskal in zbiral ter naposled zbral nekaj fantov okrog sebe. Seveda so ljudje takoj rekli: „Saj ta novi gospod so zelo dobri, samo to je škoda, da se v politiko vtikajo.“ Toda vi sami veste, da je KA nepolitična nadstrankarska organizacija. Iz vsega

tega sledi: hotel sem ustanoviti Katoliško akcijo, ker je bila to moja vestna dolžnost! Toda, ker so ljudje tako slabi, je kmalu vse razpadlo.«

### »Ali si organiziral Belo gardo?«

»Ne! Ker se v vojaške zadeve sploh nisem hotel vtikati. Govorica, oz. to, kar je o meni povedal politkomisar Lovko na trgu pred ljudmi, da sem bil v neki gostilni v družbi z g. župnikom Turkom in italijanskimi oficirji in da se je takrat ustanovila Bela garda, to govorjenje je grda laž in obrekovanje. Sploh so mi ljudje delali krivico. Povsod so me zasledovali in vsak moj korak smatrali za belogardistično agitacijo. Ko sem hodil po hišah ter obiskoval bolnike in reveže, sem kmalu slišal, da samo zato okoli hodim, da agitiram za Belo gardo. Toda, kakšna bi bila ta Bela garda – iz bolnikov in siromakov?! – Tudi v cerkvi so pazili na moje besede in delali pripombe. – Ko sem si kupil kolo in se z njim vozil, so brž rekli: „Glej ga, no! Kje je pa dobil kolo, da sedaj skače sem ter tja, kot bi bil neumen. Že spet zaradi BG!“ Vse, kar sem naredil ali opustil, je bila Bela garda. – Toda jaz nisem osnoval nobene Bele garde. Res pa je, da se je neki italijanski oficir zanimal zame in mi po neki osebi naročil, naj pridem na komando, da bi se pogovorili o tem, kako bi se v Cerknici ustanovila straža, ki bi namesto Begunjcev hodila stražit [47] v Dolenjo vas pri Cerknici.«

Opomba: V Dolenjo vas so hodili gardisti iz Begunj. Verjetno je, da so jih Italijani poslali tja doli zaradi tega, da bi zlomili moč begunjske straže. Fantje so v Dolenjo vas radi hodili, ker se je dalo z dekleti malo več pokramljati kot v Begunjah, kjer je bil strožji režim! Nekateri navihanci so se kar topli za Dolenjo vas. Italijani pa so imeli od tega dvojni dobiček: prvič so razdrli moč begunjskih legionarjev, ker so jih razcepili na dva dela, in drugič: fantje so se ob večji svobodi kvarili.

Nadaljeval sem: »Jaz zase sem bil odločno proti temu, da bi Cerkničani hodili stražit v Dolenjo vas. A kljub mojemu odklonilnemu stališču se jih je 6 javilo. Naredili so po svoji glavi, ne morem zanje odgovarjati. Bele garde pa nisem ustanovil nobene!«

Še ena opomba: Toda, če te hočejo, te zašijejo kjerkoli! V Ribnici mi je Vito Kraigher zasolil: »Vi ste imeli zvezo z nekim italijanskim oficirjem. Kakšna sramota za duhovnika! Gospodje, ki so vašo izjavo brali, so se za glavo držali in se spraševali, kako je to mogoče! In vseh tistih šest je šlo zaradi vas v Belo gardo!«

## »Ali si komu pomagal v internacijo?«

»Tovariš! Ali si kakšnemu pomagal, da je šel v internacijo?«

Vedel sem, da to vprašanje mora priti na vrsto. Moja obtožnica je gotovo govorila tudi o tem, da sem ljudi spravljaj v internacijo. Že v Cerknici sem slišal ta očitek. (Celo na avtomobilu, s katerim smo se peljali v Kočevje, je dejal mladi partizan: »Ali je Femc gori? To je tisti, ki je rekel, da se za nobenega ne bo potegnil, da bi ga spravil iz internacije.« A žal mi je, da sem se sploh za katerega potegnil. S tem sem še sebe spravljaj v nevarnost. Spominjam se, kako se je ital[ijanski] oficir jezil name: »Vi duhovniki ste taki, da imate slabe za dobre, dobre pa za slabe. Kako malo poznate svoje ljudi!«)

Odgovoril sem: »Jaz nisem nikogar spravil v internacijo. Upam, da tudi pomagal nisem pri takem delu.« In, ko sem videl, da sem pred tem sodnikom sam svoj obtoženec in hkrati zagovornik, sem nadaljeval: »Če pa že moram biti vsega kriv, vam resnici na ljubo povem, da sem se kot novi dušni pastir moral zanimati, kakšne ljudi imam v fari. Farane moram poznati, sicer je vsako delo odveč! To je jasno. Zato sem se res zanimal za tega in onega. Toda niti malo nisem kriv, če je šel kak tak človek v internacijo. Nisem se zato zanimal zanj, da bi ga spravil v internacijo, ampak da bi ga poznal. Poleg tega se je pa vedno zgodilo, da so šli v internacijo ljudje, ki jih sploh poznal nisem! Kako bi jaz potem mogel delati take internacijske seznane?!«

»No, pa povej, za katerega si se pa zanimal?«

Bil sem v zadregi. Nobenega se nisem mogel spomniti. Najbolj pametno bi bilo, če bi sploh ne omenil, da sem se za koga zanimal. Zbral sem misli in medtem, ko sem zaradi stiske, v katero sem zašel, na ves glas ponavljal sodnikovo vprašanje, se mi je nenadoma posvetilo. Odgovoril sem: »Tu se spomnim samo nekega Štefeta. Ne vem, kako mu je ime. Bil je sluga na občini. Videl sem ga, kako je navsezgodaj hodil v blatnih čevljih po Cerknici.«

[48] »In kaj si potem sklepal, ko si ga videl v takih čevljih?«

»Nisem si mogel drugega misliti, kot da je hodil ponoči okoli partizanov. Zato me je zanimalo, kdo je ta človek. Povedali so mi ime in pripomnili, da v cerkev ne hodi. Tako kot za Štefeta sem se še za marsikoga zanimal. Toda tega ne morem verjeti, da bi bil potem kdo zaradi mojega povpraševanja poslan v internacijo.«

»Pa mi povej, s kom si se pa menil take reči. Kar po imenih!«

»Tega vam ne morem povedati; kajti prav nič se ne morem spomniti, kdo je bil takrat zraven. Da bi pa dajal netočne podatke, tega pa ne! Rajši nobenega imena ne povem; nočem namreč, da bi kdo krivico trpel zaradi mene.«

»Pa povej vsaj to, v kakšni družbi si takrat bil!«

»Ne morem. Saj res ne vem, kateri so bili prav takrat zraven.«

»S katerimi si bil pa navadno skupaj?«

»Tudi tega ne povem, ker boste potem ta slučaj obračali prav na te ljudi in jih dolžili krivde, čeprav so lahko nedolžni. Imen torej ne povem!«

»No, pa recimo, da si se take reči menil kar tako na splošno – z več osebami, torej pavšalno.«

»To se pa lahko reče.«

Nato je hotel napraviti še poizkus sreče. Rekel mi je: »Ja, tovariš, pa si vendar samo ti in nihče drug rekel, da je Štefeta treba spraviti v internacijo.«

»Ne, dragi gospod, kaj takega nisem nikdar rekel in pred nobeno oblastjo! To je laž, tak očitek je krivičen! Štefeta nisem jaz spravil v nesrečo, kakor sploh nobenega ne!«

Potem sem zaradi te zadeve imel mir.

### »Tovariš, kaj pa propaganda?«

Vedel sem, da jim je znano, da se je v kaplaniji tiskal „Notranjec“. (V roke jim je prišel moj pisalni stroj in po njem so sklepali, da sem jaz tisti zarotnik, ki je v propagandi rovaril zoper komunistično OF.) Vedeli so, da je bilo zlasti zadnje mesece vse polno naših letakov po Cerknici in okolici. Krivdo so valili name. Ker so imeli dokaze, nisem tajil. Odgovoril sem sodniku: »Da, propagando sem pa res imel v rokah, in to iz tehle razlogov. Komunizem je od Cerkve obsojen. Nihče ne more biti katoličan in komunist obenem. S komunizmom torej ne more in ne sme sodelovati noben vernik. Še veliko manj pa duhovnik! Papež je rekel, da v nobeni reči ne bo sodeloval s komunizmom, komur je mar krščanske kulture. V OF so pa komunisti, zato noben katoličan ne bo z njo sodeloval.«

»Tovariš, res so v OF komunisti. So pa v njej tudi krščanski socialisti in sokoli. Vsi trije imajo besedo. Vera se tudi upošteva.«

»Tako mislijo lahkoverni ljudje. Cerkev pa kot nezmotljiva učitelji-

ca svari pred vsakim sodelovanjem s komunizmom. V OF so komunisti, zato z njo ne smem sodelovati, tako me uči Cerkev, tako ukazuje škof. Če bi v OF ne bilo komunistov, bi bilo drugače.« /Ko je videl, da ponavljam vedno isto, me je pustil, da sem nadaljeval./

[49] »Po svoji vesti in dolžnosti sem v Cerknici moral nekaj narediti. Ker se nisem hotel vtikati v vojaške zadeve, sem moral nekje drugje dobiti prostor za borbo zoper komuniste. Ta prostor sem našel. Vrgel sem se v propagando proti brezbožnemu komunizmu, proti Osvobodilni fronti in proti vsemu, kar se partizan imenuje. Ni me sili škof, sam sem uvidel, kaj je prav, in pričelo se je. Pa še to povem. Škof je 8. sept[embra] 1943 poslal duhovnikom pismo, v katerem je še enkrat obsodil OF in pribil, da vsak, tudi duhovnik, greši smrtno, če sodeluje z OF. Zato rad priznam, da je šla propaganda skozi moje roke.«

»Kaj ti je pa služilo za propagando?«

»Iz Ljubljane sem dobival Junake, Pot komunizma k polomu, Cvetke iz vrtov OF, Svobodno Slovenijo, Slovensko akcijo, razne letake in podobno.«

Ker pa je gotovo dobil iz Cerknice poročilo, je k moji izjavi sam dodal: »In te stvari so se širile zlasti zadnje mesece v velikem številu.« – Posmejal sem se mu in pritrdil.

Opomba: Tiskalo se je res v velikem številu. Važnejši letaki v 1000 ali 2000 izvodih; Notranjec v borbi proti komunizmu v 700–800 izvodih; Svobodna Slovenija v 500–800 izvodih. Ta literatura je šla po celi Notranjski. Teh števil pri zasliševanju nisem povedal, ker bi bilo nespametno.

Po končanem izpraševanju sem smel tudi sam sestavljati izjavo. To se mi je zdelo zelo čudno. Sodnik sam je dal v to izjavo tudi škofovo pismo z 8. sept[embra]. Kar verjeti nisem mogel, da more partizanski sodnik spraviti na papir besedo o smrtnem grehu.

Končno sem izrazil željo, da bi se rad čim prej vrnil nazaj v Cerknico, ki je bila od Nemcev že dvakrat napadena in zažgana. Zato je tam veliko bednih in tolažbe potrebnih. Nazadnje sem izjavo podpisal. Bila je zame še kar ugodna. Pozneje enkrat sem zvedel, da so partizani sami rekli, da sem se izvrstno zagovarjal. Če je bilo to res izvrstno, ne vem. Gotovo pa je, da sem imel pri zasliševanju besedo čudovito v oblasti in da sem se vedno v pravem času znašel, če je bila nevarnost, da bi padel v protislovje. Bil sem v pričo rdečega sodnika gospodar položaja. Mogoče je bilo to zato, ker ta „sodnik“ sploh ni bil nikoli v

življenju sodnik, ali pa so se takrat tudi nad menoj uresničile Jezusove besede: »Dabitur vobis in illa hora ...«<sup>54</sup>

Preiskovalni sodnik me je potem spremljal do vrat. Bil je od sile prijazen; še roko mi je dal. Toda nasmešek, s katerim se je poslavljal, mi ni ugajal. Vrnil sem se k tovarišem, ki so bili že zaslišani. Toda ni še minilo 5 minut, je že prišel stražar v sobo in ukazal: »Tisti, ki je zadnji prišel od zaslišanja, naj gre takoj nazaj!« To sem mogel biti samo jaz. Moral sem se vrniti in med potjo premišljeval, kaj jih je ušcipnilo, da me ponovno kličejo. Bil sem prepričan, da so to storili zato, da bi čim več zvedeli od mene.

Hladnokrvno sem stopil pred sobo in potrkal. Ko sem vstopil, sem sodnika prijazno pozdravil pričakujoč prijaznega odgovora. Toda kakšna sprememba v tem kratkem času! Isti človek, ki me je pred nekaj minutami tako prijazno spremljal do vrat, se sedaj zadere nad menoj: »Tovariš, ti si nekaj zamolčal, ti nisi vsega povedal! Poslušaj zdaj! Če se med tem zasliševanjem še enkrat kaj takega zgodi, boš že videl! Mi znamo tudi drugače, če je treba!«

[50] »Zdaj sem pa že tam,« sem si mislil, »prav posebej se me bo privoščil.«

Naredil sem se čisto mirnega in mu brez vsakega razburjenja odgovoril: »Oprostite, dragi gospod, kdo pa ve, kaj hočete. Res ne morem vedeti, kaj moram povedati. Sicer je pa navadno tako, da sodnik sprašuje. Zato kar na dan z vprašanji! Kar bom vedel, bom povedal.«

»Še en človek je hodil iz Ljubljane k tebi.«

Debelo sem ga pogledal in mu odgovoril: »Morda Malovrh France? Toda on je bil samo enkrat v Cerknici. Prišel je samo mimogrede tja.«

»Pa zakaj si imel opravka s tem človekom?«

»Ja, kaj pa morem za to, če pride. Iz sobe ga ne bom podil. Ali ne?«

»Kje si se pa seznanil z njim?«

»V informacijski pisarni v Ljubljani.«

»Kaj si pa tam delal?«

»Sporočili so mi, naj pridem in prišel sem. Ali je to kaj takega? Sicer pa v tisto pisarno nisem mnogo zahajal. Navadno sem šel iz nje brez koristi. Zadnji čas sploh nisem več tja hodil. Navsezadnje pa – v politiko se nisem vtikal in tudi v vojaške zadeve ne! Za to so bili drugi poklicani.«

---

<sup>54</sup> »Dano vam bo tisto uro ...«

Napel je na drugo struno. Vprašal me je nenadoma: »Kaj pa Petrovič? Ali ni hodil iz Ljubljane v Cerknico in tudi tebe obiskoval?«

»Da, pa še vsak dan smo se videli! Bil je namreč občinski tajnik in mu ni bilo treba hoditi iz Ljubljane, ker je imel stanovanje v kaplaniji. Zato je razumljivo, da sem bil z njim večkrat skupaj.«

»Kaj, s takim človekom si imel stike?«

»Nisem vedel, da je tak. Cerkniški gospod župnik je celo rekel, da je gestapovec. Toda jaz sem ga imel za dobrega, ker sem imel o njem dobre informacije.«

»Kdo ti je pa dal take informacije?«

»Kapucin p. Jakob iz Štepanje vasi pri Ljubljani. On ga pozna že od mladih let. Na njegovo izjavo sem se popolnoma zanesel in Petroviča imel za dobrega in zanesljivega fanta. Zato sem se zelo čudil temu, kar sem v Cerknici o njem slišal. Posebnih stikov z njim pa nisem imel. K njemu sem hodil samo radio poslušat. – Povedal sem vam že, da sem se zanimal samo za propagando; v vojaške zadeve se pa načelno nisem hotel vtikati. Če pa je Petrovič imel opravka z vojaštvom, to ni moja reč. Kaj več o njem bo moral povedati kdo drug, jaz sem povedal vse.«

Opomba: Ta Petrovič je pozneje postal grahovski junak. Ko se je rešil iz cerkniške ječe in rešil toliko Cerknčanov gotove smrti, je postal komandant domobrancev v Cerknici. Dne 23. novembra 1943 so partizani napadli Grahovo. Petrovič jim je šel na pomoč, si z brzostrelko utrl pot v Krajčevo hišo, kjer ga je zadela partizanska krogla. Umrli je kot junak, ki je šel sam v smrt, da je drugim cerkniškim domobrancem obvaroval življenje.

Na koncu je rdeči sodnik dejal: »No, ali imaš še kaj? Kar povej, sedaj imaš še čas!«

In jaz sem mu vse po pravici povedal o „Notranjcu“: da ga je začel izdajati Miha Mohar iz Ljubljane. Ko se je Mohar vrnil v Ljubljano, je ostala ta dediščina meni. Urejeval sem listič, ker ga nisem smel pustiti [51] na pol pota. Končno je bila to tudi moja dolžnost. Kar sem mogel, sem naredil. Včasih sem v „Notranjcu“ napadel kakšnega iz Cerknice. Zadnji čas na pr[imer] politkomisarja Lovka, o katerem sem napisal, da se bori s satanovo močjo. Enkrat sem napadel tudi „cerkniške dame“. Če sem pri tem koga razžalil, ga tu pred sodiščem prosim oproščenja.«

## Bela garda

»Tovariš, ti si bil za Belo gardo?

»Povedal sem vam že, da se v vojaške zadeve nisem vtikal.«

»Pa povej, ali simpatiziraš z Belo gardo?«

»Za OF gotovo nisem mogel biti, ker si je nakopala toliko zločinov.«

»Potem pa napišiva. Za Osvobodilno fronto nisem mogel biti, ker sem o njej dobival slaba poročila.«

To je v glavnem vse, kar sem bil vprašan ali kar sem govoril pred izpraševalnim sodnikom. V bistvu je vse prav zadeto. Zasliševanje je moralo trajati poldrugo ali dve uri. Natančno ne vem, ker so mi uro – vzeli!

## 4. poglavje

### Obiski in drugo

Vsak dan smo imeli obiske. Hodili so nas gledat. Gledali so pa tudi naše čevlje in jih zamenjavali – s slabšimi seveda! Prve dni je k nam pogosto zahajal komandant mesta Šubic. Od začetka je bil prijazen, a je kmalu pokazal pravo barvo.

Nekaj časa nas je obiskoval sekretar kočevske OF, bivši orožnik iz Babnega polja, Zalar. On in njegova žena sta bila pri partizanih. Bil je ta človek za počasno socialno preureditev. Kadar je govoril, je kar pihal in nobenemu drugemu ni pustil do besede. Če pa je, je morala nazadnje njegova obveljati. Bil je rodom iz Menišije. Zato se je z našimi ljudmi kar dobro razumel. S tistim Debevcem iz Begunj, ki se je tudi rešil, sta bila dobra znanca. Ta Zalar nas je tolažil z amnestijo. Tudi pomagal nam je po svojih močeh. Po njegovem posredovanju nam je komandant bataljona, „Nace“, iz skladišča dal odeje in brisače. Ker je postal z nami predomač, je moral iti. Ko smo mu rekli, da nas bodo gotovo vse postrelili, je dejal: »Tako velike politične napake pa menda ja ne bodo naredili, ker potem bodo vse ljudstvo izgubili. Bodite brez skrbi! Vsak od vas bo zaslišan, za vas duhovnike bo pa uveden poseben postopek. Prišli boste pred cerkveno na sodišče, odvisno od Mikuža.<sup>55</sup> Ja, tovariši, mi smo duhovnika zelo pogrešali. Se je kar poznalo, ko je bila Mikužu vzeta pravica izvrševati obrede. Jutri spet pridem. S seboj prinesem brošure in liste. Tudi za duhovnike bo nekaj.«

Drugi dan navsezgodaj nam je prinesel cel kup propagande. Ker drugega dela nismo imeli, smo hlinili svoje navdušenje in si dolgčas preganjali z brskanjem tistih umazanih papirjev. Turku in meni je prinesel brošuro: Slovenskim duhovnikom. Natisnjeno je tudi Mikuževo pismo, v katerem [52] smo brali tudi tole: »Ko sem bil nekje na Gorenjskem, sem zvedel, da sem suspendiran. Ker sem pri posvečenju obljubil škofu pokorščino, sem takoj nehal maševati. Svojega škofa moram ubogati.«

Inženirja Vojsko je tudi zanimalo Mikuževo pismo, zato sem ga

---

55 Metod Mikuž (\*22. 12. 1909 Prečna, †9. 4. 1982 Ljubljana)

mu dal prečitati. Ko je z branjem končal, sem ga vprašal: »Gospod komandant, povejte mi no, kakšno mnenje imate pa vi o Mikuževi pokorščini? Meni ne gre v glavo, kako more ta človek na eni strani govoriti o tem, kako zna ubogati, na drugi strani pa delati po svoje in sodelovati s komunizmom, ki je obsojen od papeža in škofa. Zakaj torej tudi glede komunizma ne uboga svojega škofa, ko sam pravi, da mu je pri posvečenju obljubil pokorščino. Kakšna logika pa je to?«

»Saj sam več ne ve, kaj piše,« mi je odgovoril.

Ko je Zalar uvidel, da kljub svoji zgovornosti, demagogiji in propagandi, ki jo je prinesel, nič ne opravi, da smo še vedno starega protikomunističnega mišljenja, da ne maramo za OF, je odkril vzrok svojega neuspeha v rezerviranem zadržanju inteligence. Zato nas je nekega dne poklical iz sobe v vežo in nam naročal, da moramo na svoje soljudi pomirjevalno in tolažilno vplivati, da bodo o partizanih in OF imeli lepšo sliko, da ne bodo tako obupani ...

Nam se je vse to zdelo neizmerno smešno. Torej mi naj bi k temu, kar so z nami počenjali, še ploskali in pozabili na vse krivice, ki so nam jih prizadejali!? Ker smo bili primorani, smo poslušali tega sekretarja, njegove podvige in obljube o novem redu, mislili smo si pa seveda po svoje. Ko smo se vrnili v sobo, nobenemu niti na misel ni prišlo, da bi temu Zalarju na ljubo kar naenkrat začel hvaliti partizane in njih zločinstvo. Mi smo zase že imeli pomirjevalno sredstvo: molitev in vdanost v voljo božjo in smo se bolj potolažili kot od vseh medenih obljub partizanskega sekretarja!

Zanimivo je tole: Zalar je pripovedoval, kako so terenci in propagandisti tudi pred oblastmi znali prikriti svoje rušilno delo. Bili so celo tako predrzni, da so si upali imeti svojo komunistično tiskarno kar pod uradnimi sobami fašistične oblasti v Kočevju. Res čudna reč! V isti hiši so bili: spodaj komunisti, zgoraj pa preganjalci komunizma – z zavezanimi očmi!

Na Zalarja samega je bila razpisana nagrada 80.000 Lir, a ga niso „mogli“ nikjer dobiti.

Enkrat nam je razlagal, kako se bo treba v novem redu zadržati, kako bo treba biti do sočloveka dober ... Ob tej priliki mu je cerkniški šol[ski] upravitelj, g. Vinko Skubic, odgovoril prav počasi, kakor je samo on znal in vlekel besedo za besedo: »Vse to bi bilo, če bi bili ljudje dobri; pa niso. Na primer. V Cerknici se je ustanovila zadruga. Jaz sam sem pomagal pri ustanovitvi in delal pri tej zadrugi, toda

ne zase, ampak samo za narod. Sam nisem imel od tega nobenega dobička. In za plačilo, kaj imam? To ljudstvo, ki sem se zanj žrtvoval, je kričalo: „Ubiti ga je treba!“ To ljudstvo je bilo veselo, ko so me odpeljali, zadrugo pa izropali in uničili ... Ljudje res ne poznajo prav nobene hvaležnosti. Samo nase gledajo, na svoj dobiček. Samo za to jim je, da bi si [53] kaj nagrabili, kako bi koga ogoljufali in okradli. Ljudje so res grdi in nimajo nobenega srca. In vi ste hoteli, da bi mi s takimi ljudmi sodelovali! Saj ni bilo mogoče. Vam je lahko govoriti: „Zakaj ste bili proti OF in proti partizanom?“ Toda, kakšni ljudje so pa bili v OF?! To so bili najslabši in največje barabe, kar jih je bilo v Cerknici. In ko smo mi videli, kam bi Cerknica prišla, če bi jo taki ljudje vladali, smo morali proti njim nastopiti. Nismo mogli drugače, že zaradi dobrih ljudi ne, sicer bi nam enkrat očitali: „Zakaj nam niste takrat oči odprli?“ « To je smisel tega, kar je govoril g. Skubic.

Zalar ni mogel nič pametnega odgovoriti. Rekel je samo tole: »Vidite, saj prav zato, ker so ljudje hudi na vas, ker ste v nevarnosti, da vas pobijejo, so vas semkaj pripeljali. Tu boste ostali kakšen mesec, medtem se bo pa ljudstvo v Cerknici že pomirilo. Potem se boste vrnili nazaj na svoje domove. Za sedaj je pa najbolje, da ste tu na varnem. Na ta način so vas hoteli zavarovati pred razdivjanim ljudstvom.«

Od začetka si je vsak tovariš lastil pravico zmerjanja. Prihajali so mimo nas z obrazi, polnimi samozavesti in prezira. V njih očeh smo bili uboga raja, obsojeni na zaničevanje, glad, pomanjkanje, odvisni na milost in nemilost. Spominjam se, da je prišel z Zalarjem v našo sobo star partizan. Bil je zelo nataknen in [je] začel kričati nad nami: »Jaz sem boljševik! Vam bomo že dali, vi prokleti belogardisti, ki ste nas preganjali in podili po gozdovih kot divjo zver ...!« Zalar, ki si je prizadeval, da bi mi o partizanih dobro mislili, je tovariša boljševika posvaril, naj se lepo vede in naj se ne razburja. Boljševik je res ubogal in utihnil. Pozneje smo prosili komandanta mesta, naj ukrene vse potrebno, da nas taki neodgovorni tovariši ne bi napadali. To je zaleglo. Odslej smo imeli več miru.

Toda ne samo navadnih tovarišev, ampak tudi sekretarja Zalarja ni bilo več blizu. Najbrž se je zameril drugim komunističnim kočevskim mogotcem, pa je moral pobrati šila in kopita ter oditi iz Kočevja. Spominjam se še njegove žene Zalarce, ki nas je z možem vred prišla obiskat v nedeljo, 19. sept[embra], zvečer. Iz ne vem katerega žepa je privlekla sladkorček in mi ga ponudila. Da je ne bi žalil, sem ga vzel,

a zaužiti ga nisem mogel; dal sem ga drugemu.

Namesto navadnih partizanov so nas odslej hodili obiskovat komisariji in komandanti vseh vrst. Skoro vsak od njih je imel na rami brzostrelko. Če smo katerega teh funkcionarjev zagledali, smo vstali in molče čakali, da je šel mimo. Ko smo bili v spodnjih prostorih, sem si enega od njih prav posebej zapomnil. Bil je to majhen mož, debel v obraz, imel je brke, ki so mu od daleč proč štrlele – v vsako stran vsaj po 10 cm. Ne morem si kaj, da ne bi rekel, da je tak moral biti Jalnov Brkati Som.<sup>56</sup> V roko je bil ranjen. Imel je na debelo obvezano. Biti je moral „višji“, morda kar sam general Jaka Avšič, ki je najbrž tisti general, o katerem smo v ječi zvedeli, da je bil ranjen pri bitki za Turjak. – Njegov spremljevalec je bil vedno velik „višji“, ki je imel obvezano glavo. Rekli so, da je to Hace, brat razbojnika Haceta. Bil je ranjen v borbi pri Grahovem.

18. septembra sva z gospodom Turkom sedela vsak pri enem oknu na drugem koncu prostorne sobe. Recitirala sva brevir. Medtem nas je prišel [54] obiskat neznan komunistični veljak. Ozrl se je po sobi in vprašal, kje je duhovnik. Zame ni vedel. Hotel je videti slovitega župnika Turka. Ko si ga je ogledal, je vprašal učiteljico Drobničevu: »Kaj pa ti tu delaš, tovarišica?« – Potem nam je naredil pridigo. Tudi komunisti znajo pridigati! Dejal je: »Kako ste vendar mogli biti tako nespametni, da ste pobijali naše vojake, borce za svobodo naroda in v internacijo spravljali naše dobre ljudi? Kmalu boste zaslišani in glejte, da boste povedali vse po pravici! Nazadnje pa recite, da vse obžalujete.« – Gospod Turku mu je odgovoril, da so Begunje prijele za orožje v silobranu. Partizanski veljak ga je molče poslušal, nazadnje pa rekel: »Zdaj je, kar je. Kdor je kriv, bo sojen. Kdor je bil prisiljen, bo izpuščen, samo, da nima nobenega zločina nad seboj. Kdor je pa ubijal in pošiljal v internacijo, da so tam ljudje umirali, ta naj pa sam gleda! Za takega še žlice ni treba, ker ni vreden, da živi!«

Da bi ne imeli preveč prostora, nas je pred svojim odhodom zgradil. V drugi konec sobe ni smel nihče več. Za 32 ljudi je odmeril približno 32 m<sup>2</sup> „življenjskega prostora“.

Na vsake dva dni so nas popisovali. To so delali brez abecednega reda. Vsak je moral povedati svoje ime in v kateri postojanki je bil. Mene je vprašal tak „popisovalec“, ki sem ga že v Begunjah videl

<sup>56</sup> Delo duhovnika in pisatelja Janeza Jalna.

(menda je bil to Bombačev iz Rakeka): »V kermo bunkarj' s' pa bil?«  
 »V nobenemu.« »Pištolo si pa imel?« »Ne, tudi pištole nisem imel!«  
 »Bomo že videli pri zasliševanju!« Pa sva bila zgovorjena.

Trgovcu Teliču (iz Starega trga) je komandir straže izkazoval prav posebno ljubeznivost. Bila sta že stara znanca. Morebiti še iz časov konjskih kupčij. Komandir mu je nosil posebno hrano. Teliču je to ugodnost izprosila njegova hčerka Milena, poročena Mele (Cerknica), ki je kot partizanka prišla v kočevske delavnice obiskat svojega očeta. Tudi jaz sem takrat zvedel nekaj najvažnejših novic iz Cerknice.

Zasliševanje je šlo počasi naprej. Ko je bilo končano, smo prišli v eno sobo vsi iz Cerknice, Begunj, Blok, Starega trga, Grahovega in Loškega Potoka. Bilo nas je okrog 80. Soba je bila dolga približno 18 m. Bili smo brez postelj, ker smo jih morali pustiti spodaj, morali smo ležati kar na golih tleh, iz katerih so „junaško“ štrleli žebli. Nekateri so si mesto počivanja poiskali kar pod mizami ali na njih. Kakor je kdo mogel, si je „udobno“ uredil. Udobnost se je pa štela po tem, koliko miru je bilo kje. Vsak se je hotel stisniti v kak kot.

Midva z gospodom Turkom sva imela malo več „udobnosti“. Kočevski dekan g. Flajnik nama je še pred zasliševanjem prinesel nekaj za pod glavo. Gospod Turk je dobil vrečo iz blaga, v kateri je bila natlačena lepo dišeča otava. Mimogrede naj omenim, da je g. Turk ležal kar na mizi. To, kar sem pa dobil jaz, je bilo podobno velikemu „škrniclju“. Bila je to papirnata vreča za cement ali umetna gnojila. Tudi ta moj „škrnicelj“ je bil natlačen z blagodišečo otavo, da sem mislil, da ležim na Kofcah, tam na podstrešju študentom znane kože Pinčeve Roze. To otavo iz škrniclja so pozneje rabili za tobak. Oj, ti nesrečni tobakarji!

Ne dolgo po končanem zaslišanju se je ko strela z jasnega neba raznesla govorica, da sta oba plavogardista, Capuder in Jesenovec, pobegnila. [55] Da bi še kdo ne porabil odej in pasov za beg skozi okno, je pridrl v črno pelerino zavit in pokrit s kapuco, da je bil še strašnejši videti, komandant mesta Šubic in se zadr: »Vse deke in vse pasove na kup! Takoj!«

Ubogali smo in izročili zahtevane predmete, premišljuječ, kako bomo prenašali mrzle noči brez odej. – Tisti, ki niso imeli naramnic, so morali hlače nositi kar v rokah. Med njimi je bil tudi g. Turk; je bilo vsaj malo smeha na ta račun!

Toda zdi se mi, da je bil beg samo pretveza za to, da so nam pobrali

odeje in pasove. Italijansko skladišče je bilo kmalu prazno, mobilizirancev pa je bilo vedno več. Nekje so morali dobiti te reči. Šli so jih iskat k ubogim, že itak tako udarjenim jetnikom Dijaškega doma. Na ta način so jim brez težav padle v roke. – Ko smo izgubili še odeje, je nekaterim dobesedno ostalo le še to, kar so imeli na sebi. Toda podnevi je še šlo, a noči so bile hude. Postajale so vedno bolj hladne.

V zaporih smo imeli tudi zatemnitev. Ker ni bilo stolov, so stopili pod luč 3 fantje, nanje pa je splezal četrti in s papirjem ovil žarnico, da nam ni ponoči svetica luč naravnost v oči. Zjutraj smo to zatemnitev odstranili s tem, da je tisti, ki je pometal, z metlo dregnil v tisti papir in ga zbil na tla.

Zvečer, preden smo zaspali, smo morali sezuti čevlje. To so ukazali zato, da bi ne mogli kar tako hitro pobegniti in tudi zato, da bi bili naši čevlji pripravljeni za „zamenjavanje“ ...

Ker se mi je zdelo, da sem „buržuj“, če ležim sam na celem „škrniclju“, sem povabil nekega izčrpanega reveža (Štritofa) na pol „škrniclja“. Tako sva ga imela vsak polovico pod glavo. Dve noči je še šlo, več pa nisem mogel vzdržati, ker so mi od ležanja na golih grčavih tleh prišle v ledja take bolečine, da sem moral sredi noči vstati in cele ure presedati, da so se polegale. Poleg tega sem pa pozornost vzbudil še pri straži, ki je bila celo noč med nami. Ker sem oblečen v suknjič sedel na svojem mestu, sta stražarja najbrž mislila, da hočem ubežati – čeprav sem bil na pol mrtev. Sam ne vem, kaj mi je bilo. Skoro gotovo je bilo to od prevelike izčrpanosti. Če sem hodil, sem moral loviti ravnotežje. Iz te težave mi je pomagal g. Turk. Ko je videl, da z menoj ni vse v redu, mi je dal peščico sladkorja, ki ga je hranil za najhujše čase. To mi je pomagalo. A nisem bil samo jaz tak revež. Je bilo še dosti večjih. Tisti, ki sem ga povabil na pol „škrniclja“, je bil tako slab, da je lezel kar po štirih. Preden je bil sposoben za hojo po nogah, je minilo že precej časa. Tudi drugi smo morali počasi vstajati, da se nam ni zavrtilo. Mislim, da nas je zasliševanje precej zdelalo. Da, „kočevske delavnice“ so nas v resnici „zdelale“, kakor pravimo. Še nekaj tednov takega življenja, pa bi začeli umirati.

Gospodična Drobničeva je bila prva zaslišana. Ko je to prestala, so jo zaprli v posebno sobico, kjer je imela vsako noč posebne vrste obiske. Okoli nje in čez njo so skakale ostudne podgane, kakor je pravila. Toda kar težko si mislim, da bi bile samo prave podgane, ampak so bile najbrž tudi tiste podgane, ki hodijo po dveh nogah. Ni ji drugega

kazalo, kot da se je v strahu pred podganami zatekla v veliko sobo, kjer smo bili [56] mi. Po zasliševanju je postala molčeča in zamišljena. Največje veselje je bila zanjo sveta maša in sveto obhajilo.

Od vseh stražarjev nas je v največjo dobro voljo spravil neki Hrvat. Bil je zelo zgovoren in duhovit. V lepih besedah je zabavljajl čez novi red. Sam je dejal, da ga bodo gotovo enkrat zaprli ali pa celo ubili, toda molčati ne more. Nekako takole je drobil v svoji materinščini: »Taka menaža, kakor jo tu dobivamo, hvala lepa za tak novi red; tak kruh, ki nam ga dajejo, hvala lepa za tak novi red; taka plača, kot jo dobivamo, vrag naj vzame novi red; če kaj rečeš, si ustreljen, vrag vzemi tak raj na zemlji; jaz moram biti tu in čas zapravljati, doma pa je žena in so otroci, pa nimajo kaj jesti, ker nihče ni za delo, jaz pa moram tu biti, hvala lepa, vrag vzemi tak raj na zemlji ...«

O politiki je takole govoril: »Politika je čudna reč. V Srbiji je 14 strank in strančic, pa sve se tuče. Ima demokrata, ima radikala, ima socialista, pa sve se tuče. Ima Jeftića, ima Ljotića, ima Jovanovića, ima nacionalista ... ima ne znam šta još ... pa to sve se medžu sobom tuče, uopšte se sve tuče ...«<sup>57</sup>

Kaj smo hoteli drugega, kot da smo se smejali temu stražarju, ki ga je najbrž njegov jezik in resnicoljubnost spravila v grob.

Imeli smo tudi zdravniške obiske. Od začetka je vsak dan hodil (menda je bilo to trikrat) neki zdravnik z očali, ki je bil še precej postrežljiv. Pozneje se za nas ni nihče več zmenil. Nazadnje se spomnim samo še partizanskega zdravnika dr. Červinke iz Novega mesta. Hitro je pregledal množico bolnikov, si jih zapisal in jim obljubil zdravila. (Op.: Ostalo je samo pri obljubi!)

Glavna senzacija za zdravnika in za nas pa je bilo odkritje, da je z nami zaprt tudi italijanski „Maršalo“, ki [...] <sup>58</sup>

»Ja, Madonna santa, kaj pa vi tu delate?« je zdravnik začudeno vprašal maršala ces[arske] vojske. Potem sta se nekaj menila v italijanščini. Končno pa je dr. Červinka vpričo nas vseh tole povedal: »Vidite! Če bi ne bilo tega maršala, bi iz Novega mesta ne mogli dobiti niti enega samega grama zdravila. On je pa dajal propustnice našim ljudem, da smo na ta način dobivali zdravila.«

57 So demokrati, radikalc, socialisti, pa se vsi pretepajo. So Jeftić, Ljotić, Jovanović, nacionalisti in ne vem, kaj še vse, pa se vsi med seboj pretepajo, na splošno se vsi pretepajo ...

58 Tu je besedilo prečrtano in neberljivo.

Slišali smo torej lepe reči. Le zakaj so ga potem zaprli, smo se mi spraševali. Morda zaradi tistih 27.000 Lir, ki jih je Bog ve kje dobil in ki jih je moral, kakor vsi drugi, v zaporu izročiti? Dr. Červinka se je zanj potegnil. Drugi dan so ga že poklicali iz Dijaškega doma. Mislili smo, da ga bodo res izpustili, toda g. kaplan Lavrih je vedel povedati, da so ga vseeno ustrelili. Taka je bila usoda tega moža z dvojno dušo! – Ta maršalo je imel posebne škornje. Ker se je bal, da mu jih bodo „zamenjali“, je na vsakem škornju nad prsti naredil luknjo za 2 cm široko. Prav zanimivo ga je bilo gledati, kako je v teh škornjih koračil po sobi.

Zadnji teden smo skoro vsak dan imeli alarm. V takih primerih smo imeli kar 4 stražarje in precej žaljivih opazk je tedaj padlo na naš račun. Pa kaj smo hoteli. Potrpeti smo morali. Kretanje<sup>59</sup> po sobi je bilo prepovedano, zato smo tak čas sedeli in se potihoma razgovarjali ali [57] pa se zatopili vsak v svoje misli. Bili smo pripravljeni na vse. Prostodušno smo šli v smrt, če bi prišlo povelje, naj nas postrelijo; kajti tudi to je bilo mogoče. Videli smo, da imajo stražarji puške pripravljene, torbice za municijo odprte in razvodnik straže je vsakemu stražarju nekaj skrivnostnega šepnil na uho. Ker nismo hoteli po nepotrebnem dražiti in razburjati teh ubogih in preplašenih partizanov, smo ubogali in bili pri miru. Kar oddahnili smo se, ko se je straža zamenjala. Med stražarji je bilo vedno nekaj dobrih, ki so nam pomagali po svojih močeh. Tudi novice so nam prinašali, ki niso bile ravno v prid partizanom. Zvedeli smo, da so v Kočevju ljudje za nas. V veselejših trenutkih smo pozabili na ure trpljenja. Največjo tolažbo pa nam je dajala sveta maša, sveti zakramenti in molitev rožnega venca. Vsaj dva na dan smo zmolili. Enega zjutraj med mašo, drugega zvečer za večerno molitev. – Za spovedovanje sem bil vedno pripravljen. Tistih minut nikoli ne bom pozabil. Marsikateri spovedanec je bil do solz ganjen v prepričanju, da gre zares. Čutil sem, kako so ti dobri spokorniki podrgetavali in jokali na mojih kolenih zavedajoč se, da je to morda zadnja spoved. Moral sem se premagovati, da nisem še sam začel jokati. In kako so hodili k svetemu obhajilu! Kar poznalo se je, da črpajo vso moč in potrpežljivost iz Presvete Evharistije. Na dan je bilo povprečno razdeljenih 50–60 obhajil. Tisti dan, ko so ljudje zvedeli, da bo sveta maša, oziroma potem, ko smo dobili oltar in drugo, so od

---

59 Premikanje.

veselja kar žareli. Slišale so se besede: »No, sedaj smo pa dobri, samo da bo sveta maša! Vse se bo dobro izteklo!« Tudi sam zase sem bil prepričan, da bom rešen, če bom pobožno maševal Mariji v čast. V takem položaju človek šele ceni vrednost sv. maše in pobožno maševanje! Daroval sem prav vse sv. maše za srečno rešitev vseh – Mariji v čast. Prvi je vedno maševal gospod Turk. Med to mašo je navadno trgovec Matičič iz Begunj molil naprej rožni venec in litanije Matere božje, ki jih je znal na pamet. Med mojo mašo so peli. To ljudsko petje, ki ga je vodila učiteljica Drobničeva, je bilo tako lepo, tako občuteno in doživeto, tak klic k Mariji Pomagaj, da sem moral od ganotja za kratek čas prenehati s sveto mašo. Prepevali so pesem, ki v tem času človeka najbolj prime, posebno pa še ubogega jetnika kočevskih delavnic, in se jokali ob goreči prošnji: Marija pomagaj nam vojskini čas, Marija pomagaj ... in reši nas Ti! – Ko smo bili trije mašniki – z Bločani je namreč prišel v našo sobo tudi bloški kaplan g. Tomazin Ludvik –, je bilo med tretjo sveto mašo branje Svetega pisma. Gospod Turk je zbral primerna mesta iz evangelijev in Apostolskih del. Gospod dekan nam je namreč prinesel tri izvode Svetega pisma NZ. Ko je gospod po končani maši odložil knjigo, je prišel k njemu trgovec Baraga iz Grahovega in mu rekel: »Gospod župnik, le še berite, je tako lepo. Kaj takega še nikoli nisem slišal.« »Jaz tudi še ne,« se je oglasil drugi. »Gospod župnik, ali bi tisto knjigo še meni lahko malo posodili,« je prosil tretji. »Lahko, lahko,« je odgovoril gospod Turk, »saj so kar 3 knjige tukaj. Le berite jih. Ali ni lepo? Pa tako je zapisano, kakor da velja za današnji čas.« Ker nam je vsem smrt gledala v oči, smo z navdušenjem brali in poslušali zgodovino prvega krščanstva. V veliko tolažbo nam je bila tudi dr. Fajdiga knjiga o trpljenju, ki jo je prav tako prinesel gospod dekan. Bog mu povrni za to! [58] Ministranti so bili pa Arhar Lojze, upravitelj Skubic Vinko in Jože Seljak. Inženir Seljak je po navadi stregel pri moji maši, to pa zato, ker sva bila oba zavodarja in sotrpina iz Cerknice. Pa še nekaj je bilo. On mi je posojal čevlje, da sem v njih maševal, ker moji so bili preveč strgani.

Gospodu dekanu sem se priporočil za meditacijsko knjigo. Ustregel mi je in prinesel: *Meditationes brevissime*<sup>60</sup> – Cuvelhier. Ta knjižica je bila last + škofa dr. Gnidovca. Mnogo duhovne tolažbe mi je prinesla. V takem položaju človek neverjetno lahko moli. Premišljeval sem

60 Najkrajše meditacije.

zlasti poglavja o poslednjih rečeh. To je razumljivo, saj sem se z drugimi vred moral tudi jaz pripravljati na smrt. Prelep zgled junaštva so mi bili mučenci iz prvih časov krščanske vere, ki so se v katakombah in rimskih ječah hranili s Kruhom junakov, da je Tertulijan lahko zapisal besede: Kri mučencev je seme novih kristjanov. Misel mi je šla tja v Rusijo, kjer gospodari brezbožni komunizem, ki je toliko duhovnikov in vernih laikov poslal v taborišča na prisilno delo, v lakoto in mučeniško smrt. Molil sem za to nesrečno Rusijo, pa tudi za našo malo, lepo Slovenijo, ki tone v krvi rdečega terorja in se uničuje v ognju in pustošenju. Prosil sem Boga, naj se nas usmili in pošlje Odrešenje, pa tudi hvalil sem ga, ker nam je dal mučenike, ki so slovensko kri prelili za Boga in Cerkev.

Pokojni nadškof Jeglič je v Celju govoril: »Naš čas je velik, ker dela veliko hudobijo, in je velik, ker dela mučenike.«

Že v nedeljo, 19. sept[embra], so 5 žrtev odpeljali proti Kočevski Reki. Pred njimi je šla četa – ali bataljon – partizanov z veliko rdečo zastavo. Kakor bi slavili največjo zmago v zgodovini, so 5 korenitih Slovencev gnali v smrt. Suknjiče so jim pobrali; kajti v jamo gredo lahko brez njih. Da bi jih mučili, nisem slišal. Kaj so pa v resnici z njimi počeli, ne vem. Vem pa to, da se je cel sprevod vrnil zvečer v pijanem veselju zmagovalcev nazaj v Kočevje. To je bilo tisto nedeljo, ko je iz Kočevja prvikrat v zgodovini odpeljal vlak Osvobodilne fronte, katere lokomotiva je bila vsa v zelenju in cvetju in je na njej bilo z velikimi črkami napisano: OF.

Med žrtvami, ki so padle to nedeljo zaradi svojega verskega prepričanja, je bil tudi pudobski komandant Peter Skala. (Pravilno ime: Petar). Bil je uradnik Gospodarske zadruge v Ljubljani, doma s Štajerskega. Ko se je v Cerknici ustanavljala zadruga, je bil nekaj časa tam. Nato je šel za komandanta VS v Planini. S Planinčani in Unčani pa je imel velike težave. Ko je po izdaji, katere žrtev je postala sedaj požgana cerkvena Sv. Duha nad Planino, ta postojanka VS razpadla, je šel za komandanta v Stari trg oziroma Pudob. Prej je bil tam za komandanta Kralj, ki je bil pri nekem spopadu s partizani ranjen skozi koleno. Namesto njega je Peter Skala popeljal pudobske stražarje do poslednjega junaštva. Pudobski junaki so vzdržali do zadnjega, dokler jih ni pokopala stena, ki se je nanje zrušila, nekaj so jih partizani kar na mestu postrelili, komandanta odpeljali, le peščica s Kremžarjem na čelu se je prebila. Tudi kurat g. Šolar Jože se je srečno pretolkel na

Rakek, ki pa bi po neprevidnosti kmalu prišel cerkniškim partizanom v roke. – Peter Skala je bil dober fant in res pobožen. Pogosto je hodil k svetemu obhajilu. Živel je iz vere. Boril se je iz prepričanja. [59] Do fantov je bil dober, še predober.

Prizor te nedelje mi ni hotel iti izpred oči. Takrat nam še niso prepovedali gledati skozi okno, zato sem lahko na lastne oči videl vseh 5 žrtev. Na nas vse je takrat legla mora malodušja. »Kaj bo z nami, kaj bodo z nami naredili, pet so jih že pobili, gotovo bodo tudi nas ...«, tako smo med seboj govorili.

Tolažili smo se z božjo voljo, tolažili z besedami: »Kar Bog stori, vse prav stori; kadar je sila najhujša, takrat je Bog najbližji; Bog noče žrtev grešnikov, všeč mu je pa dar življenja, ki ga da pravični; če so torej naše žrtve potrebne, naj se zgodi božja volja.« Tako se je v nas vse menjavalo: enkrat smo bili junaki, drugič strahopetci; enkrat smo se vdajali v božjo voljo, drugič trepetali pred prihodnostjo; hvala pa Bogu, da nam je dal poseben dar pozabljivosti, da smo brž „pozabili“, kar je bilo, in se vživeli v nove razmere. Vsak dan nam je prinesel kako novost, prej žalostno kot veselo, a vse se mi je zdelo tako raznoliko, da sem pozabil na preteklost in bodočnost in mislil samo na sedanjost, ker je zadostna dnevu njegova lastna teža.

V največjo oporo nam je bil g. župnik Turk s svojimi smešnicami. Ko je videl, da se nas loteva črnogledost, je takoj povedal kaj takšnega, da smo se morali smejati. Če pa drugega ni mogel, je pa začel prav „na hopsasa“ hoditi po sobi in vse spravil v dobro voljo z vprašanjem: »Ha, ali imate strah pred pauro?!<sup>61</sup> Glejte ga, glejte ga, tale pa ima strah pred pauro!« Kaj smo hoteli drugega kot smejati se vkljub smrtnemu strahu.

Možakarji iz Bezuljaka in Begunj so radi govorili o svojih družinicah, o posestvih, o letini, o 50 kg masti, ki jo je eden od njih skril nekam pod zemljo, ki pa pred domačimi izdajalci gotovo ni dovolj skrita itd.

Vrnimo se še k našim obiskovalcem.

Med številnimi „višjimi“ nas je obiskal tudi „znameniti“ Daki.<sup>62</sup> Prišel je v spremstvu nekega drugega partizana, ki je bil menda tudi Bločan ali vsaj tam blizu nekje doma. Spomnim se, kako je Bločanom razlagal, da je svojo družinico že spravil na varno v neko skrito vas,

<sup>61</sup> Paura – it. strah.

<sup>62</sup> Stanko Semič - Daki (\*13. 11. 1915 Ljubljana, †3. 9. 1985 Ljubljana)

kamor Nemci prav gotovo ne bodo prišli. Prinesel je tudi cigarete za Bločane. Kar stepli so se zanje. Za nekaj dni so bili z njimi založeni. Tako radodarnih obiskovalcev ni bilo več. Takrat sem prvikrat videl Dakija. Dostojanstveno je korakal, na škornjih je imel ostroge, da je kar pozvanjalo, ko je koračil po sobi in vzbujal strah s svojo „veličino“.

Preden smo odšli v Ribnico, nas je počastil z obiskom visok funkcionar, ki je imel na rokavu našite 3 zlate zvezde z zlatim trakom pod njimi. Kdo je bil to, mi ni znano. Ni se pa zadovoljil samo z enim obiskom, ampak je prišel še enkrat. Zakaj? Zato, ker najvažnejšega, zaradi česar je prišel, le ni videl. Toda od nas treh ni imel nihče kar na čelu zapisano, da je duhovnik. Ko je šel prvič po sobi, je gledal samo po klobukih, ki so viseli ob zidu nad našimi glavami. Prav gotovo je hotel, gledajoč klobuke, spoznati ljudi pod njimi. On bi rad videl „farje“. Ko je šel ven, sem bil priča, kako je šepetaje vprašal komandirja straže: »Kje so pa farji?« Čez kako minuto se je vrnil, komandir straže mu je pa vsakega posebej [60] pokazal. Ko je prišel do mene, sem ga slišal reči: »A to so vodje!« Nato se mi je nasmejal. Ne vem, kaj je bilo na meni tako veselega in zanimivega. Najbrž mu ni šlo v glavo, da more biti „vodja“ takle ubog „far“, ki sedi tu pred njim kot kup nesreče. (Op.: Pri njegovem obisku nismo vstali, ker se nam ni ljubilo.) Nazadnje se mi je nastop tega „višjega“ zdel tako neumen, da sem se mu še jaz začel smejati.

### Priprava na prvi petek v mesecu oktobru 1943.

Ta priprava ni bila agitacija, ampak ponižna, večkratna prošnja, naj nam prinesejo dovolj velikih in malih hostij in potrebno mašno vino, ki nam ga je zmanjkalo. Po dolgem moledovanju je rekel komandir straže: »Bom šel pa jaz sam iskat in jaz sam Bogca pojedel ...« Res je imel ta konjski hlapec zelo primitivne nazore o sv. Evharistiji! Neposvečene hostije je imel za Bogca. Končno smo dobili, kar smo potrebovali.

Prišel je prvi petek. Med sveto mašo, ki jo je imel gospod Turk, sva midva z gospodom Tomazinom spovedovala vsak v enem kotu prostorne sobe. Gospod Turk je imel kratek nagovor. Kot vnet častilec Jezusovega Srca ni mogel biti tiho. A bilo bi bolje, če bi molčal; njegova pridiga je namreč prišla partizanski komandi na uho in popoldne je bila prav na ta račun uprizorjena v kočevskih delavnicah posebna komedija.

V sobo so pripeljali enega od pobeglih plavogardistov, Capudra. Ker si je zvil nogo, ni mogel bežati. Ujeli so ga, mu obvezali nogo in ga oprtega na bergle postavili pred nas.

Ko so nam partizani povedali, da so že oba ujeli, smo se jim posmehovali, ker kaj takega nismo mogli verjeti. To jih je zelo jezilo. Ko smo pa videli ubežnika res pred seboj, nam je bilo malo nerodno, komandant mesta je pa z mogočno gesto pokazal na nas in rekel: »No, kje je sedaj tisti, ki je rekel, da ne verjame? No, ali smo ga ujeli, ali ga nismo? Tu ga imate, pa si ga oglejte, če je ta pravi! In kaj zdaj vi pravite na to, tovariši?«

Tu se je pa pokazala trdosrčnost našega človeka. Da bi bili vsaj tiho na to izzivanje! A niso se premagali, nobenega spoštovanja, nobenega usmiljenja do sočloveka, niti najosnovnejše ljubezni do bližnjega niso nekateri pokazali, ampak so začeli kričati nad ubogim revežem: »Zgini, svinja! Baraba, ti si kriv, da smo sedaj mi brez odej! Mi te ne maramo. Zgini!«

Niso vsi kričali, saj je bilo dovolj, če je samo eden izrekel take besede na sojetnika. Žalost mi je stiskala srce, ko sem moral gledati ta prizor. O, slovenski narod, kje je tvoja tako opevana kultura, ko niti najosnovnejše kulture srca ne poznaš? Ali so tvoji sinovi res sami barbari, pa naj bo v tem ali onem taboru? Saj niti od partizanov nisem na lastna ušesa slišal takih žaljivk. In lahko si mislite, kako je Capuder, borec za boljšo in srečnejšo bodočnost slovenskega naroda, gledal na nas. Tudi za nas je postavil svoje življenje v nevarnost ... Gotovo mu je bilo hudo, kot bi bilo hudo vsakemu dobremu sinu slovenskega naroda. Zdelo se mi je, da bi jokal od žalosti, če mu naša trdosrčnost ne bi otrdela duše in srca.

Komandant mesta je ukazal: »Peljite ga proč! Pa kar v kišto<sup>63</sup> ga zabite! Kaj bo šele, ko ga bodo videli oni iz barak. Tisti ga bodo pa gotovo kar raztrgali.«

[61] Nekateri so mislili, da si bodo s kričanjem nad pohabljenim ubežnikom svoj položaj kaj izboljšali, a so se kruto zmotili. Ko so namreč ubežnika odpeljali, se je komandant mesta obrnil k nam in rekel: »Pa še eno reč imamo, tovariši! Tudi to moramo urediti. Danes je bila tu pridiga. Mi smo vam šli na roke in vam dali pravico za maševanje. Toda vi ste to pravico zlorabili. Ljudje, ki nam že prej niso dali miru,

63 Kišta – zabož.

še tu v zaporu politiko uganjajo.«

Gospod Turk se oglasi: »Res sem govoril, toda nič takega. To ni bilo nobeno politično hujskanje. Sicer pa ni bilo nikoli rečeno, da se ne sme pridigati. Kar ni bilo prepovedano, smo mislili, da je dovoljeno. Zato sem vernikom v tolažbo povedal nekaj besed. Ni bilo politike, ampak izključno samo verske reči. Priznam, da nisem prav naredil, ker vas nisem vprašal. To mi sedaj oprostite, zanaprej pa ne bom več govoril.«

Komandant ga je pa zavrnil: »Nisi imel dovoljenja, pa je konec! Še vedno hujskaš ljudi. Stražarji, odnesite oltar! Vi si pa tole zapomnite: Bizanc ima povsod svoja ušesa; vse stene slišijo!«

Žalostni smo gledali za stražarji, ki so brez vsakega srca pograbili in odnesli portatile, plašč, prtove, kelih, hostije, križ, na katerem so bile v slonovo kost vdolbene vse postaje križevega pota; odnesli so vino in drugo.

Zvečer, ko se je komandant spet pri nas oglasil, sem mu rekel: »Gospod komandant, lepo vas prosim, vrnite nam oltar.« »Bodo pa še drugi maševali! Vsak nekaj časa!« je odvrnil. »Pa vendar ni bilo prav, da ste to naredili. Saj ni bilo nobene politike.« Pa je spet odgovoril: »Zdaj je, kar je! Kar sem rekel, sem rekel! Človek ne sme biti popustljiv, sicer nikamor ne pride!«

Tedaj smo postali pravi jetniki; bili smo brez vsega. Za nas življenje ni imelo več pomena. Najdražje, kar smo imeli, so nam odnesli vojaki. Žalostni smo bili, ker ne bo več Jezusa med nami, ker ne bo več svetega obhajila. Bili smo, kot bi nam kdo posekal ude. Tolažila nas je samo ta zavest, da smo srečno obhajali prvi petek v oktobru. Častilci Srca Jezusovega so prišli na svoj račun. Srce Jezusovo jih ni zapustilo. Bilo je ta dan razdeljenih 72 obhajil. Za nekatere, lahko tudi rečemo: za večino, je bila takrat zadnja spoved in zadnje sveto obhajilo. Upamo, da so v nebesih in v vrsti tistih, ki so dali življenje za božje Srce. Ta dan smo zvečer dodali molitvam še: »Molimo za svoje sovražnike, očenaš, kateri si v nebesih ...«

Za sveto mašo partizani niso bili preveč navdušeni. Komandir straže je bil pri sveti maši enkrat za malo časa. Dejal je: »Tudi jaz sem bil pri maši. Kar skozi luknjico od ključavnice sem gledal. Zame je dovolj. Svaki po svoje Boga moli!« Najdlje je bil pri maši rojak g. kaplana Bukovca,<sup>64</sup> ki sem ga že omenil.

64 Janez Bukovac (\*9. 11. 1914 Fara pri Kočevju, †18. 4. 1990 Ekvador)

Na prvi petek je mlad partizan delal opazke med sveto mašo. Mišlim, da je prav ta partizanček imel tista znamenita bizantinska ušesa in komandi naznanil, da je g. Turk imel govor. Ta grešna partizanska duša je še med povzdigovanjem norce brila.

Meniševci so govorili: »Gotovo z nami nekaj nameravajo, sicer nam ne bi vsega pobrali. Bomo videli, kaj bo jutri.« Ure so šle počasi [62] naprej. Ker smo brez uspeha čakali na razsodbo, smo bili prepričani, da hočejo sodniki imeti od terenskih odborov novih dokazov. Imam pa vtis, da so se terenci potegovali za nekatere od nas. Tudi komisarji, ki so prihajali na obisk, so govorili: »Nekateri od vas bodo šli domov; čudimo se, zakaj so jih sploh pobrali.« (Opomba: Rotu iz Župejnega so že nekaj podobnega obljubili, toda ostal je še naprej v zaporu.) Terenci in komisarji so si gotovo po pilatovsko umili roke in rekli: »Ja, saj mi bi jih že rešili, toda kaj, ko so pa še drugi nad nami.«

Je res hudo, če človek pade tem ljudem v roke. Kogar enkrat imajo, tega zlepa ne izpustijo. Tisti petek popoldne, kakor tudi vsak drug dan, nam ni kazalo drugega, kakor spet se vdati v božjo voljo in prenašati dnevu lastno težo. Ko se je stemnilo, smo zmolili rožni venec, se priporočili angelom in Mariji v varstvo ter utrujeni od lakote in trpljenja zaspali.

Preden pa se poslovimo od Kočevja, naj omenim še dnevni red v „delavnicah“ in napišem besedo o stražarjih, o medsebojni pomoči in še par drugih podrobnosti.

Vstajali smo približno ob 7<sup>h</sup>. Najprej smo se umili, če je bilo kaj vode pri roki. Če pa vode za umivanje ni bilo, smo si samo mislili, da bi bilo dobro, če bi se umili ... Umivali smo se pa tako, da je eden drugemu vlival vode na roke, tisti pa, ki se je umival, je vodo med umivanjem razpršil po sobi. Tako je bila soba poškopljena in pripravljena za pometanje, ki je bila tretja točka našega dnevnega reda. Tudi jaz sem večkrat pometal in hotel s tem partizanom pokazati, da smo tudi duhovniki za kako delo. Pometal pa seveda nisem dolgo časa, ker je kmalu prišel kak Meniševac in mi vlekel metlo iz rok govoreč: »Vi pa že ne boste pometali, ste gospod!«

V dneh, ko smo imeli v sobi oltar, so se takoj po pometanju začele brati svete maše. To sem že opisal. Po sv. mašah je bilo čakanje na zajtrk, ki je bil tudi kosilo obenem. Tisto „menažo“ so prinesli navadno ob pol 12 ali pa tudi ob 12.30, kakor je pač nanese. Pred jedjo smo pred „kazan“ v vrsto postavljeni skupno na glas molili angel Gospo-

dov in očenaš za blagoslov. Naprej je molil gospod Turk. Včasih smo dobili dodatek ali z drugimi besedami: še pol „šefarce“<sup>65</sup> menaže. Po jedi smo spet molili in šli umivat porcije. To delo ni bilo težko, ker v jedi ni bilo „preveč“ maščob in so se dale porcije umiti kar z mrzlo vodo ... Ko smo vse to izvršili, smo se spravili k počitku in dremali tam do 2<sup>h</sup> ali 3<sup>h</sup> popoldne, če nas ni pri tem zmotil kak „višji“ s svojim obiskom. Nato smo brali vse, kar nam je prišlo pod roke, in poslušali gospoda Turka, ki je vedno povedal kakšno za dobro voljo, in spet čakali na večerjo. Večerni „kazan“ (kotel) so prinesli ob pol 5<sup>h</sup> ali pa tudi ob pol 6<sup>h</sup>, v tej zadevi niso bili natančni. Saj živinca v hlevu tudi potrpi, če ji ne prinesejo hrane ob uri, ker je pač privezana! Tako smo morali tudi mi potrpeti, ker smo bili navezani zgolj na našo sobo in se nismo mogli odvezati, še manj pa uiti ... Po večerji smo se še malo porazgovorili, nato zmolili angel Gospodov in rožni venec, obudili kesanje in šli k počitku na trda grčava tla.

[63] To je bil dnevni red, ki bi se pa v glavnem razdelil na tri glavne dele, če vzamemo „menažo“ za središče našega jetniškega življenja. Ko smo se zbudili, smo že mislili, koliko časa je do pol 12<sup>h</sup>; ko smo hrano zaužili, smo že računali, koliko uric lakote bo treba pretrpeti do večerje; in ko je ta minila, smo zopet z novim upanjem gledali na naslednji dan, ki nam bo ob pol 12<sup>h</sup> prinesel zajtrk in kosilo.

Stražarji v Kočevju so bili zanimivi tipi. Eden od njih je bil doma iz Fare pri Kostelu. Ko smo se razgovarjali, je povedal, da pozna g. kaplana Bukovca Janeza, ker je njegov rojak. Rekel je, da se boji zanj, ker, če je šel na Turjak, je gotovo tudi zaprt.

Nekaj dni nas je stražil bratranec zgoraj omenjenega g. kaplana Bukovca. Bil je dober z nami.

Prvi večer nas je „varoval“ že prileten partizan, razbojniški tip, po obrazu precej sličen „Kuštrovemu Jožu“ iz Tržiča (Čarman Joža).

Parkrat nas je stražil partizanček, ki je na straži zaspal. Toda imel je smolo. Prav takrat je prišla kontrola in partizanček je moral na raport. Preden je odšel, je rekel: »Saj vem, kam grem sedaj ...« Nismo ga več videli. Fantič je moral biti star komaj 15 let.

Posebej sem si zapomnil stražarja, ki je nosil žlico za ovijačami.<sup>66</sup> Večkrat nam je za „tolažbo“ pripovedoval, da je bil on tudi zaprt od Italijanov. To je bil tisti, ki je včasih naravnost divjal po naši sobi in ki bi

65 Šefarca – zajemalka.

66 Ovijače – gamaše; širši trak iz tkanine za ovijanje meč.

ga komandant mesta kmalu ustrelil zaradi pobega obeh plavogardistov.

Nekega drugega stražarja sem si zapomnil zato, ker je imel pod vojaško sukno strgane hlače, ki so se „pol metra“ za njim vlekle. Hodil je pa zelo ponosno in, čeprav je bil komaj 16 let star, smo ga morali kar ubogati, sicer je postal divji.

Njegov tovariš, mogoče malo starejši, je bil še oblastnejši. Čeprav še govoriti ni znal, je hotel imeti glavno besedo. Ta je tisti, ki se je norčeval iz svete maše in med povzdigovanjem delal opazke.

Bili so stražarji raznih tipov in posrečenih obrazov, zbrani z vseh vetrov „osvoboženega ozemlja“.

Meniševci so bili res dobri ljudje. Če so videli soseda v potrebi, so mu pomagali in si bratsko delili, kar so imeli, četudi je bila vse skupaj velika revščina. Občudoval sem jih. Posebno se spominjam velikodušnega Jožeta Debevca iz Begunj, p. d. Kranjčga. Za hlačno podlogo je skril nekaj denarja. Ko je bila sila hujša, je iz tistega skrivališča privlekel 50 Lir in kupil hlebček kruha – na skrivaj seveda! Po pravici povem, da so se tudi meni sline cedile po kruhu, toda obrnil sem se proč, da bi s kako kretnjo ne izdal svoje lakote, čeprav sem bil prepričan, da bom tudi brez prošnje deležen vsaj majhnega koščka kruha. Toda naš Jože se je tedaj pokazal nad mero velikodušnega. Sam mi je prinesel kruh, pa ne samo drobtinico, ampak skoro 1/3 hlebčka. Drugo tretjino je sam obdržal, ostalo pa dal sosedom. Bil sem globoko ginjen nad to dobrosrčnostjo in ljubeznijo do trpečih sobratov. Kako nekaj toplega je takale bratska ljubezen v nasprotju z mrko okrutnostjo partizanov in njih politkomisarjev, ki ne poznajo drugega kot ljubezen do sebe.

[64] In kako dober je bil gospod Turk! Ko je od g. dekana Flajnika dobil kruh, prepečenec in jabolka, ki jih je kočevski mežnar prinesel v mojem znamenitem „škrniclju“, je te dobrote delil potrebnim, četudi bi jih lahko zase ohranil. G. dekan mu je prinesel tudi nekaj tobaka za „fajfco“. Toda, čeprav je gospod Turk sam rad kadil, je s tobakom postregel tudi drugim. Kakšna zadrega je bila za cigarete, bom pozneje enkrat povedal.

Gospod Turk je bil dober risar. Ta umetniška žilica ga tudi v zaporu ni zapustila. Prav imenitno je naslikal Štritofa, Obreza, Matičiča Alojzija z zobotrebcom v ustih; gospodično Drobničovo, kako je zatopljena v premišljevanje, in Purkata z dolgim nosom in svojevrstnim klobukom. Tega divjega možakarja je s tobakom za to pridobil, da je med risanjem mirno sedel na svojem mestu. Narisal je še inženirja Seljaka

z zagrenjenim obrazom in mene, ležečega med svečami. Ko me je risal, sem spal. Napisal pa je pod mojo sliko besede: »Med svečami pa mož leži.« (Oljki) Prišteval me je že k mrtvim, pa sem le pete odnesel, čeprav sem se izognil tudi mučeništvu.

Bonačev Janez, tisti, ki mu je partizanka hotela vzeti hlače, je tudi risal. Nekatere njegove slike so se mi še bolj dopadle kot gospoda Turka.

Na tak način nam je mineval čas in to so bili veselejši trenutki v naši ječi. Ko so nam pa pobrali papir in svinčnike, smo bili še ob to veselje, čeprav je gospod Turk nekaj tistih papirjev in svinčnik vseeno obdržal. Tako so njegove slike prišle v Ljubljano.

Da smo bili kljub trpljenju nekaj ur veseli, je poskrbel že večkrat omenjeni Purkat Andrej. Povedal je nekaj prav zanimivih. Kadar je kakšno zinil, smo se morali smejati. Nekega dne ga je gospod Turk silil, naj še enkrat pove „tisto“.

»Katero tisto?« je jezen vprašal.

»No, tisto povejte, kako ste iz prejšnje vojske domov hodili.«

»A, kaj bi pripovedoval tisto neumnost!«

»Nič neumnost! Gospod Andrej, če jo boste povedali, vam bom dal ščepec tobaka. No, ali boste povedali? Tukaj je tobak. Nate ga!«

In naš Andrej se je nekaj časa branil, potem pa je le vzel tobak, ga z največjim zadovoljstvom in užitkom dal v usta, se svojevrstno nakremžil, proč pogledal, si pomaknil klobuk daleč na nos in začel: »I, če že tako silite, pa naj bo! Takole je bilo; ta baba prekleta, bolje bi bilo, da bi je nikoli ne vzel! No, poslušajte! V prejšnji vojski je bilo. Že 3 leta me ni bilo domov. Končno sem pa le dobil dopust in šel, da bi spet po dolgem času videl svojo ženo. Z velikim veseljem sem šel domov in si predstavljal, kako me bo žena vesela, ko me bo po tolikem času spet videla. Toda, kako sem se zmotil! Namesto, da bi me pozdravila in objela, me je pa samo pogledala in rekla: „Kaj si že prišel?“ Zabrusil sem ji: „Ti prekleta baba, 3 leta me ni bilo, pa praviš: „Kaj si že prišel?“ Da te le sram ni! Si že kakega drugega dobila. Fej te bodi!“ Tako sem rekel in odšel nazaj v vojsko ...«

[65]

## 5. poglavje

### V Ribnici

Jutro prve sobote v oktobru<sup>67</sup> je bilo žalostno in dolgočasno. Se je kar poznalo, da smo bili brez svete maše. K vsemu temu pa je ta dan prišla še ločitev. Bilo je okrog 4<sup>h</sup> popoldne, ko je komandant odredil: »Postavite se v stroj in vso opremo vzemite s seboj!« Stopili smo v vrsto po dva in dva. Nato se je glasil nov ukaz: »Tisti, ki jih bom prebral, naj stopijo iz vrste!« (Slišali smo imena Turk, Matičič, Vojska, Seljak, Zalar, Omerza ...)

Na povelje: »Vrsta naprej!« smo tisti, ki nismo bili klicani, šli strogo zastraženi na dvorišče Dijaškega doma, kjer so nas naložili na kamione, prešteli in zagrozili, da bodo vse postrelili, če bo le eden ušel. Od teh, ki so jih od nas ločili, se niti posloviti nismo utegnili, ker se je vse to izvršilo s tako naglico in tako nepričakovano, da smo drug drugega samo vprašujoče gledali, češ, kateri od nas bodo prišli na slabše, ali tisti, ki smo ostali v vrsti, ali oni, ki so jih ločili. Gospoda Turka sem potem še enkrat videl, a z Bogom mu nisem mogel reči, ker je bil na drugem koncu prostornega dvorišča, jaz pa pod platneno streho starega avtomobila.

Ko je bilo za odhod vse pripravljeno, se je naša kolona odpeljala. Iz smeri, kamor so avtomobili krenili, smo sklepali, da gremo proti Ribnici. In nismo se zmotili.

Z bloškim kaplanom, gospodom Tomazinom Ludvikom, sva se skupaj vozila. Govorila sva: on o Blokah, ki niso tako daleč od Ribnice, jaz pa o Cerknici, kamor bi se tako rad vrnil in vse pozabil in ljudem vse odpustil, kar so mi hudega prizadejali. Nazadnje sva se izgubila vsak v svoje misli. Na poti smo videli uničen avto. Ljudi nismo mnogo srečali; gotovo so se doma držali.

Vozili smo hitro. Motorji so močno brneli, kot bi hoteli celemu svetu oznaniti, kako močni so slovenski partizani!!! Ker se v Ribnici nismo ustavili, sem se na tihoma že veselil. Morda gremo pa le proti Blokam ... Toda preveč sem računal, ker partizanska dobrosrčnost ni tako velika. Peljali so nas v ribniške vojašnice.

---

<sup>67</sup> 2. oktobra 1943.

Poskakali smo iz avtomobilov in morali stopiti v vrsto, da so nas prešteli. Ko so ugotovili, da je vse v redu, so nas poslali v eno izmed sob v zgornjem delu kasarne. Soba je bila kakšnih 16 m dolga in dobrih 9 m široka. Tudi cesarskim Italijanom je služila za zapor. V tistem nadstropju so bile še tri take sobe. Vsaka od teh je bila polna in strogo zastražena. V veži sta bila dva velika zaboja, na vsakem zaboju pa strojnica. Vrata so bila zaprta z zapahom. Ko ti jih je stražar odprl, si zagledal pred glavo cev ogromnega mitraljeza, ne vem, kje so ga staknili! Naj bi stražar po nesreči ali nalašč sprožil, bi zletela toča [66] krogel prav v kot, v katerem so se „naselili“ Cerknjani: Skubic, Arhar in jaz.

Soba, v katero smo prišli, je bila res nekaj boljšega. Prav za izbrane goste! Smeti na tleh je bilo vse polno. Peč razdrta. Kar je od nje ostalo, je ležalo razmetano po tleh. Toda naši fantje so se kmalu znašli. Opeko in pečnice so porabili za podzglavnike in stolčke. Postelje seveda ni bilo nobene. Razpolarili smo se kar po tleh, pa še to ne vsi, ker ni bilo prostora. Zeblo nas ni, ker smo greli drug drugega. Saj nas je bilo menda 160 v tisti sobi. Okna so bila visoko zapažena, le majhna odprtina je ostala na vrhu. Pozneje so nekaj desk odbili. Toda gorje tistemu, ki bi pogledal skozi to odprtino; rafal iz strojnice bi mu razbil glavo.

Na stranišče smo hodili po vrsti. Najprej ena soba, potem druga ... Vrata so odpirali stražarji, od katerih so bili nekateri skrajno surovi. Kar veseli smo bili, kadar je prišla boljša partija stražarjev. Vsaka taka skupina je stražila en dan.

Da bi ne bilo treba za vsako malenkost odpirati vrata, so nam prinesli v sobo takozvane „kiblje“. To sta bila dva pločevinasta zaboja, v katerih je bila svojčas italijanska municija za lahko orožje. Od teh dveh „kibelj“ se je širil neprijeten vonj. Kadar sem hodil tam okoli, me je ščegetalo v nosu. Te „kiblje“ so imele vedno dovolj obiskovalcev. Kako tudi ne, ko je bila pa bistveni del naše hrane prekuhana voda! Lahko si mislite, da je za duhovnika to nekaj strašnega. Toda sila kola lomi. Je pa treba vzeti za pokoro. Kar navaditi sem se moral. Še huje so bili pa prizadeti reveži s krvavo grižo. Da bi tak bolnik kar naprej hodil v kibljo, ga je bilo sram, zato je hotel na stranišče. Trkal je in klical stražarja, naj mu odpre, ker je bolan. Pa vojak mu ni odprl, tako da se je bolnik nekaj časa zvijal, potem ga je pa bolečina in sila vrgla na tla pred vrata. Šele tedaj je stražar odprl.

Nekega dne je šel na stranišče upravitelj Skubic. Stražar ga je nekaj

časa gledal in si mislil: »Tale pa gotovo ni navaden kmet.« Zato ga je vprašal: »Od kod si pa Ti, tovariš?« »Iz Cerknice.« »V katerem bunkarju si pa bil?« nadaljuje partizan. »V nobenem.« »Poj s'pa zdajavc!« mu je zabrusil „vsevedni“ tovariš. Op.: Če bi g. Skubic odgovoril, da je nosil orožje, bi mu partizan očital: »Prokleti belogardist, ki si pobijal lastne brate z okupatorjevim orožjem, da te le sram ni!« Ker pa je v zaporu, »je moral že nekaj narediti,« kot pravijo lahkoverni ljudje, češ, zastonj ga niso. Če je torej zaprt, akoravno ni nosil puške, je gotovo izdajalec, ker sicer bi ga ne vtaknili v ječo, izdajalca!

Upravitelj Skubic je imel poseben način ležanja podnevi. Roke je dal pod glavo, noge pa eno čez drugo in s tisto, ki je bila na vrhu, silovito mahal gori in doli. Če je pa nehal z nogo kriliti po zraku, so nanjo začele pristajati muhe, ki so imele svoj „glavni stan“ pri „kibljah“, svojo običajno pot pa od vrat v naš kot; bile so zelo nadležne; kot bi bile pijane, so se nam zaletavale v obraz in se skušale sprehajati po čelu, nosu, bradi in kjerkoli ... A g. Skubic Vinko jim je že pokazal! Gorje vsaki, ki jo je zagledal, ker nobena mu ni ušla. Zdelo se nam je, da se je specializiral za „mušji lov“. Vsak dan jih je polno obležalo v našem kotu. Ko sem mu rekel, da ni lepo kar z roko muhe loviti in pobijati, [67] je odvrnil: Glej ga no, gospodka, kako je občutljiv, kako se razburja, namesto da bi bil vesel, ko pobijam te ostudne muhe, ki nam sedajo na obraz in brenčijo okoli ušes, prej so bile pa pri kibljah. Tu notri muhe pobijati je naravnost dolžnost in socialno delo!« Smejal sem se mu in gledal na kupčke „mušjih mrličev“, ki bi jih na Kitajskem, kjer gosenice jedo, gotovo pojedli kot ocvirke, pa tudi mi bi se z njimi okoristili, če bi bile vsaj toliko užitne, kakor so bile kobilice, ki jih je užival Janez Krstnik v puščavi. Saj lačni smo bili, da bi pojedli ne vem kaj. Na ta način je tudi gospod upravitelj Skubic prispeval svoj delež k dobri volji.

Za svoje bivališče v ribniških kasarnah sem si torej izbral prostor v kotu. Zid je bil vlažen, še dišalo je po beležu. Da bi preveč ne občutil vlage, sem zid zadelal s papirjem. Po tleh sem pogrnil svoj znameniti „škrnicelj“, ki sem ga, hvala Bogu, prinesel iz Kočevja. Tako sem imel vsaj nekaj za pod glavo. V primeri z drugimi sem imel jaz naravnost hotelsko ležišče. Večina je imela pod seboj gole deske. Skubic si je postlal s papirjem, ki ga je „sunil“ Arharju. Nekaj boljšega za pod kosti so imeli še Telič iz Starega trga, Baraga iz Grahovega in Arhar iz Cerknice. Če pridenemo k vsemu temu še zaboj za porcije, je s tem

opis naše sobne opreme pravzaprav končan. Stola ni bilo nobenega, mize tudi ne.

Več kot en dan so nas pustili brez vsake hrane. Bila je nedelja 3. oktobra. Popoldne nas je obiskal „šepavi“ Kardelj in nekaj drugih funkcionarjev. Kardelj se je opiral na palico, medtem je pa eden od spremstva govoril: »Vi ste torej tisti, ki ste sodelovali z okupatorjem. Da ste mogli biti tako zaslepljeni! Kaj naj zdaj z vami naredimo?« In oglasil se je Telič iz Starega trga: »Puške nam dajte, gremo z vami nad Nemca!« »Kaj, da bi vam dali puške? Nikoli! Delali boste! Kar vas je tu iz Begunj in okolice, nobeden ne bo šel domov. To pa zato, ker so vaši tovariši iz Begunj dezertirali. Šli so k Nemcu. Ponovno so v službi okupatorja. In, da se ne bo tudi z vami kaj takega zgodilo, ne bo šel od vas nihče domov!«

Bil je to zanimiv človek. Omenil je tudi, da so dobili Hrena v roke. »Vidite, ali je to kakšen župnik! Na božični večer je čakalo pred njegovo spovednico še 100 ljudi. In kaj se je zgodilo? Ko je zvedel, da so v bližini partizani, je pustil ljudi pred spovednico čakati, sam pa je šel, vzel puško in streljal ... Sam je priznal, da jih ima 20 na svoji vesti. No, pa je že prejel plačilo!«

Ko je nehal govoriti, smo mu rekli, da smo lačni. In kaj je odgovoril? »Pravite, da ste lačni? Ali veste, kaj bi jaz z vami naredil? Na vsake štiri dni bi vam dal samo enkrat jesti. Pa ven bi vas peljal in bi morali teči. Če bi pa kdo ne mogel, bi ga z bičem, kot so to delali Nemci v Begunjah na Gorenjskem. Jaz bi vam že dal!«

Ko je odšel, smo strme obsedeli. Kaj takega nismo pričakovali. »Če bo šlo tako naprej,« smo si mislili, »potem je z nami konec. In lahko še tri dni čakamo, preden dobimo jesti. Povrhu pa še obljuba, da nas čaka bič! Kako boš pa tekel in telovadil, ko pa še stati ne moreš?!« Tako smo molče sedeli in premišljevali, dokler ni prišel kuhar in nas vprašal: »Tovariši, ali ste kaj žejni?« »Seveda smo!« »Boste pa dobili nekaj za piti.« Bil je pa menda že po 3<sup>h</sup> popoldne.

[68] Kmalu nato so v sobo prinesli „kazan“. To je ime za kotel. V kazanu je bila menaža, ki je bila vsak dan približno enaka: voda, korenje, krompir v olupkih. Krompir je bil navadno tako razkuhan, da smo dobivali samo olupke. Včasih so tej osnovni hrani dodali nekaj fižola ali gob. Proti koncu je bilo vse neslano. Kruha v Ribnici nismo dobivali. Samo dvakrat je bila izjema, ko so delili kruh iz paketov. Toda takrat je vsak dobil le kaj malega.

Kadar smo zasledili, da „gre kazan“, je bilo veselje v narodu. Brž smo se postavili v vrsto. Da bi bilo manj motenj pri delitvi hrane, smo se že prej pod vodstvo sobnega starešine (reditelja) razdelili v 4 skupine. Vsaka skupina je bila enkrat prva. Skupina, ki je prišla zadnja na vrsto, je dobila takozvani „dodatek“. Nekateri požrešni tipi, ali bolje rečeno: lačni so bili in sestradani, so se za dodatek zakadili kar z glavami v kazan kot pujski v koritce. Notranjci, zlasti Begunjci in Cerkničani, smo bili bolj disciplinirani. Hrano je delil najprej eden iz dobrepoljske skupine (mislim, da je bil to Marolt), pozneje pa Rot Franc iz Župejnega. Ker je manjkalo porcij in žlic, smo vse to drug drugemu posojali. Nekateri so imeli prave vojaške porcije, drugi so se pa morali zadovoljiti kar s škatlami od konzerv. Tudi posebne vrste žlice sem tam videl. Fant je na primer od zaboja odtrgal ozko deščico, jo z nožem ostružil, da je bila gladka in na en konec pritrdil mrežico, ki jo je spletel iz žice. Tako si je s svojo iznajdljivostjo naredil jedilno orodje, ki je bilo preje podobno rešetu kot pa žlici, a je vseeno služilo svojemu namenu, saj pravi pregovor: »Bolje išta, nego ništa!«<sup>68</sup> Tiste krompirjeve luščine in redke fižolčke, kadar so sploh bili, ter koščke korenja je fant brez težave ujel na mrežasto žlico, vodo pa kar spil. Na higieno nismo mogli paziti. Jedilne posode in žlice nismo umivali, ampak [smo] jedli kar drug za drugim in je bilo vseeno, ali sem jedel za zdravim ali bolnim, samo da sem se nasitil.

Kljub majhnemu številu porcij pa je bilo kosilo ali večerja kaj kma-lu končana. Je bila pač samo ena „rihta“.<sup>69</sup> Že ob pogledu na kazan so strokovnjaki napravili sodbo: »Fantje, danes bo pa dobro; gosto je!« ali pa: »Danes je pa zanič, sama voda!« Če je bilo res dobro, smo takoj občutili toploto in moč po telesu. Dokler je bilo kaj dobrepoljskega fižola in krompirja, je bila hrana dobra. Zadnje čase je bila pa sama neslana voda s korenčki in krompirjevimi olupki ... Kuharju sem rekel: »Dajte no kaj boljšega skuhati!« »Ko pa nimam,« je odgovoril. Res je to, če ni, pa ni. Toda čemu so nas potem zaprli, če niti najenostavnejše hrane nimajo?

Zaradi take hrane smo slabeli. Pred očmi se nam je temnilo. Vstajali smo počasi. Kdor je hitro vstal, se mu je zavrtilo in je telebnil nazaj na svoje mesto. Zgodilo se je, da je kdo kar sredi sobe zgrmel na tla in za kratek čas izgubil zavest; ko se je pa osvestil in pobral, se je najprej

68 Bolje nekaj kot pa nič.

69 Rihta – obrok hrane.

zasmejal, kot bi hotel okoli stoječim povedati, kako neumno se mu zdi, da se človek, ki je pri zdravi pameti, kar na lepem prekucne po tleh in pomoli vse štiri od sebe. Vse to se je pa dogajalo zaradi izčrpanosti. In kakor so delali interniranci na Rabu, tako smo začeli tudi mi. Cel božji [69] dan smo sedeli in ležali ter spet ležali in sedeli. Na ta način smo varovali svojo telesno energijo. Na pogled smo bili kakor Matjaževa vojska, ki čaka na junaka, ki bo potegnil meč iz nožnice, da se bodo vse krivice maščevale. A to so bile za nas le sanje, kakršne sanjajo tudi Matjaževi vojaki tam pod goro ...

Kako smo bili lačni in izčrpani, naj nam bo priča Štritof iz Cajnarjev. Bil je tako slab, da je moral hoditi po štirih. Lačen je bil pa tako, da je glodal in grizel kost, ki jo je dobil od nekega tovariša.

Žnidaršič - Mihcov iz Menišije je zbolel na želodcu. Ker ni bilo ne zdravnika in ne zdravil, je tako oslabel, da se mu niti jesti ni več ljubilo; samo ždel je še na svojem mestu in pričakoval, kdaj ga pride iskat bela žena.

Popolnoma izčrpan je bil tudi Marcelan Peter. Že prvo nedeljo našega bivanja v Ribnici je bil od lakote kar pijan, kot za nameček ga je pa tisto nedeljo vrgla še božjast po tleh, da smo ga komaj ukrotili. S seboj ta Marcelan Peter ni imel drugega kot umazano brisačo, dar komandanta „Naceta“ iz Kočevja; služila mu je za brisanje in za podzglavje. Lakota je huda reč. Posebno so jo občutili mladi fantje, kako so bili: Cimperman Stane, Otoničar Ivan in najmlajši med nami Alojzij Irgel. Kako rad bi jim pomagal, če bi jim mogel, a nisem imel sredstev.

### Še podrobnosti iz ribniškega pekla.

Brili se nismo. Postajali smo pravi gošarji. Kakor v Kočevju smo bili tudi v Ribnici predmet splošne pozornosti. Toda zanimali jih niso naši shujšani in neobriti obrazi, ampak naši čevlji, naše suknje, naše jopice ... S temi rečmi mi stari jetniki nismo bili založeni, imeli so jih pa tisti iz cerkniškega konca, ki so jih kasneje v Ribnico pripeljali. (Ronko je imel celo „kovter“<sup>70</sup> s seboj, g. Ronko Tone, bivši vojni kurat, pa tudi vse potrebno za tak zapor.) Stari kočevski jetniki smo bili na splošno zelo slabo napravljeni in obuti. Akademik<sup>71</sup> Jereb je imel na nogah cokle. Bog ve, kje so ga sezuli. Najbrž pri Turjaku, ker v samih coklah

<sup>70</sup> Kovter – prešita odeja.

<sup>71</sup> Akademik – študent.

gotovo ni šel v boj. Nekemu fantu je v Ribnici partizan vzel čevlje. Z besedami: »Ti bom pa druge prinesel,« je šel iz sobe. Čez četrto uro mu je res druge prinesel, a so bili vse drugo prej kot čevlji, čeprav mu je partizan zatrjeval, da mu v zameno ni prinesel navadnih čevljev, ampak celo „nedeljske“. Ironija pa taka!

### Suroveži.

Pogledat nas je večkrat prišel partizanski tovariš, ki je bil do zob obo-rožen in strašen na pogled. Imel je nekakšne naramnice, na katerih je bilo nanizanih polno nabojev. Navadno je držal puško v roki, pripravljeno za strel. Nekega dne je mrko gledajoč iskal jetnika z njegovimi škornji. Zakričal je: »Če dobim tistega, ki ima tiste moje škornje, ki so mi jih vzeli, ko sem bil zaprt, ga bom na mestu ustrelil!« Toda v naši sobi svoje žrtve ni našel. Tega stražarja smo se silno bali, ker je bil tako surov. Enkrat si je s posebnim užitkom privoščil gospoda dekana Bitnerja<sup>72</sup> iz Črnomlja. Od nas duhovnikov je on v ribniških kasarnah največ pretrpel. Zgoraj omenjeni partizan ga je poklical ven in mu v veži celo uro „partizanske levite bral“. Gospod dekan je moral stati kakor šolarček pred njim in ga [70] poslušati. Razen tega partizana so se ga privoščili tudi drugi stražarji. Bil je tako oblečen, da so kljub temu, čeprav ni imel kolarja, takoj vedeli, da je duhovnik. Mene ni nihče napadel, ker sem imel tako obleko, da sem bil videti enak med enakimi. Toda ves čas nisem mogel ostati neopažen, zlasti potem ne, ko me je Mikuž poklical predse na zaslišanje.

Ko je bivši vojni kurat, g. Ronko, prišel v zapor, je nosil svetle škornje in lepe jahalne hlače. Njegovi sojetniki so strmeli v njegovo obleko in mislili, da vidijo pred seboj moža iz devete dežele. Toda partizani so kmalu naredili konec temu občudovanju. Lepega dne je namreč moral tudi on sezuti škornje, v zameno pa dobil stare vojaške čevlje. Po vsem tem je bil podoben kakemu Bosancu, ki nosi jahalne hlače brez škornjev in brez ovijač, da se vidijo nogavice.

V sobo je prišel stražar in ukazal: »Alo, tovariši, vsi v stroj!« Stopili smo v vrsto. Mislili smo, da nas bodo odpeljali. Toda ne! Imeli smo samo „nabor“ za izbiro gojzarjev. A naši dečki so znali dobro prikriti svojo lastnino. Namesto da bi stali v vrsti, so šli za „ogledno komisijo“ in ušli pregledu. Po brezuspešnem iskanju so tovariši odšli, mi smo se

72 P. Pavlin Bitnar (\*5. 10. 1883 Otice, Češka, †3. 1. 1962 Lana, Italija)

pa na njih račun enkrat spet pošteno nasmejali. Dobro so jih potegnili!

Drugačno smolo pa je imel Grebenc Alojzij iz Cerknice. Že sedemkrat se je teh vsiljivcev branil. Sklicevali so se na partizansko postavo, ki pravi, da mora vsak, ki hoče komu vzeti čevlje ali kaj drugega, imeti posebno dovoljenje od svojega komandanta, da gredo te reči res za partizansko vojsko. Zato je tudi takrat od partizanskega nasilneža zahteval: »Dovoljenje in potrdilo mi prinesi, da gredo čevlji res za vojsko, sicer ti jih ne dam!«

Partizan je šel in se vrnil, toda brez dovoljenja. Znova je silil v Grahenco,<sup>73</sup> naj sezuje čevlje. Grebenc se je pa branil in z jezo odgovarjal: »Jih ne dam brez dovoljenja, pa jih ne dam!« »Daj, da jih vsaj pomerim,« je prosil partizan. Grebenc se je vdal in sezul desni čevlj. Tovariš je storil prav tako. Tovariš je videl, da mu bodo čevlji prav, zato je zahteval od Grebenca še levega. Ta se je pa spet branil: »Saj sem ti že rekel, da brez dovoljenja čevljev ne dam!« »Se boš sezul, se boš sezul,« je tedaj začel kričati nad njim partizan in postajal vedno okrutnejši. Ko vse to ni nič pomagalo, je vzel puško v roke in vpil: »Sezuj se, sem rekel! Daj zlepa, drugače bom streljal!« »Pa me ustrelj, če hočeš! Tu me imaš! Čevlja ti pa ne dam brez dovoljenja, pa ga ne dam!«

Potem je partizan Grebenca pograbil za nogo, da bi ga s silo sezul. A Grebenc se mu ni pustil. Nazadnje sta uprizorila še tek po sobi in drug drugega za noge držala, ker sta hotela imeti vsak svoje: partizan čevlj za levo nogo, Grebenc pa desnega nazaj. Ker tovariš stražar ni s svojo nasilnostjo nič opravil, je bil strašno razburjen in kar pihal od jeze.

[71] Tresli smo se od strahu, kaj bo partizan naredil z upornim Grebencem, obenem smo bili pa tudi radovedni, kako se bo ta stvar končala. Stražar je na vsak način hotel še do levega čevlja. Ker si ni upal streljati, si je izmislil zvijačo. Šel je iz sobe in zaloputnil vrata za seboj. Čez dobro minuto je zapah ponovno zaškripal; vrata so se odprla. Skozi odprtino se je prikazala partizanska glava, katere lastnik je prav nedolžno in mirno povedal: »Grebenc Alojzij naj pride malo ven!«

Šel je. Bali smo se zanj. Kaj, če ga nazadnje res ustrele?! S strahom smo pričakovali, kdaj bo počilo ... A bilo je vse mirno in tudi Grebenc se je vrnil. »Hvala Bogu, da ga niso ubili,« tako smo med seboj govorili in mu hiteli naproti. »No, kako je bilo?« smo ga spraševali. »Čisto po

73 Grahenc – prebivalec Grahovega.

partizansko! Trije so me zgrabili: eden za desno nogo, dva za roke, četrti pa mi je čevljev potegnil z noge.«

Tako je bil Grebenc ob čevlje, mi pa smo sklenili, da se bomo pri-tožili pri sodniku, ker to spet ne gre, da bi stražarji tako roparsko delali z nami. Saj smo vendar ljudje! Toda kaj smo zvedeli? Da sme vsak partizan vzeti vse, kar je za vojsko potrebno. Na ta način sem bil za eno skušnjo bogatejši. Dal si uro za junake! Dati moraš čevlje, dati vse, kar bodo hoteli, četudi pogineš od lakote ali zmrzneš od mraza ...

Opomba: Grebenc je potem nosil čevlje tistega partizana. Ker je pa tovariš imel bolne noge, je to bolezen dobil v noge še Grebenc. To je imel za „povrhu“.

Ponikvar Jože iz Cerknice je nosil škornje. Da bi mu jih ne vzeli, jih je podnevi zakril s „pumpericami“, kadar jih je pa sezul, jih je skril pod majhen zaboj, ki nam je zadnje dni služil za stol, dočim smo prej imeli v njem spravljene porcije. Da bi ga pa ne spraševali, kje ima čevlje, je pred zaboj postavil par strganih čevljev, ki jih je eden naših sojetnikov dobil v „dar“ od partizanov.

Tako smo morali čuvati svoje reči pred temi grabežljivimi parti-zanskimi roparji.

\* \* \*

Preden so nas odpeljali, so v Cerknici govorili: »Sedaj greste pa vi na Rab. Toda paketov vam ne bomo pustili pošiljati.«

Ribnica je bila Rab v zelo hudi obliki. Zlasti kar se tiče hrane. Iz Dobrega polja, Strug, Kompolj, Zdenske vasi, Ambrusa in ne vem, od kod še, so prihajali paketi, ki so jih skrbne matere pošiljale svojim sinovom. Perilo so jim dali, kruh in drugo pa „pravično“ razdelili. Sodnik nam je rekel: »Prišlo je mnogo paketov, toda sklenili smo, da bo vsak dobil samo to, kar je od obleke, jestvine bomo pa razdelili med vse, ne samo med vas, ker vsak tovariš mora nekaj dobiti.«

Mi iz našega konca smo bili kar zadovoljni, ker smo bili prepričani, da je bolje, če vsak od nas vsaj košček dobi, kakor da bi partizani vse sami pojedli. Drugačnega mišljenja so bili pa fantje, katerim so bili paketi namenjeni. Njih skrbeče matere in ljubeče sestre so jim na listke napisale, kaj so jim poslale. Ko so pa dobili samo perilo, dočim je pečena kura, [72] kruh, pecivo odšlo v druge roke, so se malodane jokali od togote, da si kdo upa z njihovo lastnino tako ravnati.

Ko smo zvedeli, da bomo tudi mi deležni njihovih dobrot, smo jih

vprašali, če nam res velikodušno odstopijo to, kar po pravici samo njim gre; in ko so pritrdili, se je začelo z delitvijo. Toda, kakor kri ni voda, tako tudi beseda še ni dejanje. Reče se že lahko, a storiti to, kar si obljubil, to je pa včasih zelo težko.

V tistem nadstropju so bile 4 sobe. Na povelje so šli sobni starešine vseh štirih sob v vežo. Tam so jih partizani postavili pred kup kruha vseh kosov in vsake kakovosti in jim naročili, naj ves kruh razdele na 4 kolikor mogoče enake dele. Ko je bila glavna delitev končana, je prišel v sobo g. kaplan Sitar<sup>74</sup> iz Ribnice, ki je bil tudi zaprt v kasarnah in je bil najbrž tudi sobni starešina, in povedal, da so sedaj vsebi-no paketov razdelili na 4 dele. Pristavil je še: »Mislim, da smo delali pravično, in upam, da nobeden ne bo prikrajšan.« Fante je beseda o delitvi ponovno razburila, kakor razburiš psa, če mu hočeš iz gobca iztrgati kos mesa.

Potem je vzel sobni starešina odejo in poklical 4 fante, ki so naš delež prinesli v sobo. Da bi bila delitev pravična in po pameti, smo izbrali 4 člane „delitvene komisije“, ki naj bi zastopala vse 4 skupine, kakor smo hodili v štirih skupinah h „kazanu“. Sobni starešina in vsi 4 člani „komisije“ so razdelili vse, kar smo dobili, na enake dele. Mislim, da nas je bilo 115. Za vsakega so napravili en kupček in jih razporedili po pogrnjeni odeji. Vsak kupček je obsegal kakih 30 dkg kruha in kakšno jabolko. Ko je bilo delo končano, so še enkrat poštelili kupčke. Vse je bilo v najlepšem redu in vsak je dobil enega. Začelo se je razdeljevanje. Sklenili smo, da bo vodja vsake skupine nosil k svojim ljudem. Tako so začeli nositi od moža do moža. Naši skupini je deleže raznašal kar sobni starešina Telič iz Starega trga. Prinesel je trikrat ali štirikrat, četrtič pa že ne več, ker medtem se je zgodilo za moje pojme nekaj nezaslišanega. Kakih 10 iz naše takozvane cerkniške skupine še ni nič dobilo. Med njimi je bil tudi Skubic in jaz. Druge skupine so bile hitrejšje, ker so imele mlajše raznašalce. In ko smo mi čakali na Teličeve stare noge, kdaj bodo prinesle tudi naše deleže, takrat so fantje, ki so kakor lačni volkovi gledali na naše porcije, planili po tistih 10 kupčkih kruha in v par trenutkih pobrali vse do zadnje drobtinice.

Tako niti koščka kruha nisem bil deležen, drugi so pa tlačili naše deleže v svoje žepe, culice ali tudi v rokave od starih suknjičev in jih zavezovali v prepričanju: zdaj je pa to moje, saj sem si s tako težavo

74 Ivan Sitar (\*7. 8. 1914 Ljubljana – Stožice, †7. 3. 1992 Ljubljana – Trnovo)

pridobil. Žalosten sem bil, da sem moral to doživeti med našimi fanti. Toda užaljen nisem bil zato, ker sem moral potem biti lačen, marveč zato, ker sem videl to požrešnost, to grabežljivost, to nesocialnost, ta materializem in pomanjkanje ljubezni do sobrata! Samo nase so mislili fantje, na bližnjega nič. Rekel sem g. Skubicu: »Ubogi naš narod! Še nas bo Bog tepel, ker ne poznamo ljubezni. Še bomo trpeli, dokler se tudi v takihle rečeh ne bomo spreobrnili. Ta stiska, v kateri smo, nas še ni izmodrila,<sup>75</sup> da bi malo več na bližnjega gledali, ne samo nase.«

[73] Še enkrat smo tako delili, to pot pa je šlo vse v redu, ker je stala zraven partizanska straža. Res žalostno je to za slovenskega človeka, da ga mora k poštenosti spodbujati tisti, ki služi družbi morilcev – partizanov.

Našim sojetnikom iz Dobropoljske doline so njih domači še pošiljali polne voze živeža, a vse je zginilo. Kam je vse to šlo, naj povedo komunisti sami! Mi vemo samo to, da smo stradali.

Iz cerkniškega župnišča so mi poslali veliko svežega in prepečenega kruha. Dobil nisem niti drobtinice! Pač, nekaj sem pa dobil! Papir, na katerem je bilo napisano moje ime. Napisali so ga v župnišču. V tem papirju je bilo nekaj obleke, ki mi jo je poslala Metka Hočevnar, kateri se moram zahvaliti, ker mi je skoro vse stvari rešila iz kaplanije. Tudi ona je poslala nekaj jestvin, a dobil nisem ničesar.

Zaradi nezadostne hrane smo slabeli. Bil sem izčrpan. V glavi se mi je vrtelo in noge so me na čuden način bolele. Kandare iz Starega trga, ki je bil tudi na Rabu, je rekel, da so take bolečine pričetek umiranja od lakote. Po tisti revni hrani sem postal le še bolj omotičen. Zato sem po kosilu in večerji v nekakšni omedlevici legel v svoj kot in zaspal. Ko so pa pričeli letati nad nami avioni, sem bil še ob ta počitek. Kar oddahnili smo se, kadar je bilo megleno vreme. Drugače smo bili pa od 10<sup>h</sup> dopoldne do 4<sup>h</sup> popoldne stalno v strahu. Sicer smo računali, da Nemci zaradi nas ne bodo metali bomb na kasarno, toda možno je pa le, da kaj doli prileti. In zares je priletelo. Zato smo imeli še večji strah. Bilo je pa takole. Zaslišali smo oddaljeno brnenje, ki se je hitro bližalo ribniškim kasarnam. Priletelo je letalo in krožilo tik ob kasarni. Sam sem ga videl, kako močno se je nagnilo; bilo je pa tako blizu, da bi skoro razločil ljudi v njem. Posadka se je gotovo hotela prepričati, kaj je v sobah za zaplankanimi okni. Toda, komaj smo se dobro zavedli,

<sup>75</sup> Izmodrila – spametovala.

smo že slišali rezko žvižganje. »Napad, napad!« so kričali tisti, ki so bombardiranje doživeli na Blokah. Vrgli so se po tleh, največ pa se jih je nagnetlo v moj kot. Ker sem se bal za njih duše, sem zavpil: »Kesanje, zmolimo!« Toda že v tistem trenutku smo zaslišali trojen pok in 3 bombe so eksplodirale prav blizu nas. Ko smo kesanje odmolili, sem dal sveto odvezo. Imel sem pred seboj same prestrašene, blede obraze. A tudi sam sem se tresel od razburjenja. Prisluhnil smo, da bi slišali, kaj se godi okrog nas. Toda bilo je vse tiho. Hvala Bogu! Nevarnost je minila. Pozneje sem zvedel, da so bombe letele za tistim sodnikom iz Novega mesta, ki je takrat s svojo tipkarico bežal iz kasarne. Pa je imel srečo. Ni ga zadelo. Kopriva ne pozebe, pravi pregovor, ki velja tudi za partizane!

Opomba: V Ljubljani sem pa slišal, da so bile takrat bombe vržene za enim od naših stražarjev, ki je vrgel puško proč in bežal. Bombe so ga zasule, a se je rešil. Bil je to stražar majhne postave, strog mož! Ni bil oblečen v vojaško obleko, ampak imel klobuk s širokimi krajci in dolge hlače, na rami pa dolgo francosko puško. Toda kljub temu smo ga morali kar ubogati kot „uradno osebo“. Končno smo bili pa tudi odvisni od njega, ker, če je odprl vrata, smo šli na stranišče, če pa ne, smo morali čakati [74] na boljše čase. Sedaj je ta stražar izvrsten domobranec.

Zgoraj omenjeni sodnik se po vsej verjetnosti piše Vivoda. Je bolj majhne postave, čokat, z naprej nagnjeno glavo.

Ko sem ga prvikrat videl, je bil oblečen v rjavkast kratek površnik. Na rokavu je imel našito kratico OF. Čepica z rdečo zvezdo je bila iz istega blaga kot površnik. Naslednje dni smo ga večkrat videli v obleki modre barve, kakršno nosijo smučarji. Ko smo se zadnjikrat videli, je bil v uniformi cesarskih oficirjev. Takrat nismo smeli blizu njega, ker: »Tovariši, vi imate uši, jaz jih pa nimam!«

Še tisti večer, ko smo v Ribnico prišli, se je pozno v noč vršilo popisovanje „jetnikov“. To delo je vršil zgoraj omenjeni sodnik s tipkarico. Mislim, da sem imel številko 334. Sodnik me je vprašal: »Kje so pa tebe dobile naše čete?« »V Begunjah nad Cerknico.« »Kako to? V kateri postojanki si pa bil?« »V nobeni!« »Kako to, da v nobeni?« »Zato, ker sploh nisem nosil orožja.« »Kaj si pa po poklicu?« »Kaplan.« »Kje pa si bil kaplan?« »V Cerknici!« »Ja, vidiš, tovariš, duhovniki boste morali tudi drugače nastopati, kot ste doslej. Saj gresta OF in vera čisto lepo skupaj. Nekaj zanimivega je tale letak. Tja stopi in ga preberi. Potem

pridi nazaj; mi boš povedal, kaj misliš.«

Nisem mogel verjeti očem. Podpisani so bili: Malovrh Franc,<sup>76</sup> Bukovac Janez, Lavrih Ivan,<sup>77</sup> Mavc Jaka<sup>78</sup> in cel trop bogoslovcev, ljubljanskih in lavantinskih. Ne, tega ne morem verjeti; to je potvorba; to je laž! Tako sem rekel sam pri sebi. To je nemogoče, da bi duhovniki podpisali tako OF-arsko izjavo! Če so jo pa kljub temu podpisali, jo gotovo niso sami sestavili, ampak so jim jo partizani kar predložili in jih postavili pred alternativo: »Podpišite ali pa saj veste, kaj vas čaka!«

Ko sem letak prinesel nazaj pred sodnika, sem bil tako razburjen, da nisem znal nič pametnega povedati. To je bilo v nedeljo, 3. oktobra, zjutraj ob 3<sup>h</sup>. Naročil mi je še: »Povej svojim tovarišem, naj se ne razburjajo, ker jim ponoči ne damo miru. Saj se bodo podnevi lahko naspali, bodo imeli dosti časa. Za nas je pa najbolj pripravno, če tako reč napravimo ponoči.« (Op.: Ponoči, ker so v službi teme!) Nato sem se vrnil na svoje mesto, se ulegel in zaspal.

Bila je nedelja. Z brevirjem sem se zamotil, da sem pozabil na gorje in da mi je hitreje minil čas. Ker je bila nedelja, sem hotel predlagati fantom, da bi skupno molili rožni venec. Toda zvedel sem, da partizanskemu sodniku to ne bo všeč in se bo jezil, če bomo na glas molili. So bili pa kočevski poglavarji v tem oziru boljši. Tam smo smeli na glas moliti in celo prepevati nabožne pesmi. Tu v Ribnici smo pa vse to morali napraviti po tihem. In, ko je ena skupina molila, je druga govorila tako na glas, da se molitev ni mogla slišati skozi vrata.<sup>79</sup>

Opomba: Sodnik mi je prvi večer rekel, da gresta vera in OF lepo skupaj. Drugače je pa pokazal v dejanju. Ravno, ko je eden od naših sojetnikov pobožno bral iz knjižice in bil v molitev zatopljen, je prišel v sobo sodnik. Ko je videl pobožnega fanta, je rekel v zasmehljivem tonu: »Kaj misliš, da ti bo to kaj pomagalo k rešitvi?« Fant je bil tiho in mirno preslišal zasmehovanje in junaško molil naprej. Sam sem si pa mislil: »To je pa res velika svoboda vere; vera in OF gresta [75] tako zelo skupaj, da niti moliti več ne smeš! Svoboda vere pa taka!«

76 Franc Malovrh ml. (\*9. 12. 1913 Polhov Gradec, †7. 1. 1964 Sueca, Španija)

77 Ivan Lavrih (\*2. 8. 1915 Šentvid pri Stični, †12. 8. 2005 Wichita, ZDA)

78 Jakob Mavec (\*18. 12. 1913 Ig, †vrnjen iz Vetrinja, ubit 1945)

79 V objavljeni inačici je dodan stavek: Sklenili smo, da bomo rožni venec molili v več manjših skupinah. In ko je ena skupina molila, je druga govorila tako na glas, da se molitev ni mogla slišati skozi vrata. »Ti ljudje nimajo nič srca, nič srca...«, *Slovenski dom*, 11. 11. 1944, 5.

\* \* \*

Dne 9. oktobra dopoldne je pomolil stražar glavo skozi vrata in zaklical: »Ali je tu kak duhoven?«<sup>80</sup> »Ja,« so kar drugi [na]mesto mene odgovorili, ker jaz zaradi oddaljenosti vprašanja nisem razumel. »Naj gre brz ven, pa spremo naj vzame s seboj!« To sem pa dobro slišal in v veselju, da se bom vendar enkrat premaknil iz mrtve točke, pograbil spremo v podobi „škrniclja“ in šel. Mislil sem, da bom sam. Toda na svoje začudenje sem zagledal v veži g. dekana Bitnarja iz Črnomlja, ribniškega kaplana g. Sitarja, bloškega kap[ana] g. Tomazina in 2 salezijanska klerika. Nazadnje je prišel še bivši vojni kurat g. Ronko Tone. Postavili smo se v vrsto. Stražar nam je povedal, da gremo na sodišče.

V spremstvu 5 mož – eden od njih je imel mitraljez – smo odkorakali proti ribniškemu sodišču. Zanašalo me je. Imel sem občutek, kot da nisem znal več hoditi. Če bi šel tako po Cerknici, bi ljudje mislili, da sem se ga nalezal. Desetminutna hoja me je pošteno utrudila. Kar prileglo se mi je, ko sem se po prihodu na sodišče usedel na klop v sobi, ki nam jo je odkazal sodnik.

Po kratkem premoru se je sodnik vrnil in rekel: »Tovariši, vi greste zdaj v internacijo v Stično. Prav bi pa bilo, če bi pred svojim odhodom tudi vi podpisali kakšno podobno izjavo, kot so to storili vaši tovariši v Kočevskem gradu. Sedaj so v Stični in dobro se jim godi. Ne silim vas, ne, samo prav bi bilo in za vas dobro. Naredite pa, kakor sami hočete. Tudi ni treba, da bi bila ta izjava prav takšna, kot je od onih. Samo da boste podpisali, pa bo dobro. Tu imate plakat in nekaj podobnega tudi vi napišite.«

Opomba: V Stični sem pozneje enkrat vprašal Malovrha Franceta ml.: »Povej mi no, France, kako pa je bilo takrat, ko ste podpisovali tisto „znamenito“ izjavo. Ali so vas prisilili ali pa ste jih vi imeli za norce?« »Ja, saj to je ravno tisto. Zato smo podpisali, da bi lahko vsak pameten človek vedel, da nismo resno mislili, ampak smo se iz tiste izjave norčevali. Celو Krajgerju<sup>81</sup> ni šlo v glavo, da smo podpisali. In Mikuž je dejal: „Da boste pa kaj takega podpisali, tega pa nisem mislil.“«

Ko smo bili v Ribnici na sodišču, smo imeli pred očmi tele tri stvari:

80 Duhoven – duhovnik.

81 Vito Kraigher (\*15. 7. 1911, Sv. Lenart v Slovenskih goricah, †4. 5. 1945, Podsmrečje pri Turjaku)

- 1) tiskano izjavo duhovnikov in bogoslovcev,
- 2) Stično, ki nam je dišala kot nekdanj Izraelcem Obljubljena dežela in
- 3) izjavo, ki jo moramo mi sami napraviti in podpisati, da se morda na ta način rešimo iz ribniškega pekla.

Vsi smo bili edini, da od svojih načel ne bomo niti malo odstopili, čeprav potem ne gremo v Stično. Vedeli smo, da je naš škof 8. septembra 1943 naslovil na duhovnike posebno pismo, v katerem obsoja OF in duhovnikom pod smrtnim grehom prepoveduje sodelovanje s to organizacijo. Proti svojemu škofu ne smemo! Njegova izjava in obsodba je tudi v tem položaju merilo za nas. Preko njega ne smemo! Sklenili smo, da ostanemo svojemu nadpastirju zvesti še naprej, pa naj stane, kar hoče.

[76] Sodnik nas je nekaj časa pustil same. Ko se je vrnil, je vprašal: »No tovariši, ali ste že kaj napisali?« »Ne še,« smo dogovorili, »in sicer zato ne, ker ne moremo biti na eni strani zvesti svojemu škofu, na drugi strani pa sodelovati z OF. Po pravici povemo, da je vsaka takale izjava za nas silno težka. Še malo počakajte, bomo že kaj sestavili, da bo za vse prav.«

Ker g. Sitar še ni bil zaslišan, ga je sodnik povabil v sosednjo sobo, nam pa naročil: »Vi pa glejte, da medtem sestavite tisto reč.«

Opomba: Ko je bil g. Sitar zaslišan, smo slišali, kako je rekel te besede: »Nam je pod smrtnim grehom prepovedano sodelovati z OF. V OF so komunisti, s komunisti pa ne smemo biti; zato sem včasih tudi na prižnici govoril proti komunizmu, ker to je bila moja dolžnost!«

Za g. Sitarjem je šel k zaslišanju še g. Ronko Tone. Medtem smo si pa drugi belili glave, kako bi sestavili izjavo, da bi bili volkovi siti in ovce cele. Res se nam je posrečilo nekaj napraviti, kar bi vsak lahko podpisal. Napisal sem pa takole:

Podpisani duhovniki izjavljamo tole: Ker smo zvedeli, da mnogi sodelujejo z Nemci, to je s tistimi, ki so toliko duhovnikov pregnali in toliko Slovencev izselili in pognali po svetu ... ZATO se v politiko ne bomo več vtikali in prižnice ter spovednice ne bomo porabljali v politične namene. Tudi proti OF ne bomo nastopali (v kolikor to ne bo nasprotovalo pokorščini do škofa), ker po poročilih, ki so nam jih povedali (!), smo dobili ugodne vesti o zadržanju OF do Cerkve. (Op.: Trdili so, da so cerkve odprte in duhovniki na svojih mestih. Samo zase nisem vedel, ali sem res na svojem mestu!!!)

Osnutek izjave smo dali prečitati sodniku. Vesel je bral prve stavke.

Gotovo si je mislil: »Strah ima pa res velike oči ...« Toda, ko je čital to, kar je bilo v oklepaju, se je zresnil in dejal: »S tem stavkom ste pa podrli vse, kar ste zgoraj prav in dobro napisali.«

Prav tisti čas pa, ko je sodnik bral našo izjavo, je stopil v sobo šef VOS-a (Varnostno obveščevalne službe) Krajger (Vito). Sodnik mu je povedal, da smo določeni za Stično. »Preden pa gredo, sem jim rekel, naj sestavijo in podpišejo izjavo. Napisali so pa tole.« Po teh besedah mu je listek izročil. Vito Krajger ga brž prebere in reče: »Samo da ne boste ušli k Nemcem!« (Opomba: Gotovo je mislil, da nam bo škof ukazal bežati k Nemcem!)

Nadaljeval je: »Kar pa [se] tiče tega,« pri tem je pokazal na listek z našo izjavo, »pa ne bomo debatirali. Nimamo časa za to. Sicer pa vsi ostanete tu. O vas moramo dobiti še poročila, ker to, kar ste povedali pri zaslišanju, ni vse skupaj nič. Počakali boste do srede prihodnjega tedna. Takrat se bo odločilo, da greste ali v internacijo ali pa pred sodišče. Vsak bo prejel plačilo za svoje grehe. Zlasti pa se bo natanko preiskalo (pri tem je predirljivo gledal name), če je bil kdo zaradi vas poslan v internacijo in tam umrl ali če je bil kdo zaradi vašega izdajstva ubit. Prejel bo kazen vsak, pa naj je sodeloval posredno ali neposredno. V sredo prihodnjega tedna boste že zvedeli, kaj bo z vami. Sedaj greste nazaj v kasarno. V tej sobi pa ostanete še toliko časa, da dobite kosilo.

Prinesli so nekaj smrdljive jedi. Medtem ko smo se pritoževali nad slabo hrano, nam je tovarišica tipkarica prinesla nekaj peciva in jabolk z besedami: »No, vidite, tole so vaši tovariši darovali za vas. Pa še svojim bolnim tovarišem kakšen košček nesite!« Vzeli smo in si razdelili. Vsak je dobil za nekajkrat v usta. Na našo pripombo, zakaj nam ne dajejo malo boljše hrane, je tovarišica odgovorila: »Ja, tovariši, tam v šenpeterski kasarni je bilo še slabše. Toda zdaj boste morali še nekaj časa potrpeti, dokler se prehrana ne uredi. Prav zdaj delamo načrt za to. Ko pa bo enkrat prehrana urejena, bo tudi za vas boljša hrana.«

Nato smo pobasali vsak svojo opremo in se pripravili na povratek v kasarne. Ponovno je prišla tipkarica in rekla, naj še malo počakamo, dokler ne pride straža. Povedali smo ji, da je sodnik odredil samo dva stražarja. Tu je pa pokazala svojo žensko „duhovitost“. Dejala je: »Res, kar zadosti bi bila dva stražarja, če bi bili vi poštenji, tako pa ...« V njenih očeh smo bili torej ljudje brez poštenja, na katere se ni mogoče prav nič zanesti, četudi so duhovniki. O, ti ženska neumna! Kaj ji vse

na misel pride! Vse, kar si je prej z dobrim delom pridobila, je s temi besedami izgubila.

Šli smo skozi Ribnico. Gospoda Sitarja, svojega kaplana, so ljudje začudeno gledali. Radi bi mu pomagali, a niso mogli. Neka ženska je gledala skozi okno, na katerem je bilo polno jabolk. Ko je videla, da se vračamo nazaj v zapor, je brž pograbila jabolka, kolikor jih je mogla nesti, pritekla za nami in jih stisnila g. Sitarju v roke. Razdelili smo se jih.

Ko smo prišli nazaj v kasarno, so nas sojetniki začudeno gledali in začeli izpraševati, kam so nas peljali in kako je bilo. Povedali smo jim, nakar smo vsi skupaj z veliko radovednostjo pričakovali, kaj bo prinesla sreda prihodnjega tedna.

Medtem je iz cerkniške skupine zbolel Arhar Alojzij. Svojčas je bil cerkniški cerkovnik, zadnje čase pa kamnosek prav tam. Nekaj mesecev pred malim šmarnom je bil operiran: izrezali so mu ledvico. Težko je ležal na trdih tleh. V Kočevju si je od partizana izprosil vrečo in jo natlačil s slamo. 10. ali 11. oktobra ga je popadla čudna bolezen. Zvijal se je od bolečin kakor črv, če stopiš nanj. Najbrž je imel gliste v želodcu in črevesju (kar cel klopčič). Pojedel je nekaj česna. To ga je še bolj razdražilo. Celo noč je bruhal zeleno vodo. Ležati ni mogel. Da mu je vsaj nekoliko odleglo, je moral sloneti skrčen na komolcih in kolenih. Ponudil sem se mu za strežnika. A priznati moram, da je bilo to delo zelo težko. Kar pomislite! Brez vsakega zdravila, brez vsakega sredstva sem moral biti pri bolniku, ki je kar naprej bruhal in se zvijal ter vzdihoval in klical na pomoč. Rad bi mu pomagal, pa mu nisem mogel. Da ne bi s svojim stokanjem motil drugih, sem ga peljal v manjšo sobo, kjer je bilo 5 Belokranjcev, ki so preganjali uši, a kaj sem hotel. Še hvala Bogu, da naju je stražar pustil brez posebnega dovoljenja v drugo sobo.

Toda, kakšna je ljubezen pri partizanih! Bolnik potrebuje zdravnika. Sam sem cela dva dneva prosil partizanske stražarje, naj se ubogega Arharja usmilijo in ga denejo v kakšno bolnico ali pokličejo vsaj zdravnika, [78] a brez uspeha. Tudi bolnikovo ječanje in njegove prošnje, naj bodo vendar tako človeški in mu pomagajo, niso nič zalegle. Drugega mu ni kazalo, kot da je vzdihoval: »Ti ljudje nimajo nič srca, prav nič srca ...«

Šele, ko mu je nekoliko odleglo, je prišla zaščitna sestra, mu zmerila vročino in ga vprašala, kako se piše. Nato je rekla, da zdravnika ni, ker se je bolnica, ki je bila prej v Ribnici, preselila drugam.

Toda tole se mi vseeno čudno zdi. Za Arharja ni bilo zdravnika. Ko pa je dober teden kasneje mlad partizanski nadutež strahoval skupino sojetnikov (med njimi tudi Cerkničanov), ki so jih peljali na sodišče k zaslišanju in po nesreči ali pa nalašč spustil na te ljudi dva strela iz strojnice in pri tem ranil dva jetnika v noge, tedaj je takoj pritekel zdravnik in čez dobro uro po tem dogodku še eden.

Torej kar 2 zdravnika. Zakaj? Ker je bil vzrok nesreče partizan, zato so alarmirali vso okolico. Hoteli so rešiti čast partizanske vojske. Oba bolnika so obiskali zastopniki „vojaških in civilnih oblasti“. Drugi dan se je njih goreča „ljubezen“ že ohladila, kajti nihče se ni več zmenil zanju. Tudi hrane nista dobivala boljše. Za dodatek samo malo črne kave. Sploh so zadnji čas bolnikom z grižo in tudi drugovrstnim bolnikom stregli s požirkom črne kave. Ker je nisem okusil, ne vem, ali je bila grenka ali sladka. Naša dva junaka sta dobila samo posteljo s slamo in povrhu še „trošt“, da bosta čez 4 dni že zdrava.

Da se reši čast partizanske vojske, sta bila pri rokah kar 2 zdravnika. Ko pa je bilo potrebno pomagati napol mrtvemu Arharju, ni bilo mogoče priklicati nobenega. Naj pogine, belogardist! A, da bi mu dali vsaj boljšo hrano! V silni lakoti je moral goltati korenje in krompir, da bi si vsaj malo podaljšal življenje.<sup>82</sup>

\* \* \*

Če se ne motim, so 12. okt[obra] pobili obsojence znamenitega kočevskega procesa. Kočevski proces! O njem je pripovedoval naš sodnik takole: »Tovariši, kaj takega še ni videla zgodovina. Vsi so se čudili nad objektivnostjo tega sodišča. Nastopili so sodniki, obtoženci, njih zagovorniki in priče. Vsi tovariši, ki so bili zraven, so rekli, da kaj takega še niso videli. Malovrh<sup>83</sup> in Šinkar<sup>84</sup> sta obsojena na smrt. Vse sta priznala. Šinkar je na primer tudi priznal, da je klal neko žensko. On je sploh ljudi mučil, je morilec. To ni noben duhovnik! S takimi ljudmi ni usmiljenja. Pa še en duhovnik je bil tam. Mislim, da se piše Mavc. Doma je iz Iga. Ta je obsojen samo na prisilno delo, ne bo ustreljen, ker je mnogo ljudi rešil iz internacije, kako so priče njemu v prid povedale.«

82 V objavljeni inačici je dodan stavek: In živel bi bil še tako rad! »Ti ljudje nimajo nič srca, nič srca...«, *Slovenski dom*, 11. 11. 1944, 5.

83 Franc Malovrh st. (\*21. 4. 1912 Predoslje, †12. 10. 1943 Mozelj, ubit)

84 Anton Šinkar (\*8. 2. 1916 Selca, †12. 10. 1943 Mozelj, ubit)

Vse te reči smo pozneje čitali v „Slovenskem poročevalcu“. Šinkarju so očitali, da je nad žrtvijo rekel: »V imenu Kristusovem, zakoljimo ga ...« Toda Šinkar Anton je pred zbranimi sodniki in pred „ljudstvom“ pokazal svoje roke in zaklical: »Nedolžne so te roke. Če pa je potrebno, da za slovenski narod dam življenje, tukaj sem!«

Zvedeli smo, da je bilo poleg teh petnajstih tisto noč ustreljenih še okoli 100 drugih.

\* \* \*

V sredo<sup>85</sup> je Arharju nekoliko odleglo. Preselila sva se spet v veliko sobo, nazaj med svoje ljudi. Sit sem že bil Belokranjcev, ki se niso pogovarjali drugega kot to, kako so včasih dobro jedli in kako bodo spet [79] jedli, če srečno prijadrajo domov. Za molitev niso bili kaj preveč navdušeni; so bili Cerkničani in Meniševci v tem oziru mnogo boljši.

Minila je sreda, toda Krajerja s poročili še ni bilo.

V četrtek<sup>86</sup> čez dan tudi ni bilo nič posebnega. Približno ob pol 7<sup>h</sup> zvečer pa se je pred kasarno ustavil avtomobil. Kmalu nato je zaškripal zapah. V sobo je stopil stražar in zavpil: »Alo, vsi duhovniki naj gredo ven. Pa spremo s seboj!«

»Takoj pridem,« sem rekel, nato pa pograbil „škrnicelj“ in drugo robo ter šel za stražarjem. »Zdaj pa bo, kar bo,« sem si mislil in se poslovil od sojetnikov.

Pahnili so me v sobo, v kateri je bilo vse polno nahrbtnikov. Videti je bilo, da so partizani v bojni pripravljenosti. Na sredi sobe je bila miza z nekaj stoli. Pri mizi je sedel partizan. Na levem rokavu je imel našito rdečo zvezdo in zlat križ pod njo. Ugibal sem, kdo bi utegnil to biti. V obraz ga nisem mogel videti, ker je imel glavo sklonjeno. Mislim sem si: Ta človek je gotovo duhovnik, ker ima našit križ na rokavu. Toda kateri od obeh? Ali je Mikuž ali Lampret?<sup>87</sup> Če je Lampret, ga ne bom pozdravil, ker ga ne poznam; Mikuža pa poznam, saj sva bila še v semenišču skupaj. Toda ta, ki tu sedi, gotovo ni Mikuž, ker Mikuž je bolj suh. Ta, ki tu sedi, je pa videti debel. Ker torej ne vem, koga imam pred seboj, ne bom pozdravljal. Toda zmotil sem se. Ta partizanski duhovnik v resnici ni bil nihče drug kot sam Mikuž Metod, verski referent pri OF.

85 13. oktobra 1943.

86 14. oktobra 1943.

87 Jožef Lampret (\*19. 3. 1903 Šoštanj, †23. 5. 1969 Ljubljana)

Za menoj so pripeljali v sobo še g. Tomazina, g. Sitarja, g. Ronka in g. dekana Bitnerja.

Na Mikuževi levici je sedel „blagajnik“. Zato ga tako imenujem, ker je imel polno aktovko denarja. Napisal je na list, koliko denarja je vrnil Ronku in Sitarju. Ker sta bila oproščena, sta dobila denar nazaj. Ta blagajnik je sestavil tudi izjavo, ki sta jo oba oproščenca podpisala. Bilo je na kratko napisano, da se v bodoče ne bosta vtikala v politiko.

\* \* \*

### Mikuž govori

Približno tole je povedal: »Kako je danes žalostno po naši slovenski zemlji. Toliko nepotrebnih žrtev! Moliti morate za slovenski narod. Najhujše pa je to, da me duhovniki niso razumeli. Večina je nastopila proti OF. Samo enega duhovnika imam za sodelavca. Ta duhovnik je Lampret, saj ga poznate. So pa bili duhovniki, ki so organizirali Belo gardo in na ta način sodelovali z okupatorjem. Kako je to grdo! In sedaj morajo prejemati plačilo za svoje izdajalsko delo. Vi ste se borili proti naši vojski, proti vojski, ki je edina zmožna narod osvoboditi. Ves čas smo se borili in se še borimo samo za osvoboditev slovenskega naroda. Vi pa ste bili proti nam, delali ste proti narodu, bili ste narodni škodljivci. Ja, vidite, tovariši, tako je bilo!«

Nato se je Mikuž obrnil k Sitarju in mu rekel: »Ti in Ronko sta oproščena, ker zoper vaju nismo dobili nobenih slabih poročil. Sitar, ti [80] si ga polomil, ko si bežal na Turjak. To je vse, kar si zagrešil. Pa zaenkrat naj bo! Ko prideš domov, povej dekanu,<sup>88</sup> naj bo pameten. Naj se pazi! Sicer ga bo kaj doletelo. Ronko, tebe bomo pa dali na kako faro.«

Ronko je predlagal: »Kaj pa, če bi ostal kar v Ribnici?« »Lahko, če hočeš,« mu je odvrnil Mikuž. »Kaj pa, če bi šel kar domov v Cerknico in tam ostal?« »Tega ti ne svetujem. Najboljše bo, če greš k Sv. Gregorju.«

Gospod Ronko je še prosil, naj mu izstavijo dovoljenje za pot v Cerknico, da bo tam zbral potrebno prtljago in se preselil v Ribnico ali k Sv. Gregorju. Mikuž je v ta namen stražarju naročil: »Boš peljal tega tovariša na komando mesta, da dobi dovoljenje za pot v Cerknico.«

Preden pa smo se ločili, se je g. Ronko izkazal zelo velikodušnega in ljubeznivega. Dal mi je odejo, nogavice in nekaj perila. Drugo odejo in

88 Viktorijan Demšar (\*12. 3. 1904 Žiri, †1. 1. 1992 Komenda)

blazino pa je dal g. Tomazinu. Tako sem spet imel najpotrebnejše reči. Naročil sem mu, naj, ko pride v Cerknico, pozdravi gospoda župnika Štrajharja in naj se oglasi pri Metki Hočevar, ki naj mi v Ribnico pošlje nekaj zimskega perila in obleke, če se bo dalo.

Poslovili smo se. G. Sitar je ostal v Ribnici, g. Ronko pa je odšel v Cerknico. Tam je bil, kakor sem slišal, pod hudo partizansko kontrolo. Če je zagledal partizana, je prebledel in mislil, da gre prav njega iskat. Zato je čim prej odkuril iz Cerknice. Ni pa se naselil v Ribnici, ampak [je] odšel k Sv. Gregorju.

Ko sta Ronko in Sitar odšla, smo prišli mi trije na vrsto. Strupeno mrzel pogled Vita Krajgerja in čudno zadržanje Mikuža Metoda mi je šlo močno na živce.

Prvi je bil na vrsti g. dekan Bitnar. Takrat nas je Krajger vikal. G. Bitnarju je dejal, da o njem še niso dobili poročil, ker je zvezo s Črnomljem zelo težko dobiti. Zato bo moral še malo počakati.

Potem ga je vprašal Mikuž: »Ali je bila v Črnomlju Bela garda?« »Je bila, a pri nas se ni ustanovila. Stražarji so prišli od drugod. Šele potem je pristopilo nekaj domačinov.«

»Ja, kako pa sploh misliš o Beli gardi? Hočem reči, kako moralno gledaš na Belo gardo?« (Hotel je reči: ali imaš BG za nekaj dobrega ali za nekaj slabega?)

»Oprostite, v take stvari se nikoli nisem vmešaval ...« Potem ga je Mikuž pustil pri miru.

G. Tomazina je vprašal, če je kaj v sorodu z Matejem Tomazinom, tajnikom JRZ in kako z moralnega stališča gleda na Belo gardo.

Že sem mislil: »Sedaj sem pa gotovo jaz na vrsti.« Toda Mikuž se zame še zmenil ni. Naredil se je, kakor da me ne vidi. Čudil sem se temu njegovemu zadržanju. Prepričan sem, da je bil užaljen, ker ga pri vstopu v sobo nisem pozdravil, kot sta to storila Ronko in Sitar.

Ko je bilo nekaj časa vse tiho, se je Krajger obrnil k meni in mi z važnim in zapovedovalnim glasom dejal: »O vas bomo pa dobili še poročila iz Cerknice, potem boste pa prišli pred sodišče. Sami ste izjavili, da vas je neki italijanski oficir povabil k sebi na razgovor zaradi ustanovitve Bele garde. Kakšna sramota! Duhovnik, pa ima zveze z italijanskimi oficirji! In to izjavo ste sami podpisali. Gospodje, ki so jo brali, so se kar za glavo držali, tako so se zgražali nad vami. In zaradi vas je [81] šlo potem tistih 6 Cerkničanov v Belo gardo. Sedaj pa lahko greste, smo opravili!«

Po teh besedah, ki jih je s takim poudarkom povedal, me je spreltel čuden mraz po telesu. Od pogleda tistih njegovih zelenih oči, iz katerih je vse prej govorilo kot ljubezen, sem bil tako zmeden, da nisem mogel prav nič odgovoriti. Nekaj sem zajeceljal, da nisem kriv in utihnil. Gorje meni, če bi se moral zagovarjati pred takim človekom! Nič bi ne mogel spraviti iz sebe.

Preden smo pa odšli iz tiste mrtvaške sobe, sem si mislil, da bi bilo morda vseeno dobro, če bi se od Mikuža vsaj poslovil, če ga že pozdravil nisem. Zato sem stopil k njemu in mu dejal: »Oprosti, tovariš doktor, da te nisem pozdravil, ko sem vstopil v sobo. Res nisem vedel, da si ti. Te nisem mogel takoj spoznati. Oprosti!«

Za odgovor je nekaj prezirljivo zarenčal.

Odnehal pa nisem. Kadar je sila najhujša, takrat se človek oprime vsake bilke, samo da se reši. Čeprav se mi je upiralo in četudi se mi je zdelo, da bom samega sebe izdal, sem vseeno rekel Mikužu: »Kljub temu se ti priporočam in tudi drugih ne pozabi!«

Na to ni nič odgovoril. In na povelje, naj hitro zginemo, smo šli.

\* \* \*

Ko sem se vrnil od tega čudnega zasliševanja, sem bil hud na vse „tovariše“, ki so tako zlobni ali neumni, da me tožijo zaradi tistih besed v izjavi, o katerih sem bil prepričan, da mi bodo v pomoč, ne pa v škodo. Sojetniki so videli mojo jezo in me začeli spraševati, kaj je bilo vendar tako hudega. Odgovoril sem jim: »Komunisti me na vsak način hočejo spraviti s sveta. Ti partizanski osli sedaj pravijo, da so se gospodje za glavo držali, ko so brali mojo izjavo. Po mišljenju teh ljudi sem naredil najhujši zločin takrat, ko me je tenente Versari<sup>89</sup> poklical na komando zaradi ustanovitve straže za Dolenjo vas. Pa kaj morem jaz za to, če me je poklical. To še ni noben zločin, če kdo koga pokliče! Sem mislil, da me bodo zaradi propagande obsodili. Vsa propaganda ni torej nič. Samo tisti italijanski oficir jim je trn v peti. Da bi pa jaz sedaj zaradi njega prišel pred sodišče, ne, to se mi pa zdi preneumno! Toda trdno upam, da bom z božjo pomočjo tu jaz zmagovalec!« Tako sem govoril, sam pri sebi pa naredil sklep, da bom molil, dokler ne bom uslišan in rešen, če Bog tako hoče.

Vse to se je zgodilo 14. oktobra zvečer. Napeto sem pričakoval, kaj

---

89 Poročnik Versari.

bo s tistimi poročili (iz Cerknice). Krajger je bil gotovo prepričan, da nisem navaden belogardist, ampak belogardistični vodja v Cerknici ali vsaj ožji sodelavec gospoda župnika Turka. Zato je hotel stvar razčistiti in me postaviti pred sodišče rdečih poglavarjev. Toda to bi bila moja poguba. Saj se pred tako „objektivnim in pravičnim“ sodiščem ne moreš zagovarjati. Kar hočejo, to s teboj naredijo.

Razmere so partizane prehitevale. Nemci so se jim bližali. Bil sem oproščen in poslan v internacijo v Stično. Pa o tem pozneje.

\* \* \*

Važen mejnik v ribniškem peklu je 15. oktober.

[82] Že se je stemnilo, ko je v sobo stopil partizan. V rokah je držal „seznam obsojenih“. Dejal je: »Vsi, ki jih bom poklical, naj vzamejo spremo in gredo za menoj!«

Hitro je klical posamezna imena. Stopili so v vrsto in čez pol minute so se že zaprla vrata za njimi. Med njimi so bili tudi: akademik Jereb, trgovec Baraga iz Grahovega, Meden (Jager) iz Begunj, Arhar Alojzij in Skubic iz Cerknice, Debevc Jože, Bonač Janez in drugi iz begunjske fare, katerih imen se ne spominjam. Bilo jih je okoli 20.

Razen 7 so bili vsi na smrt obsojeni. Med sedmimi, ki so se vrnili, je bil tudi Skubic, kateremu so proces preložili, ker niso imeli dovolj dokazov zoper njega. Ostalih 6 je bilo obsojenih na prisilno delo v delavskem bataljonu. Med temi šestimi je bil tudi Bonač Jan[ez].

Drugi dan smo se za tiste, ki se niso vrnili, zanimali. Stražarji so vedeli povedati, da so jih odpeljali na sodišče v Kočevje.

Mogoče vas bo zanimalo, kako „se je sodilo“ na ribniškem sodišču v kasarni 15. oktobra 1943, ponoči. (Iz pripovedovanja obtoženca.)

Sodniki so bili: komandant brigade (imel je na rokavu trikot /rdeč/ z belo zvezdico), mogoče je bil to Pirkovič (Čort), potem je bil član tega sodišča že večkrat omenjeni sodnik iz Novega mesta, nato še Vrhunc<sup>90</sup> iz Ljubljane in več prisednikov, med njimi Arko iz Ribnice, ki je bil politdelegat, pri oknu pa je slonel Mršek iz Unca. To je tisti, ki nima prstov na eni roki.

Poklican je bil pred to sodišče nekdo iz Bločic ali iz Blok, mislim, da je bil to Zakrajšek. Komandant brigade mu začne naštevati: »Ti si bil takrat tam in tam; ti si to in to naredil (mu našteje vse „zločine“); in ker si to naredil, si obdolžen veleizdaje. Imaš kaj pripomniti?« »Nič.«

90 Marko Vrhunec.

In sta bila zgovorjena. Tako so deževale sodbe tisto noč, tako smo izgubili najboljše fante in može.

Upravitelju Skubicu so kot najhujše zločin prištevali to, ker je imel ožje stike s Petrovičem, cerkniškim občinskim tajnikom. Ker se je zanj potegnil neznani partizan, najbrž kak učitelj ali njegov znanec, so njegov proces preložili, sicer bi ga že tisto noč peljali na morišče.

Naše vrste so se krčile. Drugi dan so nove ljudi klicali na razsodbo. Veliko jih je bilo obsojenih na prisilno delo, kar je bilo takrat skoro isto kot obsodba na smrt. Besedo pri tem sodišču je imel že zgoraj omenjeni Vrhunčev sin iz Ljubljane. (Vrhunc, ravnatelj Trbov[eljske] prem[ogokopne] druž[be].)

Ta fant, star komaj 20 let, je prišel v sobo, nas povabil bliže in začel: »Vi vsi veste, kdo in kaj sem jaz, zato dovolite, da vam nekaj povem. Tovariši, jaz sem sin najbogatejšega Ljubljančana, pa se borim za proletariat in novi red. Vi vsi ste pa proletarci in reveži, pa se borite za buržuje. Zavedajte se, da živimo na prelomnici časov. Pri tem zastopa OF napredno stran, njej nasproti pa se bori reakcija. Reakcija je zastopnica zla, napredna OF je zastopnica dobrega, sedaj je na vas, da se odločite in se pridružite ali dobremu ali zlu. OF dela za nekaj dobrega. Kaj pa je dobro? Dobro je tisto, kar našemu narodu v tistih časih, v katerih živi, najbolj koristi. Edino dobro pa je danes osvobodilna borba. Na čelu te borbe pa je samo OF in njena narodnoosvobodilna vojska. Vi ste to [83] našo vojsko preganjali. Toda kljub temu smo mi danes močni. Mi napredujemo vsak dan. Ali ste že prebrali poročila? Kaj piše? Vidite, mi smo že daleč! Boštanj in Št. Janž sta naša. Rakek smo zavzeli. Proga Trst–Ljubljana je uničena. Kmalu bo vse v naših rokah. Potem pa še tole. Vi ste izdajali naše ljudi in jih pošiljali v internacijo. Mi vse to vemo. Tudi to nam je znano, kdo jih je izdajal. Nihče nam ne bo ušel. Imam še danes zvezo z Italijanom, ki mi vse pove. V rokah imamo tozadevne zapiske. Osvobodilna fronta ve vse! Sedaj moram iti, ker imam spodaj še delo. (Opomba: „spodaj“ pomeni sobo, v kateri so padale smrtne obsodbe in obsodbe v delavski bataljon.) Vi pa moje besede premišlujte in pripravite vprašanja. Jutri spet pridem. Se bomo še kaj pomenili. Nasvidenje!«

Drugi dan smo čakali nanj, a ga ni bilo. Ni nam prišel več „predavat“. Mu najbrž ni dišalo, ker je že pri prvem nastopu videl in čutil, da imamo „preveč mrzla ušesa“ za njegove komunistične podvige. Namesto nas si je izbral one, ki so bili obsojeni na prisilno delo v

delavski bataljon. Prvo delo, ki so ga morali ti reveži izvršiti, je bila ograja ob kasarni. In ta ograja je bila za koga? Za nje same! Bilo jih je okrog 40. Vrhunc jih je sklical na dvorišče. Morali so stati in ga poslušati. Ker je precej na glas govoril, smo ga mogli slišati tudi mi iz I. nadstropja. Med drugim je dejal sledeče: »Tovariši, vaši ljudje so spet začeli izdajati. Prej Italijanom, sedaj Nemcem. Ti izdajalci so v Ljubljani in nosijo na rokavih kljukasti križ ter stražijo na blokih. Poslušajte! Ko je prišel vlak internirancev v Ljubljano, se je zgodilo nekaj nezaslišanega: pregledali so vlak, svoje ljudi izpustili, druge zaprli v vlak in jih poslali na Jesenice. Ali ni to žalostno? Še vedno je izdajstvo nad lastnimi brati. Ali je to lepo, tovariši?«

Med njegovim govorom je zaradi nezadostne hrane oslavljen padel po tleh eden od poslušalcev. Kmalu za njim se je zgrudil še eden. Oba so odnesli, govornik pa je zapustil svoje obnemogle poslušalce.

Nekaj podobnega kot Vrhunc na dvorišču je govoril v naši sobi sodnik iz Novega mesta. Ta sodnik je ob neki drugi priliki rekel: »Jaz sem zato partizanski sodnik, ker upam, da me tu čaka kariera. Če zmagamo, jo dosežem, če pa ne, bo tudi konec mojega življenja. Z OF vstanem ali padem!« Ker gre torej za njegov obstoj, je jasno, da bo z vsemi močmi delal samo za OF, ker sicer se ne vzdrži na položaju. Ni torej delal zato, da bi koristil OF zaradi nje same, ampak zato, da ščiti svoj obstoj in da varuje samega sebe, ker v nekomunistični državi ne bo več za sodnika.

Temu sodniku in sploh vsakemu „višjemu“ smo se stalno pritoževali zaradi slabe hrane. Vsak nam je obljubljal, da se bo zboljšala, samo malo naj še potrpite. A živeli smo še kar naprej ob neslani vodki, v kateri je plavalo nekaj korenčkov in krompirjevih olupkov.

Posebne vrste obisk nam je nudil Mršek iz Unca. Ko je prišel v našo sobo, so tisti, ki so ga poznali, takoj skočili okrog njega in ga spraševali: »Ja povejte mi no, zakaj sem pa jaz tu. Zakaj so pa mene vzeli? Ali bomo šli kaj kmalu domov?« Nekaterim je odgovoril, da jih bodo kmalu izpustili. »Že tekom enega tedna boste Cerkničani doma, gotovo je bila pomota, da so vas vzeli. Sicer pa, kaj pa mislite, da bo z vami, kar vas [84] je tu notri Cerkničanov in drugih? Jaz zase sem prepričan, naj jih bo najmanj 10 ustreljenih.« V sobi pa nas je bilo približno 40.

Financar Godnjavec, ki so ga po njegovem pripovedovanju odpeljali takrat, ko je bil napad na Rakek, in mu očitali, da je nemški

špijon, je vprašal tega Mrška, kaj bodo z njim (Godnjavcem) naredili. In Mršek mu je odgovoril, kakor bi bila to najenostavnejša stvar na svetu, rekoč: »I, kaj neki! Ustrelili te bodo!« Pa sta bila zgovorjena. Lahko si mislimo, kako je bilo takrat Godnjavcu pri srcu.

Ko je bil Arhar bolan, je stal na straži posebne vrste partizan. Ta nasilnež je bil nek Primorec. Najprej so pod njegovim vodstvom pozno v noč prepevali partizanske pesmi – mogoče za pomirjenje Arharjevih živcev in bolezní! Ko so utihnili, je ta stražar hotel imeti glavno besedo. Norčeval se je iz komandirja straže in strahoval ostale partizane in jetnike. Če je kdo potrkal na vrata, ker bi rad šel na stranišče, mislite, da jih je odprl? Kaj še! Na jetnikovo trkanje je najprej zakričal: »Naprej!, se prav zlobno nasmejal in pustil reveža čakati pred vrati, da je hočeš ali nočeš moral [u]porabiti „kiblo“ ...

Poleg komisarjev so nas obiskovali še gostje posebne vrste. Komisarji [so] odhajali, ti novi gostje so pa ostajali pri nas in nam delali družbo. Tako so bili ljubeznivi, da smo se jih morali kar otepati in preganjati. Že v Kočevju so jih nekateri obirali. Jaz tam nisem dobil nobene [uši], čeprav me je na več krajih sumljivo srbelo. Bal sem se že, da sem dobil srbečico. Toda biti so morale uši. V Ribnici se je ta golazen namnožila, zato je bil tudi lov večji. V Stični sem se skopal in preoblekel. Mislil sem, da bom imel mir. Toda ta stvarca se je tako zaredila, da sem še proti koncu novembra imel sitnosti z njo. V času, ko sem užival gostoljubnost teh živalic, sem se spomnil na pesem, ki jo je prepeval vedno veseli in razposajeni moj rojak, sedaj doktor medicine, Herbert Hawlina. Pesem se glasi: »Če študent uši dobi, jupajdi, jupajda, tam za grmom jih duši, jupajdijada ...«

\* \* \*

Največji reveži so bili bolniki. Nekaj so jih odnesli v bolnico. A kmalu po našem prihodu se je partizanska bolnica preselila nekam na Kočevsko. Omenil sem že, da za bolnega Arharja ni bilo mogoče dobiti nobenega zdravnika. Tudi drugi bolniki so bili prepuščeni sami sebi. Videl sem fante, ki so imeli grižo. Edino zdravilo, ki so jim ga partizani nudili, je bila črna kava. Študent Danijel Rot je bil prehlajen in [je] poleg tega imel še veliko gnojno rano na nogi. Komaj se je vlekel po sobi. Drug fant je imel na hrbtu za dlan veliko gnojno rano. Za take bolnike nismo mogli dobiti ničesar. Obvez je primanjkovalo. Dolgo časa so bili brez vsake zdravniške oskrbe. V zadnjih dneh ribniških

ječ so na neprestano moledovanje dovolili medicincu Cimpermanu iz Blok, da je smel hoditi po sobah in obiskovati bolnike. Toda, dali so mu samo nekaj obvez, joda in aspirina. S tem se ni dalo mnogo pomagati, a hvala Bogu, da je bilo vsaj nekaj! Dne 22. oktobra zvečer pa smo izgubili še našega sanitejca, ki so ga zaradi „gotovosti“ poslali „na bolj varen kraj“ ...

Bilo je okrog 20. oktobra. Sodnik je poklical sobnega starešino [85] Teliča iz Starega trga in mu pojasnil, da bodo mnogi spuščeni na svobodo, če se bo prva skupina Ambruščanov, ki so bili za „mušter“<sup>91</sup> domov poslani, dobro obnesla. To se pravi, če se bodo po desetih dneh javili domačim terencem, potem bo šla domov druga skupina, nato tretja in tako dalje.

Če bodo pa ušli ali se v določenem roku ne bodo javili, ne bo spuščeni nihče več. Na tak način jih bo šlo lahko veliko domov, kalini pa ostanejo tukaj. (Opomba: Kalini so gotovo mišljeni oni, ki imajo „zločine“ nad seboj; če so ubili kakega partizana ali „nedolžne“ ljudi spravljali v internacijo in je potem v zaporih ali internaciji od teh ljudi kdo umrl, bil ubit ...)

\* \* \*

Partizanom se je začelo muditi. Pričeli so z masovnim zasliševanjem. Kar po 30 naenkrat so jih poklicali in pošiljali na sodnijo. Podnevi niso več zasliševali v kasarni; bali so se bombardiranja. Kmalu za tem zasliševanjem pa se je začelo masovno ubijanje.

Okoli 20. oktobra smo dobili nazaj legitimacije, brivski pribor; nazaj so priromale tudi slabše ure. Sodnik sam je takole rekel: »Dobili boste svoje stvari nazaj, pa obrijte se, da boste spet ljudem podobni.« Biti smo morali že pravcati divji možje!

Obrili smo se in počesali. In spet smo bili za med ljudi.

\* \* \*

ČRNA BORZA je imela tudi v zaporu svoje pristaše. Stražarji so prodajali tablico italijanskega vojaškega prepečenca po 25 Lir, pozneje po 35 Lir. Cigarete so bile po 25 Lir komad. Hlebček kruha po 35 in tudi 60–70 Lir. Toda lakota je bila nepremagljiva. Za denar, ki so ga prikrili, so kupovali te reči. Prav so imeli. So vsaj za nekaj časa lahko pozabili na lakoto. Jaz sem bil popolnoma odvisen od dobrote drugih. Telič in Baraga sta mi večkrat odstopila kakšen košček. Ta dva sta bila naša

91 Mušter – vzorec.

trgovca. Kadar sta se vrnila s svojih trgovskih potov, sta začela izza srajce in iz vseh žepov vleči prepečenec. Naši lačni sotrpini so seveda takoj planili okoli njiju in mahoma je bila zaloga prazna. Baraga in Telič sta bila zares trgovca. Takoj sta dobila „zvezo“, ki so jo pa partizanski stražarji drago plačali. Nekaj so jih zaradi črne borze ustrelili.

\* \* \*

Zadnje dni nismo dobivali več dnevnih poročil. To se nam je zdelo sumljivo, ker so še pred par dnevi kričali o sijajnih uspehih, sedaj pa molčijo. Gotovo jim gre slabo, sem si mislil; morda že prihajajo Nemci ali domobranci. Takim tolažilnim mislim sem se vdajal jaz in drugi, dokler ni prišel ukaz, da moramo vzeti spremo in sobo zapustiti. To je bilo 22. oktobra popoldne. Dejali so nas k Dobropoljcem. Pa komaj smo si izbrali prostore, so nas že začeli klicati. In vsak, ki je bil poklican, je moral iti po stopnicah navzdol v pritlično sobo, kjer je za mizo sedel komandant brigade in v seznam delal znake. Navzoč je bil tudi sodnik in nekaj partizanov. Ne vem, ali naj to žalostno komedijo imenujem sodišče ali razsodišče ali razglasitev sodbe ali kaj!

Izvršila se je pa ta reč takole. V mimohodu smo šli ob komandantu [86] brigade in sodniku. Komandant brigade, jaz ga bom tako imenoval, pa naj v resnici bo Pirkovič ali kdorkoli, je vsakega mimočega pogledal ali pa tudi ne, kakor se mu je zdelo. Na vprašanje, če je dotični ta in ta, je naredil znak v zapisnik. Nato je šel vsak nazaj po stopnicah navzgor v sobo, ki so mu jo odkazali. (Opomba: Soba, v kateri sem bil cele 3 tedne in v katero se nisem več vrnil, je bila določena za obsojence na smrt. Mislim, da so vanjo napodili 95 žrtev.)

Tomazin je bil poklican pred menoj. Komandant mu je rekel: »Hud belogardist si bil! Toda Mikužu se zahvali, da si oproščen. Sedaj greš v Stično.« Kmalu za njim sem prišel jaz na vrsto. Rekel mi je: »Ti si kaplan, kajne?« »Da.« »Iz Cerknice?« »Da.« »Stična! Sedaj greš v Stično, pa Mikužu se zahvali!« »Bom,« sem mu dogovoril, poleg njega stoječemu sodniku pa sem dejal: »Zakaj me pa ne pustite v Cerknico?« »Ne, tja te pa ne pustimo.« »Zakaj pa ne?« »Boš spet zoper nas rovaril.« »Nič ne bi.« »Te pa vojska ne bo sprejela!« »Saj sem imel samo propagando!« »Ja, saj to je ravno tista neumnost od tebe, da si imel propagando. To moramo tebi bolj zameriti kot kakšnemu navadnemu človeku.«

Rekel sem zbogom in odšel za drugimi v odkazano sobo, kjer sem

zagledal poleg g. Tomazina še enega človeka v kolarju. Bil je to župnik iz Iga, gospod svetnik Klemenčič,<sup>92</sup> doma iz Kovorja. To je vse časti in spoštovanja vreden duhovnik. Tudi on je bil obsojen na internacijo v Stično. Mnogo smo si imeli povedati. Njega so v kasarno prignali šele tisto popoldne. Prej je bil zaprt na ribniški sodnji. Poleg njega so v vojašnico prignali še Škrbca Janka, brata g. dekana Škrbca,<sup>93</sup> in župana iz Iga g. Mrzela in Goderja uprav[itelja]. Zanimivo je to, da je bil omenjeni dekanov brat izvoljen za partizanskega poslanca turjaške graščine. Zakaj ravno on, ne vem. Po mojem mnenju zaradi tega, da bi delali z njim reklamo. Ker pa je bil nezanesljiv, je moral iti ...

Zvečer nam je stražar zaupno povedal: »Lahko ste srečni, da ste v tej sobi. Ker za tiste, ki so tam zraven, nocoj ne bo dobro.«

Tisti večer<sup>94</sup> so jih 95 odpeljali na morišče. Enemu od njih se je posrečilo uiti iz groba. Tistemu kraju se pravi Jelenov dol.<sup>95</sup> Regljala je strojnica in podirala zvezane žrtve, ki so padale v jamo. Enega krogle niso zadele, med druge ga je v jamo vrgel hlip krogel. Ko se je prebudil iz omedlevice, je z grozo spoznal, da je živ med mrtvimi. Bil pa je zvezan na rokah in nogah. Zastokal je zaradi neugodnega položaja. To je slišal partizan in streljal proti njemu. K sreči ga ni zadel. Poskušal se je izmotati. Težko je šlo. Končno se mu je pa le posrečilo, da se je rešil vezi na nogah. Nato se je previdno dvignil, prišel na vrh in zbežal iz zevajočega groba z zvezanimi rokami. (Opomba: To zgodbo sem slišal od ljudi, ki jim lahko verjamem.)

Nekaj strašnega je bila za nas tista noč. V sobi je gorela luč, nad nami so letali avioni. Bili smo v strahu pred zračnim napadom. Luči nismo mogli ugasniti, ker je bilo stikalo zunaj sobe, stražarji pa našega kričanja niso slišali. Vdal sem se v božjo voljo, naj pride karkoli! A to še ni vse. Vznemirjalo nas je tudi brnenje avtomobilov, na katere so, kakor živino, nakladali obsojence in jih vozili v smrt. Vsake pol ure smo slišali klicanje imen, odpiranje in zapiranje vrat, tek po stopnicah in spet ropotanje strojev ... Vse to se je mešalo med seboj, tako da me je še danes groza, če se spomnim tistih nočnih ur v ribniških kasarnah. Pa takrat mi je bilo vseeno: ali življenje ali smrt.

[87] Tisti dan je bil petek. Res veliki petek za tiste, ki so jih odpeljali.

92 Janez Klemenčič (\*7. 5. 1885 Kovor, †26. 1. 1957 Lemont, ZDA)

93 Matija Škerbec (\*5. 11. 1886 Stari trg pri Ložu, †17. 10. 1963 Cleveland, ZDA)

94 22. oktobra 1943.

95 Jelendol pri Grčaricah.

Zvečer nas je občinski tajnik iz Krke g. Rebolj popisoval, kakor mu je bilo od strani partizanov naročeno. Z njim je bil tudi sin. Ko je partizan, ki je Rebolja poznal, videl, da sta oče in sin skupaj zaprta, je rekel: »Saj za „ta starga“ mi nič ni, a „ta mladega“ je škoda.« V našem kotu je bil poleg g. Klemenčiča in g. Tomazina še g. Skubic, Roglič, Telič in oba salezijanska dijaka.

V soboto zjutraj so poklicali Teliča v vežo. Ko je prišel nazaj, je ves vesel pripovedoval, da mu je hčerka Milena izprosila oprostitev od smrtne kazni, da je obsojen samo na prisilno delo.

Dopoldne je prišel v sobo sodnik v spremstvu nekega tovariša, ki se je dal klicati na ime „Luka“.<sup>96</sup> Ta Luka je moral biti nekaj več. Bral sem nekje, da je Luka član druge trojke KPS. Mogoče je to prav tisti Luka, ki nas je takrat „počastil“ s svojim obiskom. Na rami je imel brzostrelko kot vsi „ta višji“. Imel sem vtis, da je Luka imel tistikrat inspekcijo nad sodnikom samim.

Popoldne je sodnik še enkrat prišel. Mi trije smo ga vprašali, kdaj odidemo v Stično. »Takoj, ko dobimo stražo,« je odgovoril. »Pa. Ali se bomo peljali ali peš hodili?« sem ga vprašal. »Peljali se boste!«

Ko so drugi silili vanj, je nervozno odskočil in rekel: »Le bolj daleč bodite! Ne hodite preblizu, ker vi imate uši, jaz jih pa še nimam!« Nato se je obrnil po sobi in začel: »Tu sem vam prinesel knjižico o Plenumu OF. V tem Plenumu so zastopane prav vse struje: komunisti, krščanski socialisti in sokoli. In komunisti so celo v manjšini! Zdaj me pa poslušajte! Nekateri od vas so šli domov in tudi vi boste šli. Toda glejte, da boste pametni! Ambruščani so se dobro odrezali. Tole vam rečem. Lahko se zgodi, da bomo morali vsi nazaj v gozd za nekaj časa. Ne rečem, da se bo zagotovo zgodilo, toda, če se bo zgodilo, moramo biti na to pripravljeni. Če hočete, tudi vas sprejmemo v partizansko vojsko. Imeli boste vse pravice pravih partizanov. Samo, gorje pa tistim, ki bi iz vojske ušli. S temi se bo postopalo kakor z dezertjerji. In še to vam povem: če bo kdo sodeloval z Nemcem in pride v našo pest, ta bo brez ozira streljan. Do sedaj smo vam prizanašali, če se pa še enkrat spozabite, bo konec z vami! Zdaj pa še besedo o Angležih. Vi računate, da vas bodo Angleži rešili. Toda, ali veste, kakšni so Angleži? Ali mislite, da se kaj brigajo za nas? Kaj še! Res so zadnje čase zagnali v okolici Ribnice orožja od čuda veliko, a tega, česar potrebujemo, nam

96 Franc Leskošek - Luka (\*9. 12. 1897 Celje, †5. 6. 1983 Ljubljana)

pa ne vržejo. Angleži samo druge pošiljajo v boj. Rusija se mora sama boriti, dočim imajo Angleži v Palestini 3.000.000 vojakov, ki so brez dela, namesto da bi napadali ali dali pomoč v Italijo. Če primerjamo, koliko Angležev se bori, potem je to toliko, kot če bi od vas, ki vas je v sobi 100, poslali v boj samo 2 vojaka, drugih 98 bi pa ostalo doma in lenobo paslo. Vse kaže, da bodo Angleži šele takrat zares začeli, ko se bodo tovarne za orožje, ki so jih komaj zgradili, rentirale, ko bodo imele dovolj dobička. Šele potem bo konec vojne. Taki so Angleži!»

Sodnik je računal, da bomo z aplavzom nagradili njegovo izvajanje. Toda govor se je obrnil čisto na drugo stran. Fant, ki so se mu [88] od lakote že pajčevine delale v želodcu, se je opotekajoč dvignil in rekel: »Jaz tega ne morem več prenašati. Rajši me kar pred zid postavite in ustrelite, kot da bi moral še naprej stradati!« Sodnik ga je nahrulil, kaj se upira in uganja domišljavost. »Sam si kriv, da si tu! Molči, ker nimaš nobene besede! Če ne, te bomo res postavili pred zid!« Mislim, da je zvečer prav ta fant po nesreči polil nekaj menaže po tleh. Bil je pa tako sestradan, da je pokleknil na tla in z največjo naglico začel pobirati tiste krompirjeve olupke, ki so kakor papirčki ležali med razlito kuhano vodo. Ko je vse, kar je bilo količkaj večjega, pobral, je zagledal še pol fižolove luščine. Kakor sestradan pes je planil še na tisto luščino in jo z vso slastjo zaužil, čeprav se je valjala na umazanem podu.

Mi trije, ki smo edini vedeli, kam gremo, smo vprašali sodnika, če bomo dobili svoj denar nazaj. »Da, takoj! Tudi zato sem prišel. Gremo kar tja v sosednjo sobo.« Z nami je šel še en partizan.

Tam sem dobil vseh 1000 Lir nazaj. Ko sem vprašal za Dolarje, mi je sodnik pojasnil: »Veš tovariš, teh pa ne boš dobil nazaj, ker so tuja valuta.« Potem sem rekel za uro: »Kaj pa uro, ali jo bom dobil nazaj?« »Kaj, ali ti je še niso vrnili?« me je sodnik kar se da začudeno vprašal. »Ne še,« sem odgovoril. »Jo dobiš. Samo malo boš moral še počakati. Jutri zjutraj jo zagotovo dobiš.« Nato sta on in pričujoči partizan z največjo resnostjo nekaj zapisovala v svoje beležke in mi sveto zatrjevala, da dobim uro v najkrajšem času nazaj. Kočno se je pa moralo sodniku vse to že preneumno zdeti, zato je odkrito in brez ovinkov povedal: »Če pa ure ne bo, ti moram pojasniti, da tisti, ki se v boju prav posebno odlikuje, dobi za nagrado uro ali kaj drugega podobnega.«

Zanimalo nas je, koliko časa nas mislijo držati v Stični. Na tozadevno vprašanje je sodnik odgovoril: »Tam boste do popolne osvoboditve, ki pa ni daleč.« Ne vem, kaj je hotel s tem povedati. Ali se je norčeval ali

je zares mislil, da bodo partizani v kratkem vso Slovenijo „osvobodili“. Možno je, da je bil o tem prepričan, ker je tudi Mikuž škocjanskemu kaplanu Malovrhu rekel: »Toda, tovariši, naš položaj je na Savi.«

Popolna osvoboditev bi lahko pomenila tudi osvoboditev od življenja ali pa osvoboditev, ko bodo prišli Nemci v Stično.

Vprašal sem: »Kaj pa če Nemci pridejo v Stično? Tudi to se lahko zgodi.« »Če pridejo, pa pridejo,« je odgovoril, »vi samo to glejte, da z njimi ne boste aktivno sodelovali, je blizu nemške meje, da se boste dobro obnašali.«

Ko smo se zanimali še za tiste, ki so jih prejšnjo noč vozili iz ribniških ječ, je sodnik odgovoril: »Ja, veste, ker ne morejo biti tukaj, smo jih poslali na „bolj varen“ kraj.«

Vrnili smo se v veliko sobo. Skubicu sem dal nekaj denarja in mu obljubil „škrnicelj“. Zvečer se je od nas poslovil in šel v sosednjo sobo. Potem se nismo videli nikdar več. V nedeljo zjutraj,<sup>97</sup> ko smo odhajali iz kasarne, sem za kratek hip pogledal v sobo, kjer so bili zaprti prisilni delavci. Takrat sem zadnjikrat videl Bonača Janeza in druge Meniševce, enega od Švigljevih z Jezera in Purkata. Zaradi tega Purkata me še sedaj vest peče, ker ga nisem o verskih rečeh bolj poučil. Imel je namreč [89] vero posebne vrste. Najbolj si tega moža umiril in ga spravil v zadovoljstvo, če si mu dal čik. Kar razjasnil se mu je obraz. Ko je pa čikov zmanjkalo in ko smo za hrano dobivali samo vodo, je začel klicati „tavžente“ hudičev in Judov ... Rekli smo mu, da kleti ni lepo. Pa je odgovoril: »Kaj boš pa samo molil, tudi zakleti je treba, pa bo takoj boljša hrana. Zato je zanič „košta“, ker preveč molite.« In takoj opoldne je bila hrana boljša. Videl sem ga, kako se je smehljaj. Rekel sicer ni nič, toda s svojim zadovoljstvom je gotovo hotel povedati tole: »No, vidite, zakleti je treba, pa človek takoj dobi, česar si želi.«

Novi red mu ni bil kaj preveč pri srcu. Preklinjal je partizanski raj in partizane. A nazadnje je na naše opomine število svojih „hudičev“ zelo skrčil. Skoro ga nisi slišal zakleti. Partizani so ga ubili nekje blizu [Velikih] Lašč.

\* \* \*

### **Dnevni red v ribniški ječi.**

Zadnji čas smo vstajali zelo pozno, da smo na ta način čuvali telesno energijo. Nato smo se umili in pometli sobo. Potem smo sedli na svoja

<sup>97</sup> 24. oktobra 1943.

mesta, se med seboj tolažili in pričakovali, kdaj se bodo odprla vrata in bo prišla „ogledna komisija za nabavo čevljev“. Ko je ta odšla, smo čakali na kazan. Na glas moliti nismo smeli, zato je molil vsak sam zase. Tudi pred in po jedi od začetka nismo skupno molili. Ko pa je postala hrana izredno slaba, sem svojim sotrpinom predlagal, da bi bilo pametno, če bi pred in po jedi na glas molili, da bi Bog dal hrani večjo moč. Če namreč Bog hoče, nam more tudi voda koristiti in nadomestiti vsako drugo hrano. Prosimo torej Boga za blagoslov te naše uboge hrane ali bolje jetniške revščine, da ji On da tako moč, da ne bomo preveč oslabili, četudi je hrana nezadostna. Potem sem pred in po vsaki jedi molil in naredil križ nad njo v blagoslov. Molili smo na glas brez ozira na stražarje in brez ozira na njih poglavarje, katerih eden nam je svetoval, da je bolje, če molimo po tihem ... Ko je minilo kosilo, smo čakali na večerjo in si dolgčas preganjali na razne načine. Ko se je naredila noč, smo se Cerknjani zbrali v kot in zmolili rožni venec, obudili kesanje, si voščili srečno noč in božje varstvo ter zaspali.

Tako je minilo 22 dni v ribniškem zaporu. Zadnjih 10 dni bi moral biti v Stični, ker sem bil že tisti večer oproščen, ko nas je Mikuž obiskal, toda iz Ribnice me niso spustili zato, ker so se bali, da bi me v Stični Nemci ne osvobodili. Ko bi bil namreč svoboden, bi v Ljubljani pripovedoval, kaj sem videl in doživel. A prav tega so se bali. Zato so me držali še 10 dni v zaporu. Toda kljub temu je prišel 24. oktober 1943, dan rešitve zame in za moja dva duhovna sobrata. Nismo šli sicer v svobodo, a šli smo v boljše razmere. To je vedel tudi partizanski sodnik, ko je rekel: »V Stično boste šli, tam boste pa gospodje. Ne vem, zakaj imate take predprave.«

### [90] Partizanska internacija v Stični

Drugi dan, v nedeljo, 24. oktobra, pride partizan in ukaže: »Tisti, ki greste v Stično, se hitro pripravite za odhod!«

„Škrnicelj“, ki mi je bil 4 tedne najljubši prijatelj in katerega vsebina je dala toliko „cigaret“, sem pustil tam. Vzel sem aktovko in zavoj, ki sem ga zvezal z vezalkami za čevlje, si vrgel odejo čez rame, pa hajdi na svobodo. Bilo je ob 9<sup>h</sup> dopoldne.

Šli smo skozi Ribnico. Ker je bila nedelja, smo srečevali mnogo ljudi, ki nas niso še preveč začudeno gledali. Tudi pozdrav: »Hvaljen Jezus!« smo slišali. Spremljala sta nas 2 partizanska stražarja. Starejši je

bil dober, naš človek, doma iz Loškega Potoka. Menda se piše Kordiš. Če se je le dalo, nam je pomagal. V nekem mlinu je dobil kruha za nas. Tudi najvažnejše novice smo skrivaj zvedeli od njega. Hud je bil pa drugi, mlajši stražar iz Črnomlja. Prejšnji ponedeljek je peljal g. dekana Bitnarja v Stično. Tisti dan je neprestano lilo kakor iz škafe. Do skrajnosti izčrpan je gospod dekan prišel v Stično.

Mi smo pa, hvala Bogu, imeli zelo lepo vreme. Veseli smo šli Stični naproti, ker smo vedeli, da se nam bo tam res v najkrajšem času približala popolna osvoboditev. Starejši stražar nam je zaupal, da bomo kmalu rešeni, ker so Nemci že v Črnomlju in Novem mestu. Dejal je, da se bo z naslednjim dnem začela ofenziva in bo tudi on zbežal, če bo le dobil priložnost za to. Tarnal je, kako težko je biti pri partizanih, kako slabo hrano imajo novomobiliziranci v nasprotju s starimi partizani, ki imajo vsega dovolj.

Na cesti je bila povsod najstrožja kontrola. Tudi njihovi ljudje so se morali na vsakem vogalu legitimirati in pokazati dovolilnico. Prav vsakega so ustavili. Res, v takih razmerah bi ne imelo pomena uiti. Prej ali slej bi ubežnika terenci ali vojaki dobili v svojo pest.

Mislili smo, da se bomo peljali, toda v Ribnici nismo dobili voza. Morali smo iti naprej. Komaj smo že vlačili noge za seboj. Bili smo utrujeni od ječe in od slabe hrane opešani ter razrahljanih živcev. Kar poganjati sem se moral, da sem ustregel priganjajočemu mlajšemu partizanu, ki je kar naprej kričal: »Ajde, ajde! Le brže, le brže!« In če sem se katerikrat opotekel na sredo ceste, je brž zavpil: »Na desno, da 'ko ne povozi!«

V naselju blizu Ribnice, mislim, da se vas imenuje Breg, smo iskali konja in voz. Prehodili smo celo vas – brez uspeha. Pri zadnji hiši je gospod Tomazin naredil veliko dobro delo. Dregnil sem ga in mu rekel: »Ti Ludvik, ti imaš bolj namazan jezik, reci, no, če imajo kaj kruha.« In res. Začel je gospodinji pripovedovati, da smo duhovniki, ki nas peljejo v internacijo v Stično in da prosimo kruha, ker nas čaka še dolga pot. Zasmilili smo se ji. Šla je v hišo in nam prinesla tankega belega kruha, ki mu menda tam pravijo „mlinc“. Kako smo se ga razveselili! Gospodinja je rekla, ko ga je delila: »Mi sami čakamo, kdaj bomo morali bežati. Zato sem spekla takle kruhek.« Vsak je dobil kos. Zelo se nam je prilegel. Kar čutil sem, kako je počasi lezla toplota po telesu, v roke, v noge, [91] v prste. Prej nas je zeblo, ker je bil hladen jesenski dan in so nam partizani vso kri „ohladili“. Ko smo pa zaužili

tisti kruh, smo dobili tudi moč, da smo hitreje stopali, in dobili upanje, da bomo navsezadnje le prišli do cilja, četudi peš.

Pešačili smo – to besedo je rabil mlajši partizanski spremljevalec – do Žlebiča. Tam smo čakali na vprego. Kaplan Tomazin je hotel pobrati jabolko, ki je ležalo v ogradi kraj ceste. Toda mlajši stražar mu ni pustil, da bi zlezel pod ograjo in ga pobral in [je] zavpil nad njim. Ko je to videla neka Srbkinja, ki je baje tam poročena, je ozmerjala partizana, češ, kako je vendar brezsrčen, da revežu niti na tleh ležečega jabolka ne privošči. Zraven stoječi partizanski funkcionar, ki se je smolil tam okoli Srbkinje, pa je pohvalil mladega stražarja, da je prav ravnal. Ona pa je šla v hišo in vsakemu od nas prinesla lepo jabolko.

Ljudje so bili z nami res dobri. Povsod, kjer smo prosili, so nam pomagali. Tu sem videl, da so resnične besede pregovora, ki pravi, da ta, ki jezika „špara“, kruha strada. Mi smo pridno rabili jezik, pa tudi dobili.

V Žlebiču smo končno dobili voz. Tisti, ki nas je peljal, je bil prijazen človek. Jaz sem sedel poleg mlajšega stražarja. Starejši nam je v nekem mlinu priskrbel kruha. Razdelil ga je. Od svojega kosa sem pol odstopil mlajšemu stražarju, da bi ga pridobil zase. Res je potem postal zgovornejši. Na več krajih smo videli ljudi v železničarskih uniformah, ki so nekaj premetavali. Čeprav je bila nedelja, so delali. Ko smo se pripeljali v Ortnek, smo se oglasili v gradu. Tam so nam dobro postregli. Kuharica nam je dala dobršne kose kruha za na pot. Z vozom, ki so nam ga dali grajski, smo se peljali v Velike Lašče. Spotoma smo videli na več mestih razdrto železniško progo. Takrat sem se spomnil besed partizanskega funkcionarja (mislim, da je bil sodnik iz Ribnice), ki je dejal: »Pet let ne bodo popravljene naše železnice. Toda nič ne pomaga. Moramo tako, če hočemo narod osvoboditi.« Pač čudno pojmovanje osvobajanja!

V Velikih Laščah smo šli na komando mesta. Sedež je imela izven naselja. Po dolgem čakanju smo se vrnili v Lašče. Ko smo čakali pred hišo, kjer je bila komanda mesta, sem si zapomnil 2 partizanska prostovoljca, ki sta bržkone prispela iz Ljubljane. Napravljena sta bila kot dva turista. Gotovo sta si predstavljala, da je partizanska vojska idila pod smreko. Eden od njiju je šel na komando, drugi je čakal zunaj. Ko se je prvi vrnil z dovoljenjem in z nakaznico za kosilo, je rekel zunaj čakajoči: »No, ali si dobil?« »Sem.« »Ali za hrano tudi? Saj so nama rekli, da imava vse pravice prvih partizanov in vse ugodnosti. Ali si dobil nakaznico za hrano?« »Sem.« »No, saj to je pa glavno. Gremo!«

In sta šla. Mi pa tudi, ker smo v enakem času dobili nakaznice za hrano. Peljali so nas v „Vatikan“. Tam smo dobili dobro kosilo: izvrstno rižoto. Po 7 tednih sem se enkrat spet pošteno najedel. Iz Velikih Lašč smo „pešačili“ do Rašice. Nad nami je letel nemški avion in metal letake. Na tej poti smo srečali ženico, ki nas je najprej prodirno gledala, potem pa pozdravila: »Dober dan, gospodje, hvaljen Jezus!«

V Rašici smo skoro 2 uri čakali na konjsko vprego. Debeli terenec nam je medtem pripovedoval o Tomažinu, ki je bil z nami v Ribnici zaprt. [92] Tomažina je dolžil, da je hitlerjanec in ne vem kaj še vse. Govoril je tudi o možnosti, da bo šla mimo Rašice partizanska vojska. Po dolgem iskanju po vasi smo dobili vprego v podobi voza, ki se je zibal na vse strani, kamor si hotel. Peljali smo se pa le! Tisti, ki nas je vozil, je bil protipartizanski človek. Med potjo smo slišali streljanje. Mlajši stražar se je zanimal, zakaj strelja. »Vežbajo,« je odvrnil naš voznik, »pa v gozdu se skriva okrog 100 fantov pred partizani.« »Hudiča,« je zaskrbljeno zaklical mlajši partizan in se oziral okoli. Prispeli smo v Zdensko vas. Tam smo se oglasili pri Erčulovih. Njihov Hinko je bil tudi z nami zaprt v Ribnici. Pogostili so nas. Hoteli smo ostati v Zdenski vasi, ker smo bili trudni, a mlajši partizanski stražar ni pustil, da bi tam prenočili. Se je menda bal, da bodo prišli ponoči skrivači in nas osvobodili. Terenec iz Zdenske vasi je bil z nami zelo prijazen. Pripravili so konja in voz in se odpeljali proti Hočevju. Vozil nas je Erčulov oče. (Opomba: Tega gospodarja so pozneje partizani zelo izropali.)

Iz Hočevja smo šli peš v Krko. Ta pot me je precej utrudila. Hodili smo po bližnjicah. Če sem hotel kam naprej priti, sem moral jesti kruh. Ko mi ga je zmanjkalo, sem z veliko težavo vlekel noge za seboj. Sam sebi sem se moral smejati, ker sem bil tako odvisen od jedi. Na komandi mesta Krka smo se nekoliko odpočili. Prišel nas je pogledat tudi nek učitelj, ki ga je g. Tomazin poznal. Govoril je marsikaj. Med drugim je povedal tudi to, da mislijo v Stični odpreti gimnazijo za dijake na osvobojenem ozemlju ... Ker je to reč s tako resnostjo pripovedoval, smo se pošalili, da bomo mi lahko za profesorje na tej gimnaziji, saj drugega dela itak ne bomo imeli v internaciji.

Po polurnem čakanju smo sedli na voz in se preko Muljave peljali v varstvo Stišenske Matere božje. Ker smo se vozili ponoči, nas je pred vsakim naseljem ustavila straža: »Stoj!« »STAL sem!« »Kdo tam?« »Partizani!« »Partizani naprej!« In naš spremljevalec (mlajši!) je šel

naprej, pokazal dovoljenje, pojasnil, kdo smo, in šli smo naprej ... Na Muljavi smo morali pokazati celo legitimacije. Ko smo stražarju rekli, da nimamo drugega kot osebne izkaznice, izdane od italijanski oblasti, je ta odgovoril: »Saj to so edine pravnomočne legitimacije.«

Ko smo bili že blizu cilja, je vojak, ki je na cesti stražil, vprašal našega divjega mlajšega partizanskega stražarja, ki se je celo pot delal zelo važnega in starejšemu ni pustil nobene besede, če ve za geslo. Toda osramočen je moral priznati, da je pozabil na Krki vprašati, kakšno je geslo. Šel je na komando mesta, ki je dala enega stražarja za spremstvo, da bi se nam kaj ne primerilo. Odpeljali smo se in prišli na Marof, kjer je bil sedež VOS-a, slovenske Čeke.<sup>98</sup> Vstopili smo v hišo. Peljali so nas v kuhinjo, katere strop je bil črn in stene zamazane. Bila je notri miza, klop in nekaj stolov. Na manjši mizi je bilo okoli 20 krožnikov. Bil sem presenečen. Gg. Klemenčič in Tomazin tudi. Molče smo drug drugega gledali. Ne vem, kaj sta onadva mislila, gotovo pa je to, da smo vsi pričakovali, da bomo šli v samostan, ne pa na Marof. »Moj Bog,« sem si mislil, »ali bomo morali tu ostati? Toda to ne bo internacija, ampak prava ječa, če bomo morali prebivati v tej zakajeni sobi in pod stalnim nadzorstvom domačih in tujih razbojnikov. [93] A vse kaže, da bomo res tu ostali. Krožnikov na mizi je že približno toliko kot tistih bogoslovcev in duhovnikov, ki so podpisani na izjavi. Na, sedaj pa imaš! Celo pot sem se že veselil, da bom zvečer v samostanu med ljubeznivimi patri, zdaj so nas pa poslali semkaj med te rogovileže.«

Tako sem sam pri sebi premišljeval in si z negotovostjo glavo ubijal. Ker sem pa hotel biti na jasnem, sem vprašal partizana, ki je imel veliko bulo in brazgotino na obrazu: »Tovariš stražar, ali bi lahko zvedel, koliko vas je v tej hiši?« Mi ni odgovoril na vprašanje. Jaz sem pa nadaljeval: »Kje so pa tisti bogoslovci, ki so internirani? Ali so v tej hiši?« »Saj tu ni nobenega bogoslovca!« »Kje pa so potem?« »V samostanu.« »Kje so pa duhovniki, ki so prav tako internirani? Ali so tudi v samostanu?« »Tudi.« »Kaj pa mi? Ali ostanemo kar tu med vami?« »Ne! Tudi vi greste v samostan.« Pomiril sem se, ker sem vedel, da gremo tudi mi tja med bele zidove, kjer se bomo odpočili in po dolgem času spet lahko v miru maševali. Tudi oba moja tovariša sta tiste trenutke na podoben način doživljala.

Čez par minut smo krenili na pot. Ura je morala biti že 11<sup>h</sup> pono-

98 ČEKA je bila prva sovjetska varnostno-obveščevalna služba.

či, ko smo prispeli do samostana. Ker smo prišli tako pozno, so bila vrata samostana že zaprta. Precej časa smo morali razbijati, da so se odprla. Samostanski brat, ki nam je odklenil, je šel poklicat g. p. Mavra Grebenca,<sup>99</sup> kateremu so partizani ubili brata, samostanskega ekonoma p. Placida.<sup>100</sup> Tudi p. Maver je bil nekaj časa zaprt v Novem mestu. A so ga spustili in internirali v domačem samostanu. Prišel nas je pozdravit še p. Štefan Kraljič,<sup>101</sup> ki je bil z dr. Blatnikom zaprt v Novem mestu. Tudi ta dva sta bila internirana v Stični. Drug drugemu smo pripovedovali svoja doživetja in Boga hvalili, da nas je rešil. Gg. patri so nam postregli z dobro večerjo. Ko je ura odbila polnoč, smo šli k počitku. Imel sem prijetne sanje, da je partizanska vojska razpadla in da sem nazadnje tolikrat omenjenemu sodniku iz Novega mesta dal odvezo.

Ko sva bila z g. Tomazinom drugi dan pri zajtrku, naju je z obiskom počastil presvetli opat g. dr. Kostelec.<sup>102</sup> G. Tomazin mu je v kratkih besedah povedal vso zgodbo. Presvetli gospod opat je bil videti zelo zaskrbljen in žalosten. Kako bi tudi ne bil, ko so mu pa komunisti odpeljali tako sposobnega ekonoma, dobrega gospoda p. Placida, in samostan proglasili za narodno last in celo govorili, da bodo v samostanu odprli „republikansko“ partizansko gimnazijo. Vse samostansko imetje so popisali. Še orehe in suhe hruške! In, da partizani ne bi vseh teh dobrot dobili v roke, smo mi interniranci pridno segali v vreče, kjer so bile te reči. Pa nikar ne mislite, da smo jih kradli! Da boste vse vedeli, moram povedati to, da smo samostanskim bratom pomagali „ribati“ repo in zelje in si na ta način zaslužili pravico do kakega priboljška.

Stanovali smo v tistem delu samostana, kjer je pokojni gospod nadškof Jeglič<sup>103</sup> imel svoje sobe. Tam, kjer je bila nekdanja škofova obednica, so prebivali bogoslovci, nas 4, to je: Bukovca Janeza, Malovrha Franceta, Tomazina Ludvika in mene, so pa dali v škofov oratorij. Oltar smo prenesli v sosednjo sobo. Toda iz vsega, kar je bilo v sobi, je vel duh velikega pokojnika.

99 P. Maver Grebenc (\*8. 3. 1911 Ribnica na Dol., †10. 4. 1993 Huben, Avstrija)

100 P. Placid Grebenc (\*12. 6. 1909 Ribnica na Dol., †24. 10. 1943 Bavdle nad Grčaricami, ubit)

101 P. Štefan Kraljič (\*25. 12. 1909 Tomišelj, †22. 3. 1971 Kenmare, Severna Dakota, ZDA)

102 Opat dr. Avguštin Kostelec (\*5. 8. 1879 Metlika, †22. 2. 1963 Stična)

103 Ljubljanski knezoškof dr. Anton Bonaventura Jeglič (\*29. 5. 1850 Begunje na Gor., †2. 7. 1937 Stična)

Nas mlajših je bilo menda 22. V hiši, ki je zgrajena poleg žitnice, je bilo še 25–30 starejših gospodov mašnikov z Gorenjske [93a] in Štajerske. Ker pa živimo v časih, ko vladajo razni poglavniki, smo tudi mi imeli svojega poglavnika v osebi g. Sokliča,<sup>104</sup> duh[ovnega] svetnika in župnika iz Slovenj Gradca. Določal je dnevni red, povedal dnevne novice, pomagal bolnikom z zdravili, ki jih je premogla njegova apoteka, z eno besedo, bil nam je res oče. Od gospodov sem si zapomnil še g. Kocjančiča.<sup>105</sup> Napovedoval je vsak večer: »Jutrišnja maša, gospodje, bo ...« Če se [je] dobri gospod zmotil, mu nismo preveč zamerili, ker zmotiti se je človeško. G. Kocjančič se je zanimal tudi za naše rojstne in druge podatke. Še hujši zgodovinar pa je bil g. Markič,<sup>106</sup> ki je na vsak način hotel med nami odkriti koga, ki bi bil plemenite krvi in rojen v kakšnem gradu. Posebej sem se seznanil še z g. Pfajferjem<sup>107</sup> in [si] zapomnil g. Gostišo.<sup>108</sup> Faro je imel nekje na Kočevskem. Ker se razume na stroje, je svoj čas celo partizanom popravljajl mitraljez, toda tega ni storil iz ljubezni do partizanov, ampak zato, ker ga tako delo veseli. Zapomnil sem si njegove gumijaste škornje, v katerih tudi mašuje. Tobaka za njuhanje je imel takrat veliko zalogo – polno kjangtarco.<sup>109</sup> Je pa drugače zelo pobožen in blag gospod ter radodaren. Vse bi razdal, če bi ga kdo prosil. V sobi na mizi je imel vse polno ključavnic, ključev, popravljajl je ure, če se [je] stroj polomil, so njega poklicali i. t. d. Enkrat prve dni me je poklical in iz žepa privlekel velikansko hruško, kateri se je sam odrekel, samo, da bi storil dobro delo. Nato mi je dal še kos kruha, ki je bil sredi namazan z lanenim oljem. Izročil mi ga je rekoč: »Nate! Tole sem vam prinesel, ker ste tako slabega zdravja. Veste, ta kruh je namazan z lanenim oljem, a nič ne de! Tudi živali dajejo tako olje, če je bolna. Če pa živali koristi, tudi vam ne bo škodovalo.«

Ker sem bil sestradan, sem prve dni bivanja v Stični mnogo jedel. Želodec se je pa takih reči odvadil, zato mi je odpovedal pokorščino, tako da sem moral nekaj časa jemati jedi le v malih obrokih. Po desetih dneh miru in dobrega življenja sem tehtal 58 kg, koliko sem imel

104 Jakob Soklič (\*7. 5. 1893 Bled, †21. 12. 1972 Slovenj Gradec)

105 Anton Kocjančič (\*9. 1. 1868 Lom pri Tržiču, †28. 3. 1958 Prihova)

106 Jožef Markič (\*25. 3. 1885 Naklo, †24. 10. 1962 Struga pri Otočcu)

107 Franc Pfajfar (\*1. 2. 1888 Selca, †29. 10. 1977 Velesovo)

108 Vinko Gostiša (\*21. 1. 1894 Ajdovec, †22. 8. 1961 Zaplana)

109 Kjangtarica – steklenica pletenka od italijanskega vina iz pokrajine Chianti.

ob prihodu v Stično, mi pa ni znano, ker mi ni prišlo na misel, da bi se tehtal. Toda vkljub dobri hrani sem bil še vedno slaboten in brez prave moči. Kolena me niso ubogala in po stopnicah navzgor sem šel zelo težko in sem se redno moral prijemati za ograjo kot bolnik, ki je prestal težko bolezen, pa telo ne uboga njegove volje. Po ravnem sem lahko hodil, zato sem mogel prehoditi dolgo pot iz Stične v Ljubljano.

### Rešitev se bliža.

Letaki, ki jih je metal avion, so naznanjali, da se bliža nemška vojska, za njo pa gredo domobranci, ki bodo prevzeli oblast v roke. Da bi partizani preprečili branje teh letakov, so razširili med ljudi govorico, da so letaki zastrupljeni s tifusom in bo vsak, kdor se letaka dotakne, dobil to strašno bolezen. Ljudstvo je to verjelo in začelo z gnojnimi vilami uničevati tako nevarnega sovražnika ... Letake so namreč natikali na vile in jih odnesli na varen kraj.

Tik pred prihodom Nemcev je bil v samostanu partizanski miting. Dvorano so pobarvali z rdečimi „okraski“. Govorili so tudi o nas. Predavatelj je trdil, da so nas vendar enkrat odtrgali od orožja in pripekljali nazaj k oltarju. Potem so bežali, ker so jim bili Nemci za petami. Toda [94] komaj so Nemci odšli, je že spet strašil po okolici zloglasni partizan – čekist, mi smo mu dejali: partizan s „popeštanim nosom“. Bali smo se, da bodo ponoči prišli po nas in nas odpeljali v gozdove ter poklali ali pa kar v samostanu postrelili. Vse to je bilo mogoče, saj so prišli v samostan, kadar so hoteli. Zato smo iskali priliko za beg. Uiti se nam je posrečilo, ko je druga partija Nemcev odhajala iz Stične. Preden so Nemci nadaljevali svojo pot proti Ljubljani, je šel nekdo k nemškemu komandantu s prošnjo, naj se za interniranje kaj pobriga. Toda nemški poveljnik je odgovoril: »Civilisti me absolutno nič ne brigajo. Jaz imam skrb samo za vojake.« Končno se je dal toliko pregovoriti, da je rekel: »Če že na vsak način hočete, lahko greste v Ljubljano, samo glejte, da boste točno ob pol 10<sup>h</sup> dopoldne na Peščenjaku.«

Dne 10. novembra 1943 smo se ob 8<sup>h</sup> zjutraj poslovili od samostana in ljubeznivih patrov, ki so nam prav res po očetovsko stregli, da smo se opomogli. Preden smo šli, nam je presvetli gospod opat s tresočo roko podelil blagoslov. Nato smo se v varstvu Marije Stišenske podali na tvegano pot. Hodili smo celo pot peš. Nemška avtomobilska kolona

se je medtem pomikala proti Ljubljani. Mali vojaški avtomobilčki so neprenehoma švigali sem ter tja. To premikanje vojaške sile je bila edina naša zaščita. Od nemške vojske se ni nihče zmenil za nas, nikomur ni bilo treba pokazati legitimacije. Le Mongoli so nas zijali in delali opazke. Ko smo šli preko višenjskega hriba, je letal nad nami nemški lovec. Pa ne zaradi nas, ampak zaradi nemškega transporta. Mi smo bili samo slučajno deležni njegovega letečega varstva. Pospešili smo korake in se oddahnili, ko smo od daleč zagledali Grosuplje. Najnevarnejši teren smo že prehodili.

Spotoma smo videli razdrto železniško progovje. V Šmarju smo se ustavili in šli v župnišče, kjer nas je gospod župnik Ravnikar<sup>110</sup> zelo ljubeznivo sprejel in pogostil. Ko smo se odpočili in okrepčali, smo nadaljevali pot. Na Lavrici smo dobili prepustnice in ob 5<sup>h</sup> popoldne prišli v Ljubljano. Ko sem prestopil blok, se mi je pridružil človek, ki je bil zelo prijazen. Zanimalo ga je, kdo smo in kam gremo. Udrihal sem čez partizane, on se je pa delal, kakor da popolnoma soglaša z menoj. Ko sva prišla do tramvajske postaje, sem se poslovil od njega in rekel: »In vse to sem moral prestati po nedolžnem.« On pa je rekel: »Kaj po nedolžnem?« Nisem odgovoril temu dedcu neumnemu. Pustil sem ga pri miru in sklenil, da teh reči, ki sem jih doživel, ne bom vsakemu pripovedoval. Potem sem pa stopil na ta „ljubljsk tramvaj“ in se čez četrto ure znašel med starimi znanci, ki so me vsi začudeno gledali, kakor bi prišel iz daljne devete dežele ali iz drugega sveta.

Najprej sem se oglasil pri gospodu kanoniku Vovku.<sup>111</sup> »Veš, Boris, že kar za mrtvega smo te imeli. Kar obakrat sem se te pri maši spominjal: pri živih in pri mrtvih,« mi je dejal.

Takoj drugi dan sem naredil obisk pri svojem gospodu škofu. Prav po očetovsko me je sprejel in kot vsak dober oče bil vesel, da sem se vrnil in ušel iz krutih partizanskih rok. Upam, da je bil lahko v resnici vesel in zadovoljen z menoj, saj sem trpel zaradi tega, ker sem mu bil pokoren.

[95] Nato sem se oglasil pri sorodnikih. Moja sestrična, č. s. Ludovika, ni vedela, kaj bi od veselja naredila, ko je zvedela, da sem se vrnil.

Tudi ko sem se oglasil pri čč. šolskih sestrah na Lončarski stezi, je bilo veselje brez konca in kraja.

Znanci so me ob srečanju ogovarjali: »Ali si pravi? Kaj, ali si še

110 Anton Ravnikar (\*15. 1. 1899 Stara Loka, †20. 4. 1962 Buenos Aires, Argentina)

111 Anton Vovk (\*19. 5. 1900 Vrba, †7. 7. 1963 Ljubljana)

živ? Smo pa mislili, da si že zdavnaj v grobu. Sicer pa, hvala Bogu, samo da si se rešil!«

Teden dni po prihodu v Ljubljano sem šel v Cerknico. Ljudje so me lepo sprejeli. Čudim se pa, da je bil moj gospod župnik tako hladen do mene. Zdelo se mi je, da ni zadovoljen z mojim povratkom.

V Cerknici sem bil en teden. Ko sem po dveh mesecih trpljenja spet v domači fari maševal, so mi solze stopile v oči. Nikoli ne bom pozabil rožnega venca, ki so ga verniki takrat molili. Tem dobrim dušam, ki so za mojo rešitev mnogo, mnogo molile, naj povrne z nebeškimi in zemskimi darovi naš Oče, ki je v nebesih.

Dne 23. novembra zvečer je bil napad na Grahovo. Junaški branilci so podlegli silni premoči. Partizani so po zavzetju Grahovega grozili tudi Cerknici. Bili so že zelo blizu. Bežal sem pred njimi na Rakek, kjer me je gospod župnik Novak<sup>112</sup> sprejel pod svojo gostoljubno streho.<sup>113</sup>

To so moja doživetja iz partizanskih ječ in internacije. V glavnem sem opisal vse. Za dodatek pride še nekaj zgodb in popis posameznih oseb. Žaliti nisem mislil nobenega. Če se komu kaj ne zdi prav, ga prosim oproščenja. Skušal sem biti objektiven. Ker pa v zaporu nisem mogel vsega sproti zapisovati – vzeli so nam papir in svinčnike –, je gotovo nastala marsikatera pomanjkljivost in napaka. Pisateljval nisem še nikoli. Zato je tudi razumljivo, da bi se to in ono dalo lepše povedati in bi ne bilo slovničnih napak. Upam pa, da mi tega ne boste zamerili – sem bil pač med partizani, ki imajo svoj način govorjenja in svoj pravopis in je ta zgodba napisana po nezapisanih spominih.

Vsa ta moja življenjska preizkušnja naj pa bo zame in za vas zgled in svarilo, da ne boste verjeli partizanskim obljubam! Kajti, če bi Begunje ne verjele partizanom, bi se branile še nekaj ur in se rešile. Ne verjemite partizanom, ker komunizem, za katerega se bore, je največja laž. Tam pa, kjer zavlada komunizem, tam zavlada tudi največje nasilje nad človeško osebnostjo! Kdor tega ne verjame, naj gre za 5 tednov stradati v partizansko ječo, pa bo videl, da človek v „partizanskem raju“ ni drugega kot uboga številka in še manj kot to.

112 Franc Novak (\*3. 12. 1909 Moravče, †26. 4. 1998 Lanus, Argentina)

113 V objavljeni inačici je dodan stavek: Tako sem se končno poslovil od Cerknice. »Jetništvo v Stični, rešitev in svoboda,« *Slovenski dom*, 25. 11. 1944, 5.

Iz Cerknice smo bili v kočevskih in ribniških zaporih sledeči (Odpeljani 16. septembra 1943.):

Ing. Seljak Jože, uradnik cerkniškega Prevoda (ostal v Kočevju),  
upravitelj Skubic Vinko (Kočevje, Ribnica, Mačkovec – zaklan),  
kamnosek Arhar Lojze (Kočevje, Ribnica, Kočevje?),<sup>114</sup>  
Marcelan Peter (Kočevje, Ribnica ...),  
Purkat Andrej, zadnje čase bival v Cerknici, prej v Otavah  
(Kočevje, Ribnica, [96] Lašče – ustreljen),  
dva brata Švigelj (Petričkova) iz Dol[enjega] Jezera  
(Kočevje, Ribnica).

Pozneje odpeljani:

gospod Ronko Tone, duhovnik (oproščen),  
Ronko (Janez?), zidarski mojster iz Cerknice (Ribnica,  
Mačkovec – zaklan),  
Cimperman Franc (Ribnica, ušel),  
Grebenc Alojzij (Ribnica, ušel),<sup>115</sup>  
Škrlj Alojzij (Ribnica, ušel),  
Ošaben Matija (Ribnica, ušel),  
Ponikvar Jože (Ribnica, ušel).

Iz Dolenje vasi pri Cerknici odpeljani:

Martinčič Jernej, trgovec (Ribnica, Mačkovec – zaklan),  
Škof Alojzij, kmet (Ribnica, Mačkovec – zaklan),  
Krašna N., zidarski mojster (Ribnica, Mačkovec – zaklan).

Od žensk odpeljali:

Marijo Mulc, ženo Jožeta Mulc[a], ki so ga partizani ubili,<sup>116</sup>  
Marcelanovo ženo,  
Kranjc Marico in  
(Cipkovo Anico).

<sup>114</sup> Ubit v Jelendolu. »Jetništvo v Stični, rešitev in svoboda,« *Slovenski dom*, 25. 11. 1944, 5.

<sup>115</sup> Ušel, padel 20. aprila 1944 na Igu kot domobranec, umrl je kot junak in mučenec. »Jetništvo v Stični, rešitev in svoboda,« *Slovenski dom*, 25. 11. 1944, 5

<sup>116</sup> Partizani so moža ubili leta 1942. Marija se je vrnila, a so jo potem še enkrat ujeli in ubili. »Jetništvo v Stični, rešitev in svoboda,« *Slovenski dom*, 25. 11. 1944, 5.

Iz Rakeka so bili:

Škul N. (prednik cerkniškega peka Gorjupa),<sup>117</sup>  
Godnjavec, financar (prijeli so ga na Rakeku).

Vrnili so se:

Marija Mulc, ki pa so jo ponovno odpeljali in ubili,  
Kranjc Marica, Cipkova Anica,  
Ronko Tone, Cimperman Franc, Grebenc Alojzij, ki je pozneje  
padel kot domobranec na Igu, Škrlj Alojzij, Ponikvar Jože, Ošaben  
Matija, Škul iz Rakeka.

---

<sup>117</sup> Škulj Jožef. »Jetništvo v Stični, rešitev in svoboda,« *Slovenski dom*, 25. 11. 1944, 5.

Matjaž Ambrožič

## Prelate Boris Femc: Memoirs of a Prisoner in 1943

### Summary

The second curate of Cerknica, Boris Femc, wrote the memoir entitled *Moja prva življenjska preizkušnja* (My First Ordeal in Life) in late 1943 on 97 typed pages. On the first anniversary of the Italian capitulation, it was published in twelve instalments by *Slovenski dom*, starting on 9 September 1944. Editorial interventions are the reason for the decision to publish the memoir of Boris Femc in memory of these tragic events in its original form, as it was found in 1946–1947 in the Baraga Seminary by Stane Krotec, a former police officer. Around 1992, Krotec handed the memoir over to Prof. Bogdan Kolar, the then head of the Ljubljana Archdiocesan Archives, who stored it in the fonds of priests' legacies.

Femc's narrative starts with the surrender of the Italian army on 8 September 1943. He first describes the chaotic conditions and the formation of a town guard in Cerknica. Cerknica was first patrolled by the legionaries of Begunje (Village Guard), which soon led to a skirmish with the Partisans. The legionaries retreated to the nearby village of Begunje and fortified their positions. There, they were attacked by the Partisans. In vain, the Village Guard expected help by the Germans stationed in Rakek. They were forced to surrender; both the guards and their sympathisers were imprisoned in Cerknica. Femc recorded the mood among the incarcerated and the harassment. Old rivalries between the residents of Cerknica and Begunje (Menišija) came to the fore.

The prisoners were then relocated to the student dormitory in Kočevje. Their hands were tied with wire. In Kočevje, they were joined by captives from Grahovo and Stari Trg pri Ložu; after the fall of Turjak Castle, the captured Village Guards were taken there as well. Femc described the miserable conditions in the Kočevje prison. The Partisans initially allowed incarcerated priests to hold services. This was

followed by the interrogation of prisoners for the so-called Kočevje Trial, which led to the killings near Mozelj. In his description, Femc focused on his own interrogation.

On 2 October 1943, the remaining captives were transferred to the barracks in Ribnica, where the Partisans held the so-called Ribnica Trial resulting in killings in Jelendol. The prisoners lived in poor conditions. Femc wrote: „Ribnica was like Rab at its worst. Particularly as regards food.“ He was also most interested in the priests’ statement about loyalty to the Liberation Front. In addition to some Partisan bigwigs, his colleague Dr Metod Mikuž worked on cases of incarcerated priests.

On 24 October, the remaining imprisoned priests were transferred to Partisan internment at the Stična Abbey. On 10 November 1943, the arrival of German soldiers enabled the interned priests to go to Ljubljana. A week later, Femc went to Cerknica, where he stayed for a week. On 23 November, the fall of Grahovo forced him to retreat to Ljubljana via Rakek.

Boris Femc wrote his memoir with great objectivity; it is a valuable testimony about events and people in those fateful months.

**Keywords:** Boris Femc, captivity, conditions in prison, Kočevje trial, Ribnica trial, communist killings in Mozelj and Jelendol, internment at Stična